

III ARTA ROMANICĂ.

ARHITECTURA.

Definițiune. — Supt denumirea de artă romanică, se înțelege aceea care s'a dezvoltat în Occident, mai ales în Franța, Italia, Elveția, Spania, Portugalia, Anglia și Germania, și care derivă din cea romană și bizantină. Arhitectura romanică începe după Carol-cel-Mare, în momentul când, aproximativ pe la anul 1000, s'a simțit nevoia de a se acoperi bisericile cu boltă. Totuși începuturile acestei arte se ridică până în secolul al VII.

Fig. 396. — Biserica din Vignory (Haute Marne), târnosită în 1058. (După A. Michel. *Histoire de l'Art*, I, 2).

* Invățăatul Quicherat dă următoarea definiție: «Arhitectura romanică este aceea care a încetat să fie romană, deși ține mult de arta romană, și care nu este încă gotică, cu toate că are ceva în ea gotic»; iar ilustrul arhitect Viollet-le-Duc zice: «In arhitectura romanică occidentală, pe lângă tradițiile latine stăruitoare, se găsește aproape totdeauna o influență bizantină evidentă». «Până în secolul

al XI-lea, stabilimentele religioase, marele centre de artă, nu făceau, decât să urmeze tradițiile romane».

Arhitecții monumentelor romanice au imitat arhitectura romană și bizantină. În adevăr, în construcție se întrebuintează aparatul și procedeele romane; de asemenea, ornamentația este imitată după arta romană.

Principalul caracter al arhitecturii romanice îl constituie bolta și în aceasta vedem o influență bizantină sau orientală.

«Pentru trebuința bolții, arhitecții au sacrificat toate proporțiile clasice, făcând ziduri mai groase, apropiind distanțele lor, reducând deschizăturile, într'un cuvânt, făcând în toate chipurile ca vidul să fie invadat de plin». (Quicherat *Mélanges d'archéologie et d'histoire*).

Noul sistem a început mai întâiu prin încercări timide, mai ales în Bretagne și în Normandia, în edificii ridicate în prima jumătate a secolului al XI-lea. Bolta se aplică, nu însă dela început în nava principală, în anumite părți, ci în ale clădirii.

În aceeași epocă, se construște în orașul Périgueux din Franța vasta biserică *Saint-Front*, după modelul Sfinților-Apostoli din Constantinopol. La ea, vedem reunite influențele bizantine și siriene cecece dă o impulsune nouă arhitecților epocii romanice.

* Diferitele categorii ale arhitecturii romanice. — Edificiile romanice aparțin următoarelor categorii: Baptisterii și capele rurale și funerare; biserici în formă basilicală; biserici în plan rotund sau poligonal; biserici boltite.

* 1. — Baptisterii și capele rurale și funerare. — Acestea sunt mici edificii, pe care textele din timpul lui Carol-cel-Mare le numesc *capella*.

Fig. 397. — Fațada bisericii Sf. Mărmănt din Ierusalim. (După A. Michel, *Histoire de l'art*, I. 2).

Capela *Sfintei-Cruci* din Múnster (Grisons, Elveția) este un edificiu funerar din secolul al VII-lea. Imitat după capelele catacombelor.

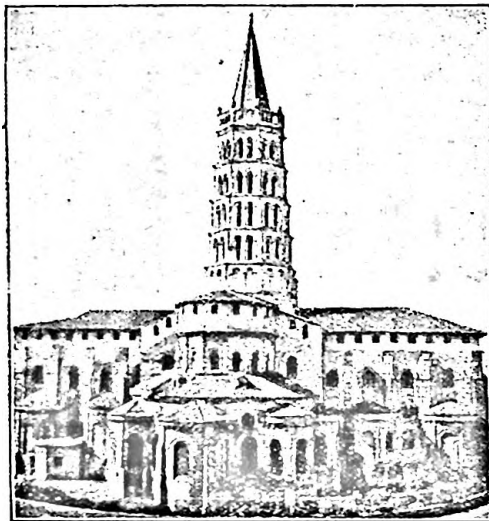

Fig. 398. — Biserica Salut-Sernin din Tulusa, înainte de restaurare. (După R. de Lasteyre, *L'architecture religieuse en France à l'époque romane*).

Baptisteriul din *Biella*, în Italia, din secolul al IX-lea, de plan cruciform, are toate brațele crucii egale și rotunjite.

Capela *Sfintei - Cruci* din Montmajour, lângă Arles, în Franța, este identică cu cea din Biella, cu singura deosebire, că intrarea este precedată de un corp pătrat, un fel de nartex. O cupolă originală acoperă edificiul, deasupra căruia se ridică o campanilă. Și această capelă e socotită drept funerară.*

* 2. — **Biserici în plan basilical.** — În secolul al XI-lea, arhitectura romanică ia un mare avânt. Unele biserici din această epocă, în plan basilical, au ajuns până la noi, cum e de pildă cea din *Vignory* (Haute-Marne, Franța). Planul corului acestei biserici se aseamănă cu cel al bisericii Sfântului Mormânt din Ierusalim (fig. 396, 397).

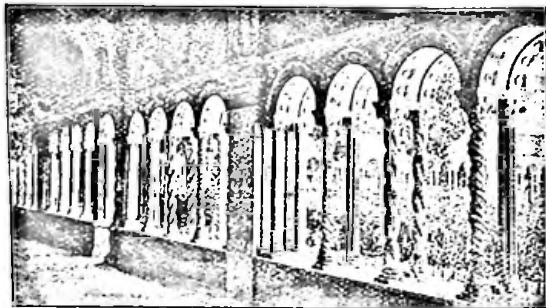

Fig. 399.—Basilica Sf. Pavel din Roma.

Biserica abbatială din *Cérisy-la-Forêt*

este un exemplu al edificiilor, construite de arhitecții hezitanți dela începutul secolului al XI-lea. «Corul, absida și absidiile adiacente sunt boltite «en berceau» și în sferă; colaterali, acoperiți cu bolte «d'arête» sunt construiți cu multă știință,

ca și celelalte opere de boltă; dar nava este acoperită cu lemnărie (fără boltă)».

Biserica abbatială din Muntele *Saint-Michel* în Franța, prezintă aceleași dispozițiuni ca cea precedentă. Totuș are un transept, care dă planului forma de cruce latină».*

Cași cea mai mare parte din bisericile romanice din nordul Europei și mai ales din Normandia, nava centrală a bisericii Muntelui *Saint-Michel* e acoperită cu lemnărie aparentă și nu boltită. Corul însă, absida și absidiiolele transeptului sunt boltite cu sferturi de sferă.*

* 3. — **Bisericile în plan rotund sau poligonal.** — După modelul celor din Orient, s'au construit și în Occident biserici cu plan rotund. Astfel, este cea din *Ottmarsheim* în XI-lea. Nava centrală este un octogon încoronat de o cupolă ovoidă, imitând pe cea dela *Aix-la-Chapelle*.

O altă biserică interesantă este a *Sfântului-Mormânt* din Cambridge. Ea pare a fi fost construită după capela palatină a lui Carol-cel-Mare. E cea mai vechie biserică în plan rotund din Anglia, fiind ridicată în întâia jumătate a secolului al XII-lea. Coloanele sale suprapuse sunt scunde și masive, iar cupola sa ovoidă și cu nervuri stângace.*

4. — **Bisericile boltite.** — Aceste sunt zidite mai ales supt influența bizantină și au toate părțile lor boltite, chiar și nava principală.

Biserica abbatială din *Saint-Savin*, în Franța, construită pe la sfârșitul secolului al XI-lea, este unul din cele mai vechi exemple

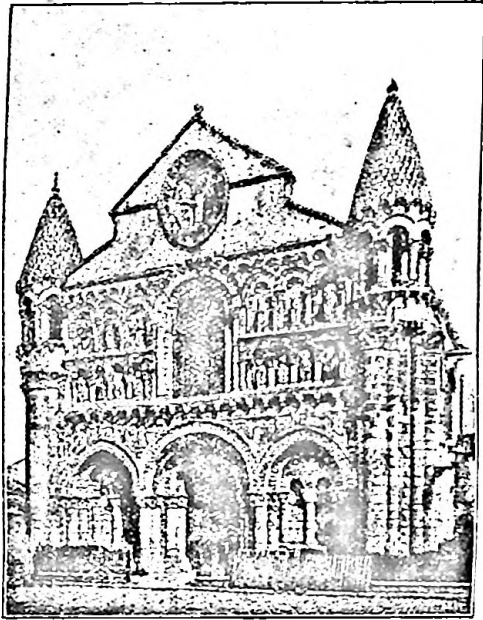

Fig. 400. — Fațada bisericii Notre-Dame La grande din Poitiers. (După R. De Lasteyre, *L'architecture religieuse en France à l'époque romane*).

din această categorie. Ea posedă galerii înalte, ferestre în partea superioară a năvii, ca la basilicile bizantine.

O serie foarte interesantă o alcătuiesc frumoasele biserici din provincia

Auvergne. Dintre aceste amintim marea basilică *Notre-Dame-du-Port* din Clermont-Ferrand, *Sfântul-Pavel* din Issoire, precum și *Notre-Dame* din Poitiers (fig. 400).

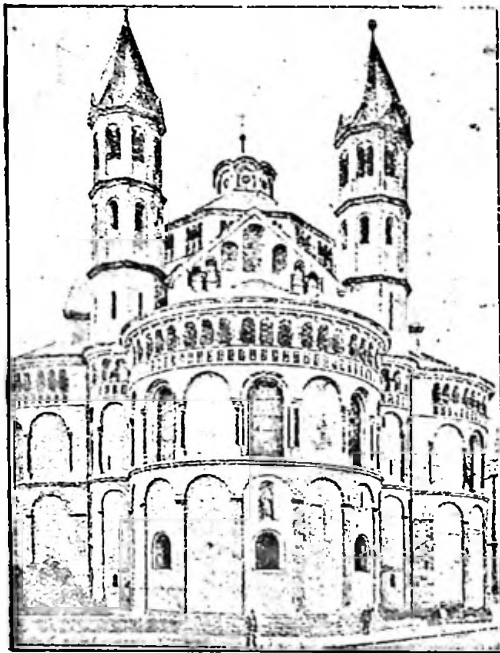

Fig. 401.— Biserica Sfinților Apostoli din Colonta. (După R. De Lasteyrie. *L'architecture religieuse en France à l'époque romane*).

O altă biserică însemnată este *Saint-Sernin* (Saturnin), din Tulusa, începută în 1060 și sfârșită în 1096. E luminată de un mare număr de ferestre. Un turn înalt îi dă un aspect impunător (fig. 398).

Toate aceste monumente posedă o ornamentație sculpturală din cele mai interesante. Atât capitelele, cât și timpanurile monumentalelor lor porți, a căror caracteristică este *plin-cintrul*, sunt împo-

dobite cu bazoreliefuli reprezentând scene biblice din cele mai curioase și mai pitorești.

Din vechile case și palate romantice, au rămas unele foarte interesante. Una din cele mai însemnate este „Casa Orfanilor“, unde se născu Thibault în 1030 din orașul francez Provins (fig. 402).

SCULPTURĂ ROMANICĂ

După o întrerupere de mai mult de cinci secole, în care timp producțiunile sunt primitive și neînsemnate, operele sculpturale reapar în forme mai interesante. Artiștii împrumută textelor religioase, Sfintei-Scripturi, evangheliilor apogriffe, liturgiilor, legendelor sfinților, predicilor sau comentariilor biblice subiectele inspi-

rațiunii lor. Preparățiunea acestei arte însă se datorește atelierelor secolului al XI-lea.

* Unul din cele mai vechi bazoreliefuri ce s'a păstrat, este frontispiciul porții bisericii *Saint-Genis-des-Fontaines*. O inscripție arată, că acest monument s'a lucrat în 1020—1021. La mijloc, e reprezentat Christos, înconjurat de un nimb oval, susținut de doi îngeri. Șease personaje, câte trei din fiecare parte, asistă la gloria sa. Toată scena e înconjurată de un chenar, alcătuit dintr'un «rin-ceau» în stil oriental, care se întâlnește pictat și la biserica Domnească din Curtea-de-Argeș,

«Sculptura, foarte «ne-plată», este mai apropiată de gravură, decât de ronde-bosse; desenul e copilăresc, capetele, ochii și mâinile sunt fără nici o proporție. Draperiile sunt indicate prin linii în adânc, oblige sau perpendiculare, al căror dispozitiv general pare inspirat de vreo sculptură în fildes, imitând el însuși vreo miniatură» (A. Michel, *Histoire de l'art*, I, 2, p. 593).

S'ar putea da și alte exemple de sculptură din secolul al XI-lea, care n'ar face decât confirmă starea înapoiată a artei în epoca această.

În secolul al XII-lea, re realizează un mare progres. Se înființează mai multe școli, în Franța, în Italia, aiurea.*

În Franța. — În Auvergne (Franța), provincie care a suferit mai puțin de invaziunea elementului barbar, sentimentul sculpturii în ronde-bosse s'a păstrat mai intact.

* Capitelele bisericii *Notre-Dame-du-Port* (Clermont) sunt din

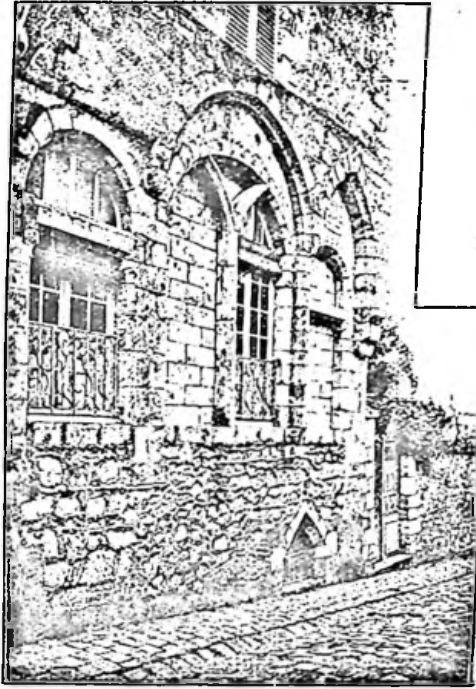

Fig. 402. — Casa Orfanilor, unde se născu Thibault, în 1030. Provins, Franța.

prima jumătate a secolului al XII-lea (fig. 403). Pe unul, se reprezintă, în bazorelief, un donator oferind unui înger un capitel cu inscripția: *in onore Marie Stefanus me fieri jussit*

În această sculptură, se vede o sforțare a artistului spre a da viață și expresiune personagiilor sale.

Fig. 403. — Capitele romane din biserica Notre-Dame-du-Port din Clermont-Ferrand reprezentând unul pe Christos ținând corpul Maicii Domnului, celălalt un înger deschizând cartea vieții. (După L. Bréhier, *L'art chrétien*).

Un alt capitel al aceleiași biserici, reprezintă căderea strămoșilor omeniirii. Eva cu sânuri mari, cu picioarele rău lucrate, ține în mână mărul ispititor, într'un gest de cochetărie. Adam mănâncă rodul păcatului ținând mâna pe umărul tovarășii sale.

În aceeași biserică, alte capitele reprezintă scene din viața Maicii Domnului. Astfel, unul ne o arată învăluită în giulgiu, în momentul cand fiul său vine s'o scoată din mormânt pentru a o cinsti în ceruri. Trei îngeri o însoțesc, purtând cadelnițe.

În acest bazorelief, se vede nu numai un model latin, dar și o influență bizantină. Totuș sculptorii din Auvergne au imitat pe bizantini cu multă timiditate.*

Pe lângă subiectele biblice, sculptura die Auvergne a reprezentat și *alegorii*: Pudoarea contra Luxului, Credința contra Idolatriei, Concordia contra Discordiei, Caritatea contra Avariției, etc.

La Notre-Dame du-Port, virtuțile sunt înfățișate ca fecioare războinice, iar viciile ca demoni sau balauri.

Bisericele romanice au deasemenea deasupra ușilor în timpan bazoreliefuri, reprezentând scene din Noul Testament. Astfel, la Saint-Sernin din Tulusa, de pildă, e înfățișat Christos, înconjurat se heruvimi și de apostoli.

Unele portale sunt ornate cu arhivoște, sculptate cu figuri, ce ce țin șir, reprezentând diferite scene sacre. Dintre cele mai frumoase sunt arhivoltele portalului *Sainte-Marie-aux-Dames* din Saintes.

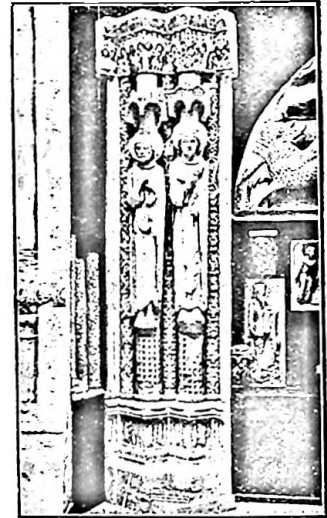

Fig. 404. — Sfinți pe piciorul (Pied-droit) Portalului sud al fațadei catedralei din Chartres. (1145 — 1160)

In Italia. — In secolele al X-lea și al XI-lea, sculptura ro-

Fig. 405. — Mănăstirea San Pere din Galligaus din Gèrôme. (Catalonia, XII s.).

manică italiană este foarte primitivă. Pe la sfârșitul secolului al XI-lea însă, atelierele sculpturale încep să lucreze mult. La început, aleg subiecte sacre, pe care le sculptează în fildeș și în metal. Arta aceasta se continuă și în veacul următor. Unele din operele acestea vin direct

din Constantinopol, precum sunt, de pildă, porțile în bronz ale *catedralei din Amalfi* din secolul al XI-lea.

* In secolul al XII-lea, *Barisanus* din Trani reînnoște complet arta bronzului. El lucrează pentru diferite biserici porți în bronz. In Germania de asemenea, se făcuseră încercări în această direcție, în secolul al XI-lea, la Augsburg și la Hildesheim.

Sculptura în marmoră se desvoltă în această epocă în Italia Meridională, care aveă mai multe legături cu imperiul bizantin. Pe lângă jețuri episcopale, se sculptează capitele și portaluri.

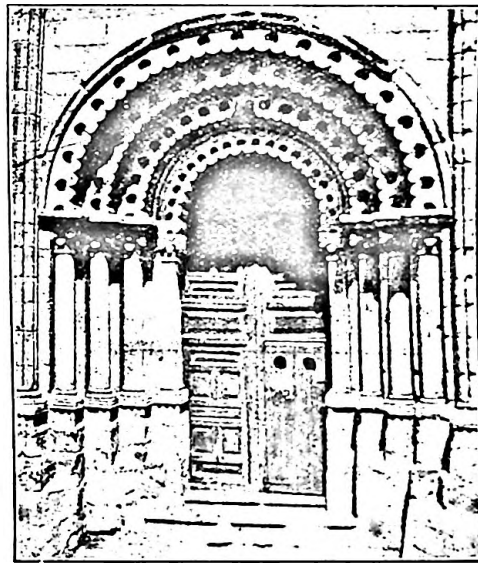

Fig. 406. — Portalul catedralei din Zamora (XII s.).

În Apulia, sculptura secolului al XII-lea împrumută multe motive din arta industrială orientală, pentru a le aplică la portalurile unor edificii gigantice.

Prin mijlocul aceluiași secol, în Sicilia supt domnia lui Roger, s'a alcătuit un interesant atelier de sculptură. Artiștii sicilienii au învățat dela tradiția musulmană unele secrete de meserie, între altele arta de a lucra porfirul. Din acest material, ei au lucrat sarcofagele regilor normanzi, care sunt păstrate în catedralele din Palermo și Monreale. Dar ei mai lucrau și marmora. Astfel, marele portal al catedralei din Monreale, terminat în 1185, se aseamănă cu operele din Apulia, dar e mai apropiat de sculptura greco-romană.

Sculptura apuliană, începută supt dominația normandă, atinge apogeul dezvoltării sale supt domnia lui Frideric II. Ea capătă o înfățișare și o vigoare proprie, care prinde a suplanta arta bizantină.*

* **Considerațiuni generale.** — În secolul al XII-lea, după multe dibuiri și încercări laborioase și informe, sculptura monumentală luase naștere. Tăcute, vreme de mai multe secole, petrele deveniseră eloquente. Pentru a le face să vorbiască, pentru a recrea o artă ale cărei tradiții se perduseră, sculptorii consultară mai întâiu modelele, pe care mediul și condițiile muncii lor le puseseră la îndemână dar în curând, ei tind a se emancipa de acești stăpâni; convențiunile pe care le primiseră în chip docil, se atenuiază, și puțin câte puțin dispar. Printr'un avânt repede și sigur, arta se angajă de acum înainte, pe calea care o va conduce, prin mijlocul și dincolo de orice împrumut, la consultațiunea naturii, la expresia mai liberă și mai directă a emoției și a vieții" (A. Michel *o. c.* p. 945).*

IV. ARTA GOTICĂ

ARHITECTURA

Origina și caracterele distinctive ale stilului gotic.— Țările unde a înflorit.— Prin secolul al XII-lea, apare o nouă artă în

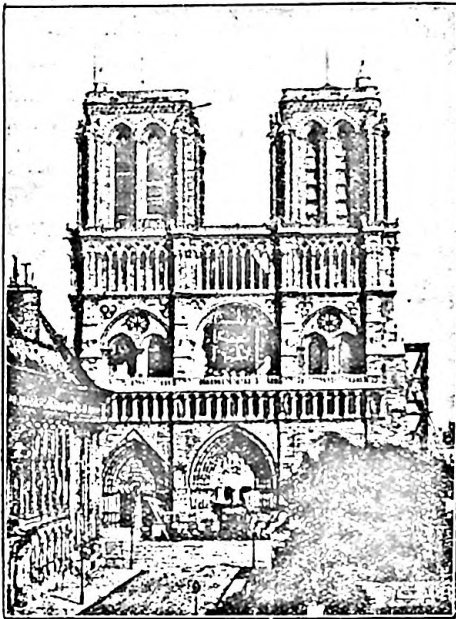

Fig. 407.— Catedrala Notre-Dame din Paris, în epoca primelor restaurațiuni ale lui Viollet-Le-Duc. (După A. Michel, *Histoire de l'art*, II, 1).

Occident, menită să înlocuiască în veacurile următoare pe cea romanică. Denumirea de *artă gotică*, ce i se dă, este improprie. Ar fi mai drept, să se numiască *artă franceză*, de oarece este o creațiune a măștrilor francezi. Numele de gotic i s'a dat în dispreț în epoca Renașterii, pentru că i se atribuia pe atunci, în chip greșit, o paternitate barbară, o origină saxonică.

Pentru prima oară, arhitectură gotică a apărut în provincia Ile-de-France, cam pe la anul 1120.

Caracterele distinctive ale arhitecturii gotice sunt arcul și bolta în ogivă, precum și o plastică specială. Arcul-boutant sau sprijinitor al zidului, în exterior, este de asemenea caracteristic, cu toate că la unele monumente din prima perioadă lipsește. Arcul-rupt (*brisé*)

nu lipsește însă nici odată. Totuși acest caracter nu-i propriu numai artei gotice. El există deja la multe monumente din perioada

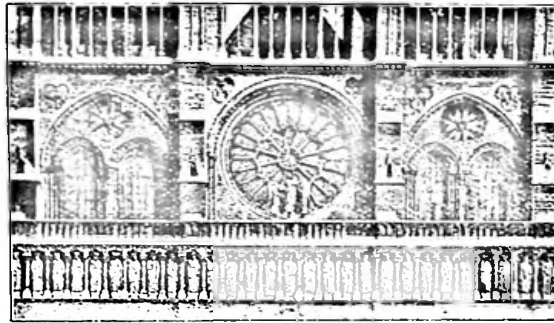

Fig. 408. — Roseta fațadei catedralei Notre-Dame din Paris.

romanică, mai ales în Provence și în Burgundia.

Arhitectura gotică s'a răspândit repede în Nordul Franței, apoi în alte regiuni franceze; în același timp, a trecut în Germania, în Anglia, în nordul Italiei, în Țările-de-jos, în Spania, în Scandinavia,

în Elveția, în Austro-Ungaria, în Grecia, în insula Cipru, etc.

Elementele stilului gotic: Bolta, Coloanele.—Diferitele părți ale edificiului sunt acoperite cu bolți, formate din patru sau mai multe *arcuri ogivale*, încrucișate în diagonală. Locul de întretăiere alcătuește *cheia* bolții ogivale. Ele formează o armătură vizibilă și independentă, un fel de schelet, care susține materialul de umplură al acoperișului.

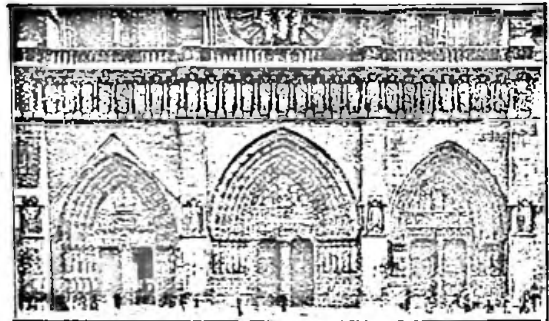

Fig. 409. — Portalul catedralei Notre-Dame din Paris.

* Bolta ogivală este foarte comodă și poate să se aplice la orice fel de plan, regulat sau neregulat. Arcurile sale împart suprafața la acoperiș în părți triunghiulare, care se umplu cu cărămizi sau cu alte material. Arcurile aceste se razămă pe coloane sau pe puncte de sprijin, ieșite din zid.

Coloanele sunt înalte și masive. În general, o coloană e alcătuită de un mănunchiu de coloane mai suptiri, care se grupează în jurul unei principale, contribuind la soliditatea întregului suport.

Un alt element al arhitecturii gotice este așa numitul *arc-boutant*. El este un arc exterior de sprijin al zidului, asupra căruia apasă presiunea arcurilor ogivale ale acoperișului. Zidul ar cădea, fără aceste arcuri-boutante de susținere. Acest sistem, cași contraforții verticali, au permis arhitecților stilului gotic, să dea zidurilor, mai ales ale năzii centrale, o înălțime foarte mare, care uimește și impune*. Planul bisericilor gotice este cea de cruce latină (fig. 412)

A. ARHITECTURA RELIGIOASĂ GOTICĂ.

Fațadă bisericilor gotice. — În Exterior, pereții sunt ornamentați cu arcuri și deschizături ogivale, care dau un aspect particular edificiului. Coloanele subțiri, cu pedestale și capitele fine, sus, țin serii întregi de arcuri ogivale.

Fațada este foarte bogat ornamentată. De obicei, intrarea în biserică se face prin trei mari porți, boltite în arc ogival. Pereții acestor intrări prezintă o serie de muluri energice, de tori și scotii, înlocuite adesea prin sculpturi reprezentând sfinți.

Deasupra acestor portaturi mărețe, se desfășoară o ornamentație foarte bogată și complicată, formată din arcaturi ogivale, despărțite de colonete elegante și având adesea, în spațiile lor goale, statui de sfinți.

La Marginea streșinei, sunt burlanele, pe care se scurge apa (gargouilles), sculptate în formă de animale hidoase sau fantastice.

Două turnuri înalte, cu ferestre foarte lungi gotice, flancate de colonete și de alte ornamente sculpturale, împodobesc fațada. Se

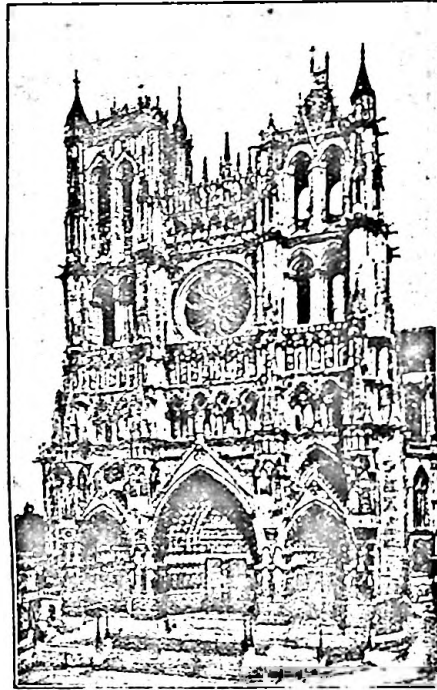

Fig. 410. — Fațada catedralei din Amiens. (După A. Michel, *Histoire de l'art*, II, 1).

crede, că arhitecții francezi, în creația acestor turnuri, s'au inspirat dela monumentele orientale, în special siriene.

Fig. 411.—Nava centrală a catedralei din Chartres. (După A. Michel, *Histoire ds l'art*, II, 1).

Unele monumente au turnuri mai mici la extremitățile transeptului; iar altele un turn central, formând ceace se numește în arhitectură o *lanternă*.

* La arhitectura de tranziție dela stilul romanic la stilul gotic, găsim baze atice la coloane. In secolul al XIII-lea, ele sunt adesea octogonale.

Capitelele tranziției sunt împodobite cu animale și cu fruze, mai puțin însă variate ca în perioada precedentă. Frunzele de acant sau de anghinară sunt sculptate cu multă vigoare și pot fi comparate, ca puritate de linii și grije de execuție, cu cele antice,

Capitelul secolelor următoare are forma unui coșuleț, unui trunchiu de con, pe care se aplică patru mari frunze *cotelate* și care se întortochiază la unghiuri în mici volute, numite *croșete*.

Fațada și pereții laterali au la mijloc, și la o înălțime mare, o enormă fereastră rotundă, numită *roză*. Ea este alcătuită din nervuri de un desemn complicat, admirabil prin liniile și mai ales prin vitraiurile sale multicolore, prin care străbate în biserică, cași prin celelalte vitraiuri, o lumină discretă, fermecătoare, predispu-nând la meditație, la rugăciune.

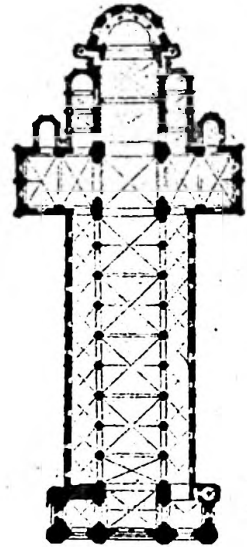

Fig. 412. — Planul unei biserici cu transept, Sf. Trelme din Caen, întemeiată în 1066.

Baza coșulețului este adesea împodobit de un al doilea rând de frunze cu croșeta sau cu altele atornând cu cele dintâiu. Aceste frunze sunt studiate după natură și nu imitate după cele din anchitate. Imitațiunea naturii devine chiar, din mijlocul secolului al XIII-lea, mai servilă și mai minuțioasă, ceace ce face ca expresiunea și vigoarea să scadă. Tot în aceasta perioadă, se constată oarecari modificări atât în ceace privește dispozițiã, cât și în mișcarea frunzelor.*

* Stilul gotic în Franța — Școalele — Influențele lor. — În Franța, se deosebesc mai multe școale de arhitectură gotică: I Școala dela Nord (Ile-de-France, Picardia, Artois). II,

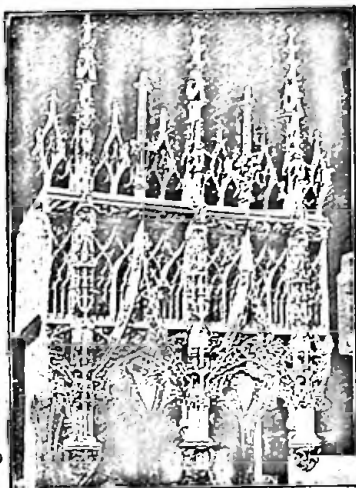

Fig. 413. — Catedrala din Amiens; Acoperișul stranelor corului, începutul secolului XVI-lea.

Fig. 414. — Biserica Sainte-Gudule din Bruxelles.

Școala din Normandia; III. Școala din Burgundia și Campania; IV. Școala de Sud-Vest; V. Școala din Sud.

Cât privește centrul Franței, el a suferit diferite influențe și n'a putut constitui o școală, cu toate că în această regiune se înalță două din cele mai însemnate monumente ale arhitecturii gotice: catedralele din *Chartres* și *Bourges*.*

* Școalele acestea au influențat la rândul lor străinătatea. Astfel Germania a suferit influența școalelor dela Nord, Burgundia și Sud-Vest. Țările de Jos, pe cea a școalelor dela Nord, Normandia și Sud-Vest; Anglia pe cea a școalelor din Campania, Normandia și Sud-Vest; Scandinavia pe cea dela Nord. Sud-Vest și Normandia; Spania pe cea dela Sud, Burgundia și Sud-Vest;

Italia pe cea din Burgundia. În Apulia, găsim influența școalei franceze dela Sud, iar în insula Cipru, pe cea din Campania, Nord și Sud.*

Catedralele Notre-Dame-din Paris, Amiens, Chartres și Reims - Notre-Dame din Paris, începută în 1163 și consacrată în 1182

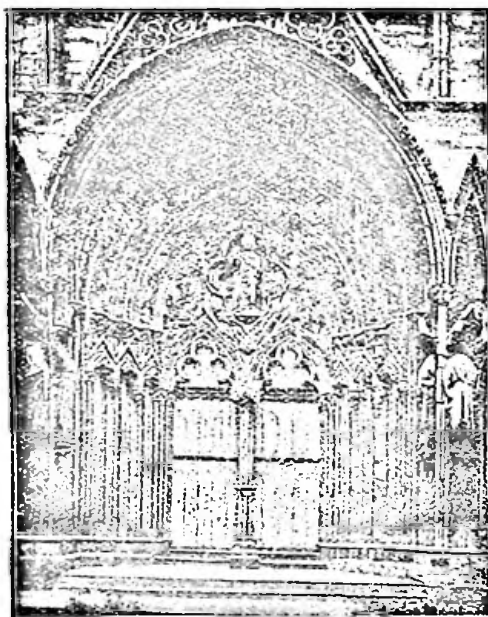

Fig. 415. — Portalul sud-est al catedralei din Lincoln.
(După A. Michel, *Histoire de l'art*, II, 1).

(sunt și modificări și adăsurii mai târzii), este una din cele mai frumoase catedrale din lume. Cele trei portaturi mărețe, împodobite cu sculpturi bogate, reprezentând diferite scene biblice; rândul de colonete elegante și svelte, care îi împodobesc din distanță în distanță fațada : cele două ferestre largi flancând marea roză ; turnurile paralipipedice, cu ferestre lungi, decorate cu colonete și alte sculpturi ; statuile sfinților înpirate supt arcaturi fine, dau monumentului un aspect foarte frumos și impunător (fig. 407—409).

Un alt monument care se recomandă atât prin puritatea stilului său arhitectural, cât și prin sculpturile sale, este *Catedrala din Chartres*. Ea datează dela sfârșitul secolului al XII, a fost însă remaniată la începutul celui de al XIII-iea și sfârșită pe la 1260 (fig. 441).

Nu mai puțin însemnată este *Catedrala din Amiens*, construită între 1220 și 1228. Fațada ei este de o mare frumusețe. Atât portaturile, atât turnurile și turnulețele, decorate cu un gust fin cu colonete și arcuri ogivale, cât și arcaturile, ferestrele și roză sunt opere de artă minunată (fig. 410, 413).

Catedrala din Reims, care a suferit atât de mult de pe urma bombardării barbare a Germanilor, se distinge atât prin liniile sale

arhitecturale pure, cât mai ales prin sculpturile sale, de o artă superioară. Unele din ele sunt adevărate capo d'opere, comparabile cu cele ale artei antice, ca originalitate și inspirațiune.

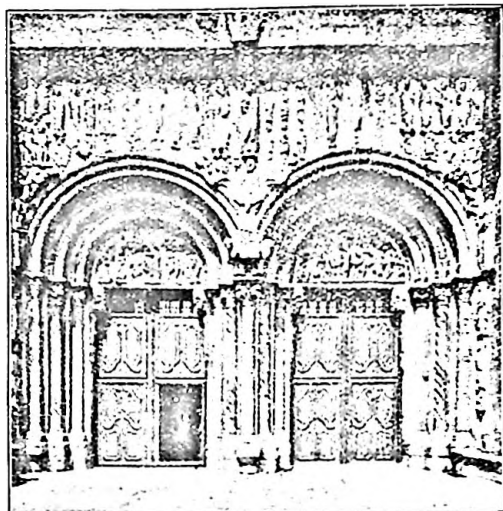

Fig. 415. — Poarta transeptului meridional al catedralei din Compostella. Prima jumătate a secolului XII-lea. (După A. Michel, *Histoire de l'art*, II, 1).

* Din acest stil, fac parte bisericile din Munstermayfeld și Freiberg, catedralele din Worms, Naumburg, Bamberg, Brunswieg și Paderborn.

Catedrala din Bamberg, de pildă, rezidită după incendiul din 1185, are un plan german cu două abside și cu bolți ogivale bombate. Sculptura amintește pe cea din Reims. Bolțile ogivale au fost aplicate la nave romanice. Colateralii însă au păstrat bolta «d'arête».

Bisericile *Sfântului-Martin din Worms*, *Osnabrueck* și *Sion din Colonia* reprezintă acelaș amestec de artă romanică și gotică. *Catedrala din Bon*, cu toate că are bolți ogivale, aspectul ei exterior e cel al unei biserici romanice. (fig. 418)

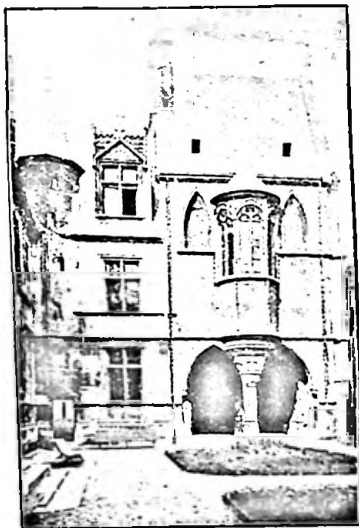

Fig. 417. — Capela mănăstirii Cluay din Paris.

Biserica *Sfântul-Gereon din Colonia* are o rotundă din 1227, unde se vede același amestec de artă gotică franceză și amintiri romanice, proprii școlii germane.

Stilul curat gotic francez apare în Germania la biserica *Măicii-Domnului din Trêves*, care este aproape contemporană cu catedrala din Amiens. *

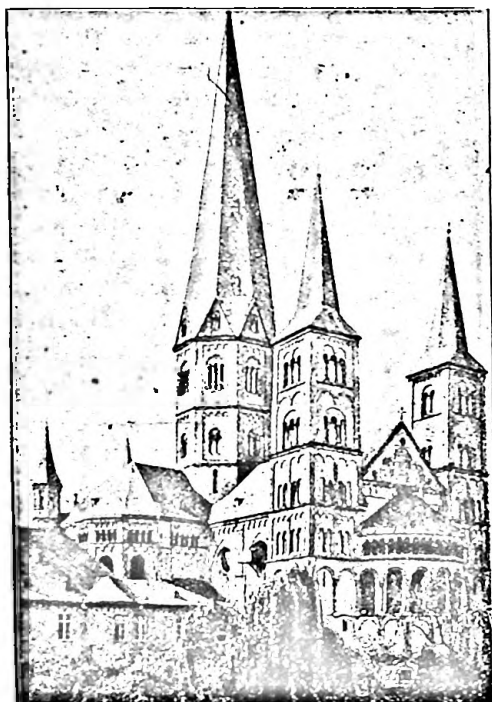

Fig. 418. -- Catedrala din Bonn.

Influența franceză a școlii de Nord este învederată mai ales la mănăstirea *Catedrală din Colonia*, o adevărată capodoperă a arhitecturii gotice în Germania. Acest monument a fost început în 1248. Planul corului e identic cu cel al catedralei din Amiens (fig. 418).

* Arhitectura în Țările-de-Jos. — În Belgia și în Olanda, a pătruns stilul gotic al școlii de Nord din Franța, cu oarecare modificări, datorite unor înrâuriri germanice. Influența franceză însă rămâne preponderentă. *

* Atât Belgia, cât și Olanda au monumente însemnate aparținând stilului de tranziție ca transeptul *Catedralei din Tournai* și biserica din *Ruremonde*, la care se observă o adâncă influență germană. A doua, mai ales, reunește toate caracterele artei germane: plan treflat, mici turnuri pătrate de o parte și de alta a corului, o lanternă octogonală pe transept, nave cu traveuri pătrate, un vast nartex având dispozițiunea unui transept occidental. *

La Bruxelles, un monument gotic însemnat este *Sainte-Gudule*, a cărei impunătoare siluetă domină orașul de pe o înălțime,

din centrul lui. Această biserică, al cărei cor datează din 1220, are un deambulator cu capele puțin adânci, ferestre în plin-cintru, înalte, precum și decorațiuni sculpturale foarte fine. Ornamentația ferestrelor se aseamănă cu cea a catedralei din Reims (fig. 414)

Un alt monument însemnat mai este și *Sfântul-Martin din Ypres*, zidit în prima jumătate a secolului al XIII-lea.

Arhitectura gotică în Anglia. — Stilul gotic apare în această țară în același timp ca în Franța. Alături de influențe franceze însă, se mai întâlnesc și unele varietăți de stil, care sunt originale englezești. Mai târziu, prin secolul al XV-lea, Anglia va împrumuta Franței elementele stilului gotic, numit *flamboiant*.

* În Anglia, ne întâmpină de asemenea un stil de tranziție. Ce mai vechiu monument este *Catedrala din Durham*, ale cărei bolți în ogivă au fost construite pe la începutul secolului al XII-lea.

Stilul curat gotic se întâlnește la ruinile mănăstirii din *Roehe*, întemeiată în 1147, în valea lui Yorkshire. *

Un monument mai însemnat, în stilul școalei gotice din Campania, este *Catedrala din Canterbury*, ridicată supt direcțiunea arhitectului francez Guillaume din Sens; în 1175. Sculptura acestui frumos edificiu aparține de asemenea artei gotice franceze.

* Influența franceză se observă și la alte monumente, ca de pildă la *Catedrala din Olicnester*, unde totuși sunt și oarecari modificări, datorite gustului național, la *Catedrala din Lincoln* și mai ales la *Biserica abbatială din Westminster* din Londra. Această din urmă este un monument mareț, ridicat prin mijlocul secolului al XIII-lea.

Fațadele gotice din Anglia se deosebesc de cele din Franța, deși sunt înrudite cu unele din ele. Tipul portalurilor este destul de diferit. Timpanele sculptate și picioarele porților (pied-droits), împodobite cu statui, ca de pildă la cel de Sud al catedralei din Lincoln, (fig. 415) sunt foarte rare. În deobște, piciorul de despărțire (trumeau) al marilor portaluri susține nulințouri, dar arcuri treflate, dispoziție, care există de asemenea în Normadia la *Scez*, iar în Sud-Vestul Franței, de exemplu la *Saint-Sevrin din Bordeaux*. *

* **Arhitectura gotică în Italia.** — Stilul gotic a pătruns în Italia, dar a fost aci mult deformat. «Dintre toate regiunile, zice Enlart, care au întrebunțat stilul gotic, Italia este aceea care l-a înțeles

mai puțin: francheța și rigoarea logică, care sunt esența însăși a acestui stil se potrivea rău, în adevăr, cu tradițiunile artistice ale poporului roman și cu temperamentul unei rase mai sentimentale, decât logiciene» (Enlard, în André Michel *Histoire de l'art*, II, 1).

Arhitectura gotică s'a introdus în Italia, încă din secolul al XII-lea prin călugării ordinului Cistercienilor, iar în secolul al XIII-lea prin ai Sfântului Francisc. În a doua jumătate a veacului al XIII-lea, Carol d'Anjou, devenind rege al celor două Sicilii, a întrebuințat de asemenea artiști francezi, între cari pe celebrul arhitect Pierre d'Angicourt.

Primul monument gotic italian este biserica din *Fossanova*, ridicată de Cistercienii pe calea Appia. Altele au urmat curând după aceea. Planul lor este simplu: un cor pătrat și o navă cu colateralii terminați în dreptunghi. Ele sunt boltite.

Stilul gotic modificat se întâlnește între altele, la *Catedrala din Siena* din secolul al XII-lea, *la Sfântul-Mihail* din grotă Monte Sant'Angelo, din Sudul Italiei, la palatul senioral din Siena (secolul XII—XIV-lea), etc. *

Arhitectura gotică în Spania și Portugalia. — Arhitectura gotică trece de asemenea în peninsula Iberică. Și aci, se întâlnește existența unui stil de tranziție și al unui curat gotic. Ca exemple de stil gotic, se pot da frumoasele *catedralele din Toledo* și din *Leon*. Aceasta din urmă este monumentul gotic cel mai desăvârșit din Spania: ușor, ajurat cu multă delicateță, având același plan ca monumentele franceze contimporane, cu o sculptură din cele mai viguroase și mai interesante.

* **Stilul gotic în secolul al XIV-lea.** Stilul gotic capătă în Franța în acest secol cea mai înaltă perfecțiune. Edificiile sunt ușoare, elegante, fine. Totuși apare acum o oarecare monotonie, o căutare minuțioasă și pretențioasă a amănuntelor, puțină improvizare și uscăciune în formă.

În deobște, monumentele ridicate în secolul al XIV-lea nu se deosebesc esențial de cele ale veacului precedent.

STILUL GOTIC FLAMBOAIANT

Caracterele generale ale acestui stil. — Stilul flamboaiant este ultima fază a artei gotice. Primele sale manifestări se întâlnesc pe la sfârșitul secolului al XIV. Epoca sa de înflorire este secolul al XV-lea și continuă și în cel următor.

Stilul flamboaiant nu aduce modificări în ordonanța formelor arhitecturale. El consistă dintr'un nou sistem decorativ, care opune la orice curbă o contra curbă și prezintă din cauza această forme ondulate. «La această metodă, se adaugă, ca orice fază ultimă a unei arte, gustul complicațiunilor».

* «Bolta de ogive se descarcă pe arcuri suplimentare și compartimentele sale se înmulțesc după traseuri variate... Contra-curbele acolate la cele două curbe ale arcului rupt (*brisé*) alcătuiesc în vârful ei o *accoladă* sau un triunghi cu fețe concave... Arcul, numit «en anse de panier», rar până acum, devine foarte întrebuințat. Capitelul scund și rotund sau octogonal nu mai este decât o friză de frunziș sau chiar un simplu grup de mulure; adesea, se și suprimă, iar arcurile cad direct pe fus, alcătuind penetrațiuni. Bazele au forma unui călcăiu înalt, surmontat de o mulură fină. Ornamentația se caracterizează prin exagerare și căutare a amănunțimilor. Se înmulțesc undulațiunile și penetrațiunile: prismele cu fețe gondolate înlocuiesc torurile; vegetațiunea se întortochiază» (C. Enlart, în André Michel, *Histoire de l'Art*, III 1, p. 5—6).

Deși acest stil nu se întâlnește în Anglia, în monumente analoge și strălucite ca în Franța, totuși elementele sale sunt o creațiune britanică (afară poate de arcul «en anse de panier»), unde se găsesc încă din secolul al XIII-lea.

Formele flamboaiante s'au introdus înetul cu încetul prin contactul cu Anglia.

Primul edificiu francez în stil curat flamboaiant este *capela Saint-Jean-Baptiste* a catedralei din Amiens, construită în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Tot în stil flamboaiant, este fațada catedralei din Rouen, de un lux neobicinuit de motive, alcătuind o adevărată dantelă sculpturală.

La Paris, sunt două monumente mai însemnate în stil flamboaiant: *Turnul Saint-Jacques* și *clădirea abbatială Cluny*, unde astăzi este instalat muzeul medieval cu același nume (fig. 417).

Stilul flamboaiant a pătruns firește și în alte țări. Astfel, în Germania avem biserica *Maica-Domnului din Nuerenberg*, *portalul catedralelor din Ratisbona* și *din Ulm*, *caștela Seniorală a castelului din Salzburg*, etc.

În Viena, marea și impunătoarea catedrală a *Sfântului Ștefan*, așezată în centrul orașului, aparține aceluiași stil.

În Italia, între altele, *catedrala din Milan* este unul din cele mai frumoase monumente ale stilului flamboaiant. *

B. ARHITECTURA CIVILĂ GOTICĂ

Arhitectura civilă gotică este foarte interesantă. În secolele al XIII-lea și al XIV-lea, s'au construit în stil gotic poduri, apeducte, faruri, fântâni, precum și frumoase clădiri de primărie, de spitale, de depozite comerciale, etc.

* **Poduri și Fântâni.** — Printre poduri, se pot citi, de pildă» *Saint-Martial* și *Saint-Etienne* din Limoges, *Frégeoire* din Najac (1258), cel din *Valentre* (sec. al XIII-lea), etc.

Un mare număr de fântâni și puțuri în stil gotic se întâlnesc în diferite regiuni, mai ales în Franța și în Italia. Formele lor sunt din cele mai artistice. Unele fântâni se razămă de un zid sau de o colină și au un basin acoperit, până la care duce o serie de arcade; altele nu sunt decât un basin circular, așezat într'o piață, având la mijloc o mică cupolă sau un motiv sculptural. Adesea, ele sunt alcătuite din două basinuri suprapuse din care cel superior, este susținut de un picior, formă care s'a continuat și mai târziu. Ca exemplu, poate servi marea fântână din *Perugia*, sculptată prin mijlocul secolului al XIII-lea de Nicolae și Ioan din Pisa. Ea are două basinuri poligonale suprapuse, din care cel superior e împodobit cu colonete și alte motive sculpturale.*

Primărie și Hale. — Edificiile primăriilor erau obiectul unei deosebite atențiuni. Ele aveau un turn înalt (*beffroi*), fortificat ca un donjon, în care se adăpostiă clopotul de chemare la adunare a membrilor consiliului comunal și se găsiu, între altele, și încăperi de închisoare.

Clădirea însăși a primăriei avea numeroase camere. O sală mare eră rezervată întrunirilor și recepțiunilor. Lângă ea, eră anexată o capelă. Incăperile etajului inferior puteau servi drept hale de vânzare a merindelor.

* Din primele clădiri comunale, nu s'au păstrat, decât foarte puține, ca de pildă o parte din *primăria din Boulogne-sur-Mer* și *primăria din Bailleul* (secolul al XIII-lea), *magazinul sării din Mans*, etc. Cele mai multe nu sunt anterioare secolului al XV-lea.

Un alt monument interesant este *Primăria din Saint-Quentin*. Fațada ei ușoară, elegantă, decorată cu arcade și motive flamboa-
iante, este una din cele mai reușite.

Unul din cele mai frumoase edificii civile sunt *Halele din Ypres*. Ele au o fațadă de 135 metri, în centrul căreia se ridică turnul de mai multe etaje, eu colțurile lui terminate în cloșetoane, iar mijlocul în lanternă. Deși

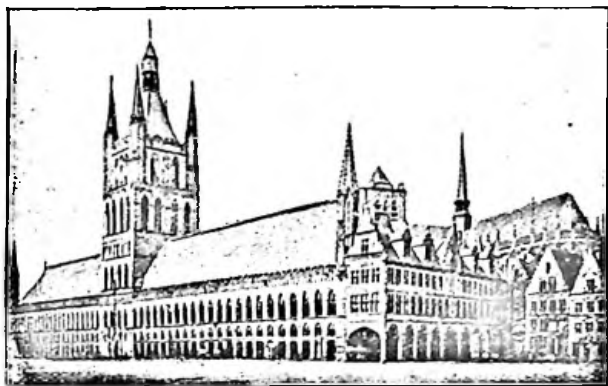

Fig. 419.—Halele din Ypres. (După A. Michel, *Histoire de l'art*, II, 1).

această clădire a fost construită în interval de un secol (1201—1304), ordonanța arhitecturală este totuși omogenă. Jos, o serie de arcuri elegante deschid accesul în interior; etajul superior are ferestre elegante. Picioarele de despărțire (trumeaux) sunt împodobite cu nișe și cu statui. (fig. 419)*

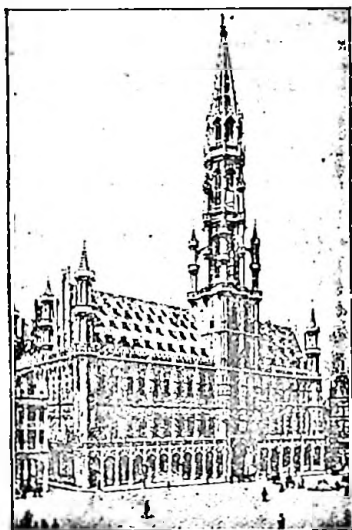

Fig. 420. — Primăria din Bruxelles.

d'operă a stilului flamboaiant. (fig. 420).

Foarte interesantă și frumoasă este și *Primăria din Louvain*,

în Belgia, s'au păstrat edificii însemnate civile în stil flamboaiant. Printre cele mai renumite și mai frumoase sunt:

Primăria din Bruges (zidită între 1377 și 1398, terminată însă în secolul al XV-lea), cu un turn înalt și o fațadă, care amintește halele din Ypres.

Primăria din Bruxelles, opera lui Jacques van Thienen și Ioan Runsbreck (1401 — 1455) este o capo

construită de Matei de Layens (1448—1463). Ea are la colțuri patru mici turnuri elegante, înconjurată cu balcoane. Sculpturile edificiului sunt foarte fine; ornamentația însă e puțin cam încărcată.

Fig. 421. — Interiorul clădirii „la Grange aux Dimes”, din Provins. Sec. XIII-lea.

* Nu pai puțin însemnată este *Primăria din Audenarde* (sec. al XVI-lea), cu cele trei etaje ale sale principale, a căror fațadă este elegantă și bogat ornamentată.

În Olanda, între multe altele, cată să amintim *Primăria din Middleburg*, începută în 1507 de Kelgermann. E un vast edificiu, cu o curte centrală. Turnul ei se termină cu patru échaugette.*

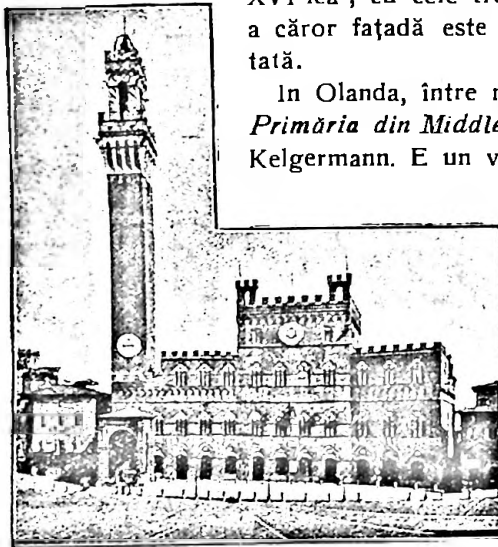

Fig. 422. — Palatul Senioriei din Siena. Sec. XII—XIV. (După A. Michel, *Histoire de l'art*, II, 1).

* *Spitale*. — Printre edificiile civile, trebuie să amintim și spitalele. Ele au numeroase încăperi, printre care o sală mare, bine aerisită, în fundul căreia se află anexată o capelă. Ca exemplu, se poate da vasta sală a *Spitalului din Tonnere*, din secolul al XIII-lea.

O altă sală capitară, elegantă prin coloanele și acoperișul ei în arcade gotice foarte ascuțite, este și cea a *Spitalului (Hôtel-Dieu) din Provins*, aproape de Paris. *Spitalul (Hôtel-Dieu) din Gand*, construit în secolul al XIII-lea și al XIV-lea, este de asemenea un frumos edificiu al arhitecturii civile gotice.*

Castele. — Castelele senioriale din secolele al XIII-lea și al XIV-lea sunt de asemenea foarte interesante. Unul din cele mai vechi este cel din *Oakham* (Rutlandshire, în Anglia). Se mai păstrează o mare sală dela sfârșitul secolului al XII-lea, împărțită în trei nave prin coloane cu capitele bogate gotice, care însă poartă arcade în plin-cintru și un acoperiș în șarpantă aparentă.

Din secolul al XIII-lea, avem un castel foarte original, pe cel din *Stokesay*, care cuprinde săli mari, un donjon de plan octogonal, grăinare și galerii boltite cu arcuri în ogivă.

Castelul senioral din Siena, despre care am amintit mai sus, este o clădire elegantă și impunătoare (sec. XII—XIV). Turnul său, așezat la stânga, are o mare înălțime. Ferestrele sunt largi și împărțite în trei prin două colonete zvelte (fig. 422).

Palatul de Justiției din Rouen merită o specială mențiune. Este o adevărată capo d'operă a artei gotice flamboaiante. Ornamentația sa este foarte bogată și fină. Plafonul mării săli are decorațiuni sculpturale de un desen curios, complicat și ingenios.

Din secolul al XV-lea, datează unele castele frumoase din Franța,

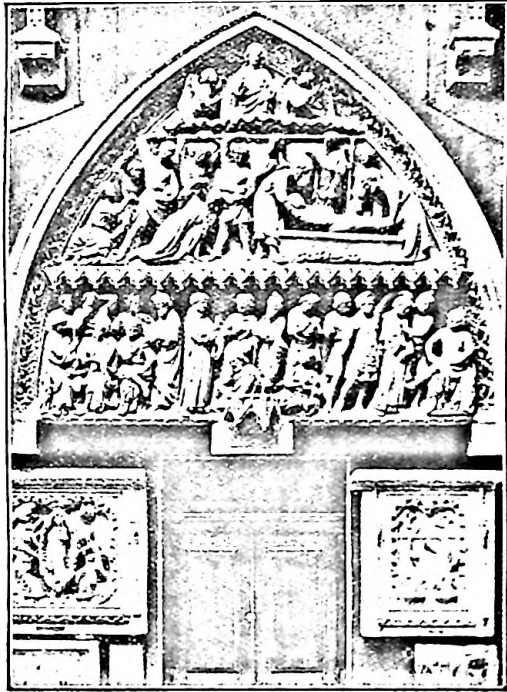

Fig. 423. — Timpanul porții transeptului al catedralei Notre-Dame din Paris. Sec. XIII.

ca cel din *Pierrefonds*, construit de Ludovic de Orléans, cel din *Châteaudun*, stricate de restaurație, etc.

În Italia, în stil flamboiant, sunt *Palatul Contarini*, poarta zisă, „*Della Carta*“ în Veneția, „*La Cà d'Oro*“ din acelaș oraș și altele.*

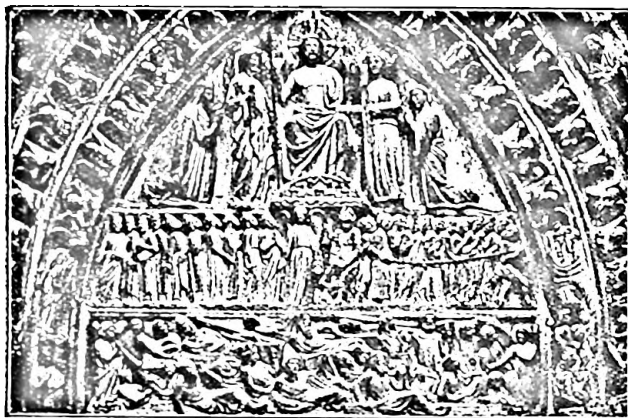

Fig. 424. — Timpanul portalului central al catedralei Notre-Dame din Paris. Judecata de apoi. (După L. Bréhier, *L'art creștin*).

* Casa. — Locuințele particulare sunt de asemenea foarte interesante. Ele păstrează ceva din distribuțiunea antică. Un lung coridor deserveste încăpe-

ările. El poate fi închis cu ziduri sau despărțit cu ferestre sau poate alcătui o *loggia* deschisă, care amintește *atrium-ul* casei romane.

Acoperișul se termină de cele mai adesea ori la fațada dinspre stradă cu o zidărie triunghilară, ca un fel de fronton antic, numit *pignon*.

Cele mai multe case au un rez-de-chaussée (etajul la nivelul străzii) și unul sau două etaje dea-

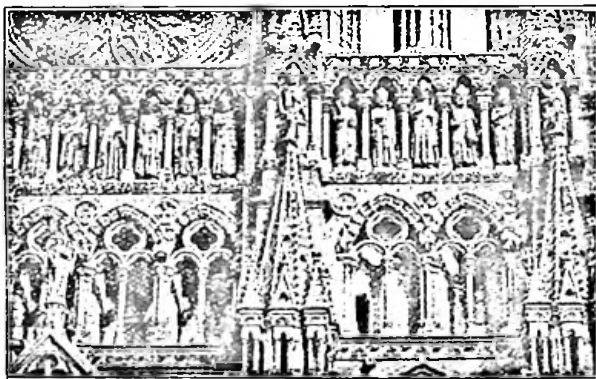

Fig. 425. — Fațada catedralei din Amiens (1225). Galeria regilor. (După L. Bréhier, *L'art creștin*).

supra, iar în orașele mai populate, chiar mai multe. Din aceste caturi, primul este mai îngrijit ornamentat, cu ferestre mari, înconjurate de muluri și bazoreliefuri în stil gotic.

Casele mai bogate au un mare salon cu mai multe căminuri, frumos sculptate. Sălile de recepție ale palatelor aveau și o tribună pentru muzicanți, iar alături se află o capelă. Ca exemple, se pot da, între altele, *capela arhiepiscopiei din Reims* și *Sainte-Chapelle* a palatului de justiție din Paris.

Scările edificiilor civile sunt interioare sau exterioare, drepte sau în spirală. Unele sunt învăluite de un turn mic pătrat, cilindric sau poligonal.

Ferestrele se deosebesc de cele ale clădirilor religioase, prin aceea că întrebuințază cercevele de lemn, care permit deschiderea lor. Armaturile de piatră sunt mai solide pentru a rezista la zguduirea închiderilor violente. „Lintoul” este ornate cu arcaturi ori arcuri simulate sau chiar de un arc de descărcare. De la 1230 încoace, s'a întrebuințat un nou sistem de ferestre, numită *croisée*.

Ea consistă dintr'o deschizătură pătrată, împărțită în patru printr'o cercevea de piatră.

În Normandia, în Bretagne și în Auvergne, casele burgheze și seniorale atrag cu deosebire atențiunea.

În orașul Clernont, de pildă, și mai ales în orașelul imediat vecin, Montferrand, care e un adevărat Pompei al evului mediu francez, se găsesc case în stil romantic și mai ales gotic de o eleganță și de o frumusețe rară. Scările lor mai cu seamă în spirală, închise într'un turn cu deschizături din distanță în distanță, au o înfățișare din cele mai plăcute. Ele se recomandă prin zveltețea liniilor și prin delicatețea sculpturilor, care decorează intrarea turnului și ferestrele.*

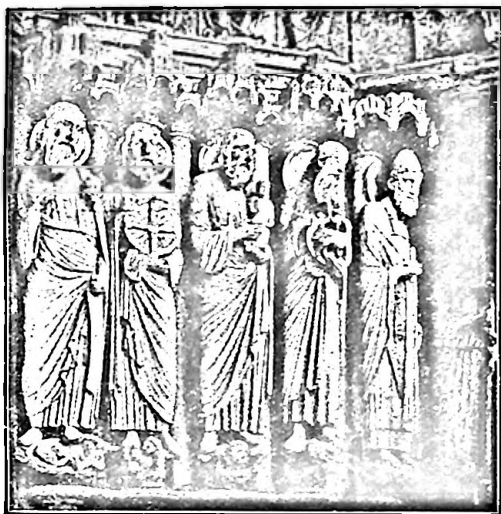

Fig. 426. — Catedrala din Chartres. Statui ale porții centrale. (1291 — 1280). (După L. Bréhier, *L'art chrétien*).

SCULPTURA GOTICĂ

Sculptura gotică se naște și se dezvoltă în același timp cu arhitectura. Ea este opera Franței din a doua jumătate a secolului al XII-lea și începutul celui de al XIII-lea și servește de model întregii creștinătăți occidentale.

Fig. 427. — Prezentarea în templu. Sculpturi ale porții fațadei catedralei din Reims. (După A. Michel, *Histoire de l'art II*, 1).

«Această sculptură este interpretarea de către meseriașii laici a unui program elaborat de clerici — interpretare docilă și fidelă, dar pentru trebuințele căreia sculptorii vor lua, în cursul secolului, din ce în ce mai mult contact cu natura, mama ereziilor». (A. Michel, *Histoire de l'art*, II, I, p. 125).

O iconografie nouă ia ființă, a cărei cale a fost totuși deschisă de epoca romanică. În epoca gotică, tendința este de a simplifica, de a ordona și de a unifica lucrurile, la care contribuie învățământul universităților, al științei scolastice și enciclopedice.

Tema esențială este credința creștină și învățătura bisericii: creațiunea omului, păcatul, moartea și pedeapsa. Nașterea lui Christos, viața și patimile sale, moartea, învierea, nălțarea în cer și a doua înviere. Martirii și sfinții asistă la diferitele scene, în grup sau izolați.

Christos ocupă în timpanuri și în picioarele de despărțire (trumeaux) locul de cinste, ca o figură centrală, înconjurat de apostolii săi, orându-i la dreapta și la stânga (fig. 424). Nu departe de judecata divină, sunt reprezentate fecioarele înțelepte și cele nebune, ca simboluri ale vițiilor. Sfinții și în special cei localnici, sunt reprezentați pe portalurile laterale (fig. 423).

Un loc de onoare e rezervat Maicii-Domnului, căreia îi sunt consacrate multe biserici, ca cea din Paris, Amiens, Chartres, Reims.

Fig. 428. — Detaliu al statuei dela stâlpul despărțitor (Trumeau) al portalului catedralei din Amiens, zis „Bunul Dumnezeu”, 1225. (După L. Bréhier, *L'art chrétien*).

Senlis, Noyon, Laon. Viața, moartea și înălțarea sa la cer sunt teme obicinuite ale statuaricii gotice.

Fig. 429.—Sf. Iosif sculptură pe portalul central al fațadei occidentale a catedralei din Reims.

Iconografia gotică mai cuprinde viața omului: creațiunea, ispita și expluzarea lui din paradis; succesiunea anotimpurilor, lucrările câmpului și viței de vie, artele liberale, pe care le reprezintă în simboluri, ca, de pildă, *doamna Gramatica* cu biciul în mână învășând pe copii *Retorica* făcând gesturi elegante, *Astronomia* măsurând cerul, etc.

Fig. 430.—Maica Domnului cu Iisus din despărțitura porții (Trumeau) a catedralei Notre-Dame din Amiens. Sec. XIII-lea și XIV-lea.

Noutatea acestei arte nu consistă în făurirea acestor teme, cât în aceea de a fi grupat «după un ritm plastic și doctrinal, ceea ce până atunci eră mai mult sau mai puțin împrăștiat».

Sculptura gotică din secolul al XIII-lea este pentru arta creștină, cum s'a observat, ceea ce arta greacă a secolului al V-lea, este pentru istoria artei antice:

* **Sculptura marilor catedrale.**—

Sculptura catedralelor franceze aparține unei mari arte originale,

care se recomandă prin expresia, prin realismul prin observația exactă a naturii, idealizată totuși, așa cum idealizau sculptorii greci modelele lor, fără însă a se depărta de realitate.

Atât la catedrala *Notre Dame* din Paris, cât la cea din Chartres,

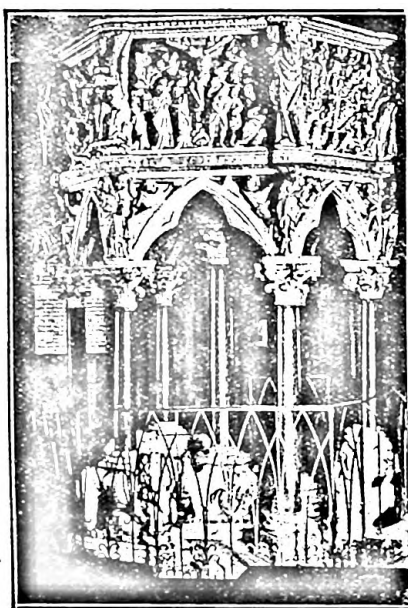

Fig. 431. — Anvon italian, din sec. XIV din Sant Andrea din Pistoia, lucrat de Giovanni Pisano. Stil gotic evoluționat. (Fotografie Alinari).

atât la cea din Amiens, cât și la cea din Reims, sculpturile sunt de o artă superioară. Timpanurile, restul portalurilor, fațadele și părțile laterale, au sculpturi alcătuind scene sau reprezentând sfinți sau figuri fantastice izolate (la gutiere sau garguiuri) din cele mai interesante. Unele sunt capo d'opere. Cităm ca atari: *Invierea și încoronarea Maicii Domnului* din timpanul din stânga a fațadei occidentale a catedralei *Notre-Dame* din Paris, operă a primilor ani a secolului al XIII-lea; *Bunavestirea, Vizitațiunea și Intâmpinarea Domnului* de pe poarta centrală a catedralei din Reims etc.

Ca figuri izolate, se recomandă drept capo d'opere, *cățiva îngeri ai catedralei din Reims*,

Sfântul Iosif, (fig. 429) o figură realistă, foarte viguros tratată, de pe portalul central al fațadei occidentale ale aceleiași catedrale; *Maica-Domnului* a porții aurite a catedralei din Amiens; *Statuia «Bunului-Dumnezeu»* din Amiens, etc.

Afară de Franța, sculptura gotică a produs opere foarte interesante, unele chiar frumoase, în toate celelalte țări: în Anglia, în Spania și Portugalia, în Țările-de-Jos, în Germania, în Italia; nicăieri însă stilul lor n'a atins perfecțiunea și vigoarea celor din Franța. *

PICTURA IN EPOCA ROMANICĂ

Cele trei feluri de pictură. — Pictura romanică, ca și cea gotică, cuprinde trei feluri de opere: picturi mici în manuscrise, nu-

mite *miniaturi* sau *enluminuri*; picturi murale în frescă; picturi pe sticlă sau *vitraiuri*.

Miniaturile. — În epoca romanică, se produc opere picturale, demne de atențiunea istoricului artei. În secolele al X-lea și al XI-lea, se deschide o nouă perioadă pentru pictură. Tradițiile antichității sau ale artei primitive creștine o stăpânesc încă, dar n'o fac să fie o simplă și directă continuare a stilului carolingian.

* «Marile revoluțiuni politice, care s'au desăvârșit cu sfârșitul secolului al XI-lea, au drept urmare o deplasare completă a centrelor artistice (în cece privește ilustrațiunea manuscriselor). Franța, care a fost focarul prin excelență a artei carolingiene, trece pentru câteva secole pe planul al doilea. În Germania, din potrivă, restaurarea unui imperiu, ecou depărtat al celui al lui Carol-cel-Mare, fu de cea mai mare însemnătate pentru această țară. Supt glorioasa dinastie a Othonilor,

Fig. 433.—Miniatură a registrului lui Grégoire. (Muzeul Conde din Cantilly). Othon II înconjurat de patru națiuni. (După A. Michel, *Histoire de l'art*, II, 2).

„La aceste diviziuni esențialele, se ajunge, când se consideră dezvoltarea picturii engleze. Operele stilului anglo-saxon pronunțat își fac apariția începând cam cu anul 950; și numai la începutul secolului al XII-lea, arta engleză, până atunci cu totul originală și personală, se apropie de genul pictural continental. În Franța de asemenea, pe la 1100, pictura își schimbă carac-

Fig. 432.—Arborele lui Jesse. Miniatură a Psalmei reginii Ingeburge, soția lui Philippe Auguste. (După A. Michel, *Histoire de l'art*, II, 1).

te și științele înfloresc; și operele germane din această epocă, în urma legăturilor strânse cu Italia, sunt cele mai desăvârșite în felul lor, în același timp cele mai pătrunse de amintirile trecutului. Astfel, cu drept cuvânt s'a dat acestei strălucite perioade a artei germane numele de *Renășterea Otoniană*. (fig. 433, 434). Artă otoniană domină până la sfârșitul secolului al XI-lea, supraviețuind astfel cu un secol dinastia însăși, dela care își trăsese numele“.

„La aceste diviziuni esențialele, se ajunge, când se consideră dezvoltarea picturii engleze. Operele stilului anglo-saxon pronunțat își fac apariția începând cam cu anul 950; și numai

terul. Privind istoria picturii europene din această epocă, cată să îmbrățișăm o perioadă mergând din secolul al XI-lea până la începutul celui de de XII-lea și să cuprindem într'o diviziune posteroară perioadă, care trebuiă să ajungă, către 1250, în plină înflorire a stilului gotic în pictură» (A. Haseloff, în André Michel, *Hist. de l'Art*, 1, 2, 711—712). *

* Un număr destul de mare de manuscrise cu miniaturi ne stă la îndemână pentru cunoașterea stilului și iconografiei epocii.

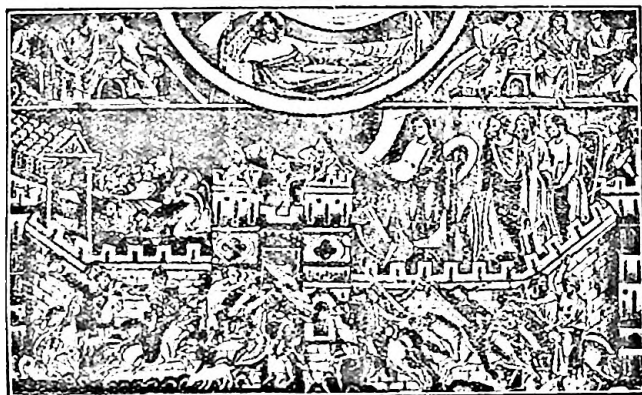

Fig. 434. — Miniatură pentru ilustrarea psalmului XLIII. (Fotografie Haseloff, în A. Michel, *Histoire de l'Art*, II, 1).

Pictura romanică între 950 și 1100 nu se poate studia, decât numai prin miniaturi, căci alte opere ne lipsesc aproape cu totul. Excepție face doar pictura monumentală, descoperită în biserica *Sfântul-Gheorghe* din Obezell (sfârșitul sec. al X-lea). Această pictură însă nu se deosebește de stilul miniaturilor contemporane ale școlii din Reichenau.

Miniaturile nu fac decât să ilustreze unele părți ale textului manuscrisului. Scenele biblice sau profane sunt conforme idealului și concepției artistului, care nu se putea depărta în opera sa de ceea ce vede în jurul său. De aceea miniaturile sunt și documente istorice de primul ordin. În această privință însă, ele trebuiesc consultate cu prudență, eliminându-se partea tradițională și cea convențională.

Pictura romanică, în starea dezvoltării sale cele mai perfecte, așează figurile sale pe un fond neutru, aurit sau ornamentat. Pe

acest fond, pune cerul, terenul, edificiile decorative stilizate, care n'au nici un raport de realitate concretă cu figurile. Miniaturile prin tendințele și felul lor se apropie de bazoreliefurile contimporane. Desenul lor este ferm și strâns în redarea figurilor. O armonie de culoare dă un aspect plăcut acestor mici tablouri de pictură. *

* **Diferitele școale de miniaturişti.** — În dezvoltarea miniaturii, se deosebesc mai multe școale.

I. *Școala din mănăstirea benedictină dela Reichenau*, pe lacul Constanța. Dela ea, s'au păstrat câteva manuscrise cu miniaturi însemnate, între altele: *Evangeliarul lui Geron*, episcop al Coloniei (Biblioteca din Darmstadt), *Psaltirea lui Egbert*, arhiepiscop al orașului Trèves (la Cividale); *Evangeliarul mănăstirii din Poussay* (Biblioteca Națională din Paris).

II. *Școala din Trèves-Echternach*, contimporană cu prima, pe care o înlocuește după un oarecare timp. Dela ea, avem o serie de manuscrise, *evanghelii*, din care unele mai luxoase, altele lucrute repede, mai neîngrijit.

III. *Școala din Colonia.* — Stilul acesteia este diametralmente opus artei celor două școli precedente. Manuscrisele de mare lux îi sunt necunoscute. Miniaturile sale sunt concepute într'un spirit arhaic. Opera cea mai însemnată a acestei școli este *sacramentarul Sfântului Geron* (Biblioteca Națională din Paris) reprezentând principalele episoade ale vieții lui Christos. Alte două evanghelii sunt păstrate în Colonia (Arhivele comunale).

IV. *Școalele din Nordul Germaniei.* În nordul Germaniei, au înflorit alte școale de miniaturişti, care însă nu se pot compara ca strălucire cu cele precedente.

V. *Școalele bavareze.* — Influența bizantină caracterizează școalele bavareze. O capo d'operă este *Sacramentarul executat pentru regele Heuric II* (Biblioteca din Muenchen).

VI. *Școalele anglosaxonne.* — Acestea oferă un contrast cu pictura germană contimporană. Ele au un caracter mai nou și mai original. Școala de Nord se dezvoltă supt influența artei celtice sau irlandeze; cea de Sud e un amestec al acesteia cu influențe romanice sau bizantine. Caracteristica lor principală consistă, în aceea că întrebuițează schițări foarte expresive și o observație de aproape a naturii. Figurile sunt zvelte, gâtul însă e cam lungăreț, mâinile

prea mari. Vestmintele sunt tratate în mod larg, urmărind mișcarea violentă a gesturilor; cutele sunt furmentate, cu mișcări vii, cu părți fălăetoare în vânt.

VII. *Școalele franceze.* În Franța, întâlnim în epoca romanică mai

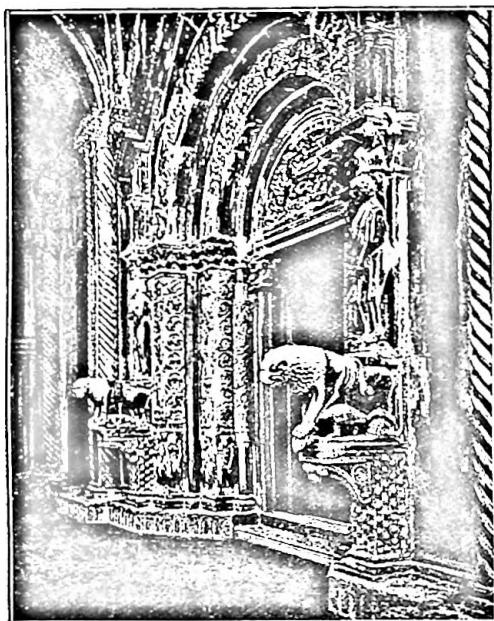

Fig. 435. — Portalul Catedralei din Trau (Dalmația).

multe școale, care se deosebesc între ele prin multe puncte. Școalele de Nord-Est, cuprizându-se și Țările de Jos, au avut o mare activitate. Numeroase manuscrise cu miniaturi ne arată stilul lor. Școalele de Sud se deosebesc de cele precedente și se aproprie mai mult de mișcarea artistică din Spania. Stilul n'are nici un raport cu Renașterea carolingiană, nici cu dezvoltarea derivată din ea în epoca următoare.

FRESELE ROMANICE DIN FRANȚA

În Franța, s'a păstrat o serie de fresce din cele mai însemnate.

Cele mai vechi și mai bine păstrate sunt cele din biserica *Saint-Savin* (Vienne) și care datează din secolul XI-lea. Subiectele lor sunt felurite; Judecata de Apoi cu diferitele ei scene apocaliptice; Patimile, Inmormântarea lui Christos, Pelerinii din Emmaus, etc.; scene din vechiul testament, dela creațiune până la Moise.

Frescele din Saint-Savin arată procedeele unei școli, care, deși primește influențele bizantine, nu e cu totul supusă metodelor picturii orientale.

Alte fresce din diferite biserici din valea lui Loire, din Turaine, Berry, Bourgogne, Nièvre, Auvergne, etc., pot servi la un studiu complet al picturii monumentelor franceze, pe care din nefericire nu-l putem face într'un manual restrâns.

Ceeace se poate constată în general este, că „există în Franța, în secolele al XI-lea și al XII-lea mari școli de pictură decorativă, vioie, savantă constatând perfect legile artei lor. Ele se supun la două tradiții deosebite. Una—cea din Vendomois, Poitou, Touraine, Berry detașează personagiile sale pe fonduri deschise, unde culorile ocră, albă, cenușie, se aștern în benzi orizontale. Albastrul îi este cu totul nesunoscut. Cea laltă—ale cărei urme s'au găsit în Estul și Sudul Franței, în Bourgonge, în Dauphiné, în Velay—face să reiasă figurile pe un fond de azur închis. Prima adoptă procedeele miniaturiştilor carolingieni, cărora le plăcea să decoreze fondurile lor cu benzi orizontale; cu toate numeroasele sale împrumuturi, ea alcătuește școala franceză indigenă. A doua este de origine greacă: fondurile albastre ale frescelor din Puy se regăsesc la muntele-Atos și la Mistra”. (E. Mâle, în André Michel, *o. c.*, I 2. 780—781).

PICTURA DE STICLĂ (VITRAIURILE)

Nu cunoaștem origina picturii pe sticlă. Unele texte vechi ne arată că cele mai vechi basilici din Italia și din Galia aveau ferestrele ornate cu sticle colorate simple.

Vitraiurile, pictate cu scene și personaje, apar prin secolul al X-lea la Reims. Arta lor se perfecționează în secolul al XI-lea și mai ales în al XII-lea. Cele mai vechi vitraiuri, care s'au păstrat, sunt cele dela Saint-Denis din veacul al XII-lea. Unele reprezintă *Arborele lui Jesseu, grifoni decorativi, episoade din istoria lui Moise* și altele. Cele mai prețioase însă dintre toate, reprezentau episoade din prima cruciată. Din nenorocire, ele au fost distruse în timpul marii revoluțiuni franceze.

Vitaiurile din Saint-Denis, în medalioane, sunt de o artă supe-

Fig. 436. — Arborele lui Jesseu: vitraliu din catedrala din Chartres. (După A. Michel. *Histoire de l'art*, I, 1).

rioară. Ele se recomandă prin perfecțiunea stilului, prin simplitatea și claritatea subiectelor, prin armonia culorilor. Măestrii din

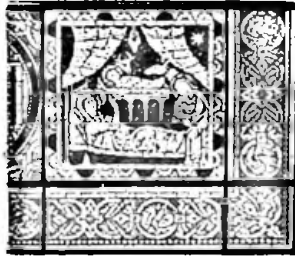

Fig. 437.—Fragment din vitraliul reprezentând nașterea lui Iisus din catedrala din Chartres. (După A. Michel, *Histoire de l'art*).

secolul al XII-lea au dus la atâta perfecție arta lor, încât cei din epoca următoare n'au mai avut de adăogat mare lucru.

Supt influența vitraiurilor dela Saint-Denis, s'a dezvoltat o mișcare artistică în toată Franța, de unde a trecut și în străinătate, în Anglia sau aiurea. Vitraiurile catedrelei din Chartres sunt inspirate după ele. În special, arborele lui Jesseu și câteva alte figuri sunt foarte apropiate de cele dela Saint-Denis.

Vitraiuri frumoase din epoca romanică se întâlnesc în diferite biserici, ca la catedralele din Angers și Poitiers. etc.

PICTURA IN EPOCA GOTICĂ

Miniaturile, cași vitraiurile suferă influența picturii pe sticlă a epocii precedente. Coloritul devine mai bogat, mai strălucit.

Miniaturile.—Miniaturistii, alternând culorile lor vii cu ornamente de aur, obțin efecte minunate, de un gust subtil și rafinat. Arta miniaturii se cultivă mult în Franța, unde se disting mai multe perioade.

* În prima (1200—1250), centrul principal este Parisul, unde s'a lucrat un foarte mare număr de psaltiri, de biblii, de misele cu miniaturi, din care multe au ajuns până la noi.

În a doua perioadă, care urmează după 1250, se constată o accentuare a realismului și gustul pentru formele arhitecturale. Totuși proporțiile exacte ale corpurilor și perspectiva lasă de dorit. O tehnică nouă se introduce. Idealul estetic consistă mai ales în delicatența amănuntului. Fondurile de aur sunt adesea damaschinate; figurile se simplifică, modelajul este mai atenuat; desenul are contururi cu linii tîne, negre; cutele sunt mlădioase, cărnurile în culoare albă unită și spălăcită. Se caută a se da figurilor fineță, iar corpurilor o eleganță deosebită.

Pe la sfârșitul secolului al XIII-lea, arta franceză și engleză se aproprie atât de mult, încât operele lor aproape se confundă.

În secolele următoare, artiștii miniaturişti continuă a fi foarte activi. Operele lor sunt foarte numeroase și în stiluri diferite.

În Germania, între secolul al XII-lea și al XIV-lea, stilul bizantin pătrunde încetul cu încetul și triumfă definitiv.

Vitraiurile.— În epoca gotică, pictura pe sticlă, creată în Franța produce opere însemnate. Se disting mai multe școli.

Școala din Chartres continuă pe cea din Saint-Denis. Vitraiurile năvii și corului catedralei din Chartres datează de la începutul secolului al XIII-lea. Pictorii pe sticlă din Chartres par ar fi fost în acest timp singurii măștri ai artei lor (fig. 436, 437, 439).

Școala din Lyon. În marele oraș Lyon, se deschid noi ateliere de pictură pe sticlă, care dau dovadă de oarecare originalitate. Ele adoptă culorile, ornamentele, tehnica artiștilor de Nord, păstrează însă în dispoziția scenelor iconografice, tradițiile lor proprii, care sunt bizantine.

Școala din Paris. — Prin mijlocul secolului al XIII-lea, principalul atelier de pictură pe sticlă nu mai este la Chartres, ci la Paris. Aici, se lucrează foarte mult pentru bisericile contemporane Sainte-Chapelle, noile transepte ale catedralei Notre-Dame de Paris, etc.

Artiștii parisieni introduc unele modificări, care persistă până la sfârșitul secolului. Abuzul violetului nu-i tocmai fericit; bordurile largi decorative anterioare dispar; cele ale medalioanelor de asemenea; se simte în lucrări graba, care dă naștere la greșeli de detaliu, la scăderi. Aceasta se observă chiar la frumoasele vitraiuri de la Sainte-Chapelle și la marele roze ale catedralei Notre-Dame din Paris.

Operele artiștilor parisieni se regăsesc și în alte regiuni, de pildă la capelele absidale ale catedralei din Clermont-Ferrand. Vitraiurile catedralei din Tours, dacă nu sunt opera atelierelor parisiene, sunt inspi-

Fig. 438. — Vitraiul simbolic din catedrala din Bourges. (După A. Michel, *Histoire de l'art*, II, 1).

rate de ele. Catedrala din Bourges, un foarte frumos monument gotic, posedă de asemenea vitraiuri cât se poate de interesante. Ele aparțin

secolului al XIII-lea și reprezintă fie personaje sacre, ca de pildă pe Maica Domnului, pe Sfântul Ștefan, etc. (fig. 440), fie scene simbolice (fig. 448). Vitraiuri din secolul al XII-lea și al XIII-lea se găsesc și la alte biserici franceze, ca de pildă cea de la Châteauroux.

În secolul al XIV-lea, arta vitraiurilor continuă a produce opere, care însă nu se pot compara ca frumusețe și armonie de culori cu cele precedente. Artiștii întrebuițează combinații de cenușiu, de galben și mai ales de alb, care sunt departe de a produce efectul strălucit al culorilor vii de mai înainte. Desenul și compozițiunea se modifică de asemenea.

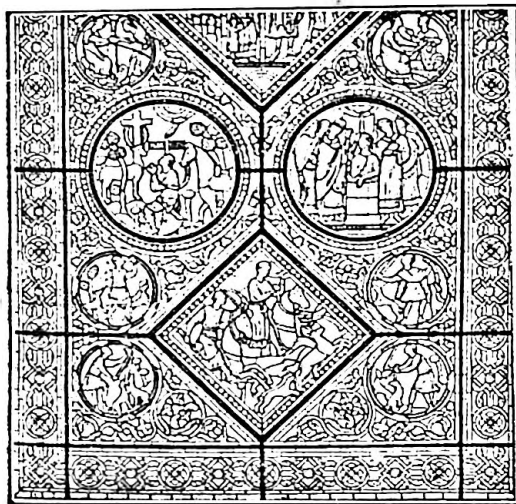

Fig. 439. — Vitraiu din Chartres: Legenda sfântului Eustațiu* (După A. Michel, *Histoire de l'art II*, 1).

Scenele narative nu se mai întrebuițează, de oarece ferestrele au devenit foarte mari, și ar fi fost imposibil să se distingă subiectele la o mare înălțime. Din potrivă, figurile întregi conțin mai bine și ferestrele sunt, în adevăr, ocupate de reprezentațiuni de sfinți, adesea mai mari decât natura.*

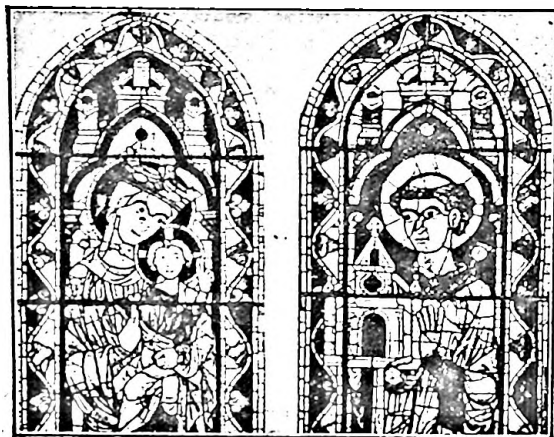

Fig. 440. — Vitraiuri ale catedralei din Bourges: M. Domnului și Sf. Ștefan. Sec. al XIII-lea. (După L. Bréhier, *L'art chrétien*).

*Eclectismul: doctrina filosofică, care
constă în a combina ceea ce pare bun
în diferite doctrine.*

VI. — ARTELE ECLECTICE MUSULMANE

— arabă, persană, turcă —

Cauzele făuriri artelor musulmane.—Mahometanismul s'a întins, după cum se știe, în scurtă vreme pe teritorii vaste și foarte bogate, atât în Asia și Africa, cât și—mai târziu—în Europa.

Șefii musulmani aveau la îndemână mijloace imense, care li-au permis să creeze curți de un lux incomparabil și să ridice monumente sumptoase.

Mai multe cauze au contribuit la crearea și dezvoltarea artelor musulmane. Impărțirea lumii musulmane într'un număr de state, ale căror monarhi rivalizau între ei pentru construirea de monumente publice și private. Revoluțiunile, ce izbucniau și uzurpările de tron aveau drept urmare adesea ori crearea unor noi capitale, care reclamau monumente și palate, demne de ele; se mai adăogă la aceasta, sollicitudinea califilor și sultanilor pentru instituțiunile culturale, operele pioase și de utilitate publică, ca moschee, mănăstiri, școale, hanuri, spitale, băi fântâni; grija apoi de construire de mausolee și morminte mărețe; obiceiul musulman de a schimba reședința și a construi proprietăți noi, unde să-și vindică plictiseala, această boală orientală, omoritoare de energii; toate acestea au contribuit nu în mai mică măsură la făurirea unei arte originale și înfloritoare.

ARHITECTURA

Privire generală.—Arabii au devenit constructori de timpuriu. Cinci ani după moartea lui Mahomed, pe la 637, în urma unei năvăliri în Mesopotamia, ei au întemeiat aici două orașe, care au

prosperat repede: *Bassora*, pe Eufratele de jos și *Cufa*, la Sud de Babilon. Amru cucerind Egiptul, întemeiează pe Nil, în fața piramidelor, o nouă capitală, 641, numită *Fostat* (Cortul) și o înzestră cu o moschee. În 643, cuprinzând Ierusalimul a ridicat aici, pe locul vechiului templu al Evreilor, moscheea „Stânca“.

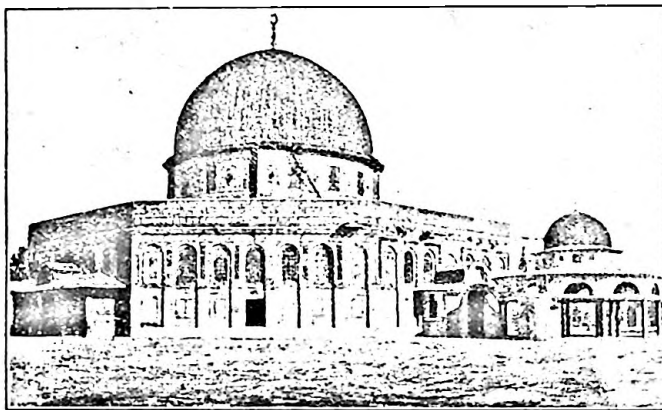

Fig. 441. — Moscheea lui Omar din Koubbet-es-Sakhra (După Saladin, *Manuel d'art musulman*).

În curând întreaga Sirié fu presărată de monumente arabe. Califii Omniazi erau foarte pasionați de lux și doriau să fie neîntreruși în ridicarea de monumente mărețe. În acest timp, s'au construit castele foarte bogat decorate,

Fig. 442. — Curtea interioară a moscheii El-Amar din Cairo, fondată în anul 973. După Saladin, *Manuel d'art musulman*.

ca cel dela *Kuseir*, *Anra*, la marginea pustietății și la răsăritul Mării Moarte. Califii înfrumusețară Damascul înzestrându-l între altele, cu o mare moschee (707); la Ierusalim, s'a înălțat de asemenea, în 685, moscheea *El Aksa*.

Cucerirea Africei de Nord provocă noi construcții în diferite regiuni, mai ales în Tunisia.

Dinastia Abbasizilor, în Mesopotamia, ridică, la rândul ei, monumente strălucite la Bagdad, la Sammara, aiurea încă, în secolele al VIII-lea și al IX-lea.

În Persia, supt impulsivitatea musulmană, se construiește moschee și palate frumoase la Ispahan, Kașan și în alte părți.

Tot în secolul al VIII-lea, în Spania, dinastia Omniazilor împodobi cu produsele artei arabe unele din regiunile cele mai frumoase. Califii Abd-er-Rahman I (755—788) și Abd-er-Rahman II (822—852) înfrumusețară Cordova cu clădiri de un mare lux și de o artă originală.

• În Maroc, Arabii crează la începutul secolului al IV-lea, capitala Fez, unde au clă-

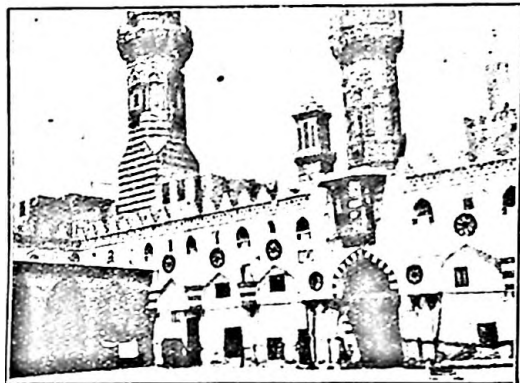

Fig. 443. — Moscheea El-Azhar din Cairo. (După Saladin, *Manuel d'art musulman*).

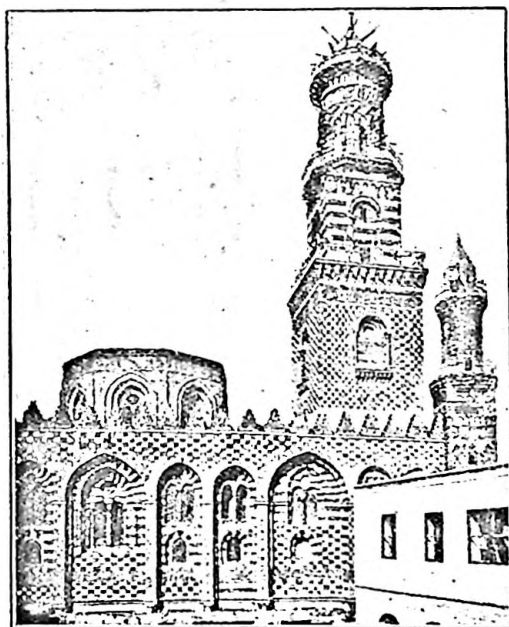

Fig. 444. — Exteriorul și minaretul mormântului sultanului Ka-loun. La dreapta, minaretul sultanului Mohamed en Nacer, din Cairo An. 1284 și 1238 (După Saladin, *Manuel d'art musulman*).

dit o moschee și alte edificii frumoase.

Arhitectura arabă fu mai puțin activă în secolul al X-lea, din cauza evenimentelor politice. Totuși multe monumente s'au ridicat și în epoca această, mai cu seamă în Magreb, Algeria și Egipt. Musulmanii maghrebini au cucerit Sicilia în secolul al IX-lea. Prin mijlocul acestuia și jumătatea celui următor, a înflorit în această insulă o artă arabă interesantă, ale cărei monumente însă au dispărut în mare parte.

În Egipt, se lucră mult supt califii Fati-

miți, cari supuseră această țară în 969. Noua capitală *El Kahira* (Cairo, a. 969) se înfrumusețea cu mai multe moschee, cum e *Gamia-el-Ahzar* (973) (Floarea) (fig. 443), un mausoleu mareș și altele.

Alepul, în Asia, este și el împodobit cu moschee și alte clădiri. În Spania, arhitecții ațabi construiesc noi monumente la Cordova, Saragoza, aiurea încă.

Aceiași mișcare se constată în secolul al XII-lea, la Damasc, Alep, Cairo, Mosul, Conieh, Tlemcen, Maracheș, Sevilla, Alcazar, Rabat.

În secolul al XIII-lea, Asia Mică și India țin fruntea construcțiunilor. Secolele următoare, al XIV-lea și al XV-lea, sunt foarte înfloritoare pentru arhitectură. La Cairo, se înalță diferite monumente: moschee, palate, mănăstiri și alte așezăminte religioase. În Maghreb și în Spania, se clădește de asemenea. La Grenada, se sfârșește construcția faimoasei *Alhambra*.

Edificii mărețe se înalță și în Persia și în Turkestan.

Succesele Turciilor îi fac stăpâni pe Asia Mică în secolul al XIV-lea. Sultanul Orhan, cucerind Brusa, în 1326, ridică aici moschee, palate și alte edificii; de asemenea orașele, Kutayeh și Niceea capătă moschee. Sultanul Murad I ridică noi clădiri, în 1360, în Andrianopol.

Mișcarea arhitecturală este mare în regiunile, cucerite de Turci, la Brusa, la Konieh, la Kutayeh, la Andrianopol, la Constantinopol unde se ridică moschee încernate, ca *Eyub*, construită de Mahomet II (1463), *Daud-Pașa* (1484), *Bayezidié* (1497—1504), *Vechiu Seraiu*, băi, etc. *

Cele cinci școale ale arhitecturii musulmane. — Se deosebesc cinci școale în arhitectura musulmană.

1. Școala siro-egipteană, care cuprinde Egiptul, Siria și Arabia.
2. Școala maură sau a Maghrebului: Tunisia, Algeria, Maroc, Sicilia și Spania.
3. Școala persană: Persia, Mesopotamia, Armenia, Caucazul, Turkestanul, Afganistanul și Belucistanul.
4. Școala turcească: Asia Mică, Constantinopolul și Andrianopolul
5. Școala indiană: India.

Influențele.—Artele musulmane sunt eclecticice. Ele s'au inspirat de modelele bizantine, persane, siriene, egiptene, spaniole, indiene. Toate aceste elemente s'au amalgamat, grație mai ales geniului arab, alcătuiind diferitele stiluri ale artelor musulmane.

* În Persia și în Mesopotamia, au supraviețuit metodele de construcție asiriene și chaldeene, dar totodată se întâlnește influența artei perse și sasanide.

În Egipt și Siria, se constată înrâurirea artei egiptene, copte și bizantine, iar în Africa de Nord și Spania, cea a artei neolatine spaniole și bizantine. Asia Mică și Balcanii văd înflorind o artă, născută din cea bizantină.

Supraviețuirile asiro-chaldeene sunt : cupolele ovoide, decorațiunea cu cărămizi smălțuite și cu foi de metale prețioase ; merloanele dințate ; orientațiunea edificiului după cele patru puncte cardinale.

Influenței artei sasanide se datorește arcul *outrépassé*, ornațiunea sculpturală în ghips, arta hidraulică, ca construire de apeducte, poduri, diguri, precum și dispozițiunea și decorațiunea palatelor.

Fig. 445.— Interiorul marelui moschee din Cordova. (După Saladia *Manuel d'art musulman*).

În primele secole ale hegirii, Arabii au împrumutat dela Bizantini, mai ales pe decoratorii lor. Arhitectura arabă este opera unor artiști regionali, cari totuși s'au inspirat dela modele fie curat bizantine, fie siriene. Totuși procedeele bizantine de construire, ale abacurilor înalte, ale mozaicurilor, ale placajului marmorelor multicolore pe ziduri, ale sculpturilor în lemn la porți și la ferestre, au fost cunoscute și întrebuințate de arhitecții artei musulmane. De asemenea, au fost imitate de dânșii sistemul și principiile fortificațiunilor bizantine.

Influențele neolatine spaniole consistă în împrumutul făcut de arhitecții mauri al căpitelor compozite antice și al planului cu mai multe nave al moscheelor.

Moscheele. — Dispozițiunile generale. — O moschee are un

punct central, care este *mihrabul* sau *Kibla*, un fel de nișă în zid și care arată credincioșilor direcțiunea orașului Meca.

Un tip de moschee este cel cu portice: o curte centrală pătrată are la mijloc o fântână pentru abluțiuni. Ea e înconjurată de coloane. În fundul porticului răsăritean, se găsește mihrabul. Lângă acesta, este așezat *minba-rul* de unde se țin predicile; *dikkas*, adică estradele, pe care stau cititorii coranului, precum și *Kursis*, pupitrele masive, pe care se depune cartea sacră.

Fig. 446.—Interiorul marelui moschee din Cordova. (După Saladin, *Manuel d'art musulman*).

chemă la rugăciune pe credincioși.

Decorațiunea. — Ceeace distinge mai ales construcțiunile musulmane este decorațiunea. Ea e de trei feluri: sculptată, smălțuită și în mozaic. Decorațiunea este geometrică. Desenurile sunt de o varietate și de o bogăție de linii împletite extraordinară, formând ceea ce se numește în general *arabescuri*. Smălțurile, care decorează pereții, sunt foarte frumoase și se recomandă mai ales prin armonia culorilor.

Câteva moschee și palate celebre. — Cairo posedă o serie de moschee de cel mai mare interes pentru studiul arhitecturii musulmane.

Această dispozițiune se întâlnește la toate moscheele din Cairo, până la Aybiți.

De aici, încolo însă, moscheele se construiesc adesea după un plan cruciform, ca medrese-urile sau academiile religioase.

Un alt tip de moschee e cel turcesc, caracterizat prin dispozițiunea planului și a cupolelor, datorite influenței bizantine.

Toate au un turn înalt și rotund sau poligonal, înalt, prevăzut cu unul sau mai multe balcoane, numite *minarete*. Aici, preotul (muezinul) se urcă de mai multe ori pe zi pentru a

Moscheea Amru, fondată în 642, are vreo 22 de nave paralele pe șese de adâncime, care constituie sanctuarul propriu zis.

Moscheea lui Ibn Tulun, construită în 868, aparține tipului moscheelor cu portice; planul ei amintește vechile temple egiptene mai ales pe cel din Edfu.

Moscheea El Azhar prezintă multe influențe, bizantine, persane, musulmane tunisiene. (fig. 443). Tot la Cairo se pot admira mormintele sultanilor Kalaun și Mohamet en Nacer (fig. 444), precum și interiorul moscheei Bordeini. (fig. 457 și 458).

În Ierusalim, se înalță falnică *moscheea a lui Omar*, întemeiată în 643 pe locul altarului holocaustelor al templului israelit. (fig. 441).

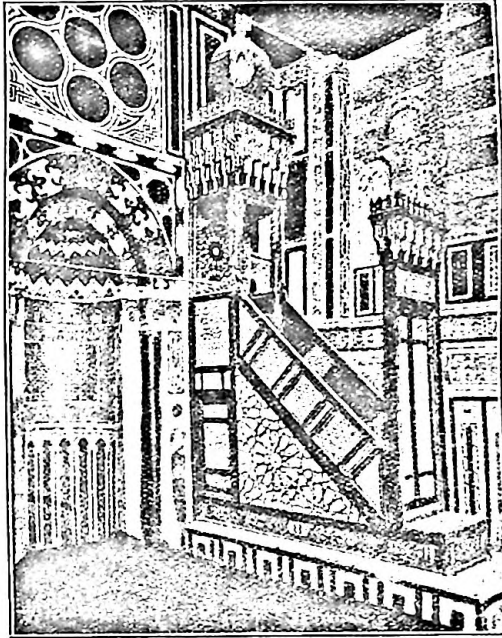

Fig. 447.—Interiorul moscheei Bordeini din Cairo (După Saludin, *Manuel d'art musulman*).

* Ea a fost reconstruită pe la sfârșitul secolului al VII-lea. La începutul celui de al VIII-lea, artiștii bizantini, trimiși de împăratul din Constantinopol, au construit fațadele exterioare. Alte restaurațiuni au avut loc în secolele al XII-lea—XVI-lea.

Planul acestei moschee derivă din edificiile creștine din Siria Centrală, dar se apropie și de cele din Asia Mică. Moscheea lui Omar este de fapt o operă bizantină. Ea are o enormă cupolă, susținută pe șesespzece arcade, răzămate pe patru pilaștri și douăsprezece coloane elegante. Partea centrală este înconjurată de un dublu portic octogonal.

Zidurile și arcadele sunt căptușite de faianțe admirabile și de placaje de marmoră, din care unele datează din timpul construirii monumentului, altele însă sunt opera restaurațiunii lui Soliman.

Ceeace mărește valoarea artistică a monumentului este decora

țiunea splendidă a mozaicurilor sale bizantine, care acoperă arcadele colateralelor și ale tamburului. Sunt împletituri verzi, din care ies vase brune și negre pe un fond strălucitor de aur. Mozaicurile aceste despart și spațiul dinire ferestrele în plin-cintru ale edificiului. Ferestrele mai au vitraiuri datând din timpul lui Saladin. Ele sunt roșii, albastre, verzi, galbene, albe, orânduite într'o frumoasă armonie.

Cupola, care e mai modernă, are o ornamentație în ștuc pictat și aurit, din timpul lui Saladin, restaurată însă mai târziu. Decorațiunea această consistă din «elegante arabescuri întretăiate de zone negre, încărcate cu inscripțiuni pioase, ale căror litere, elegante împletite, se armonizează în chip fericit cu vitraiurile» (De Vogüé).*

La Cordova, în Spania, *Moscheea cea mare*, zidită, în 875, de Abd-er-Rahman și mărită în secolele al IX-lea și al X-lea, e un monument de artă foarte original (fig. 445, 446).

* În interior, are unsprezece nave paralele, din care cea centrală mai largă, despărțite de coloane scunde susținând arcade în plin-cintru sau polilobate de un efect cât se poate de curios.

Influența monumentelor antice și indigene este învederată.*

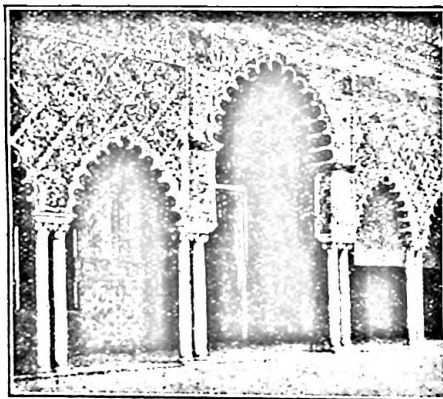

Fig. 448.—Alcazarul din Sevilla. Curtea interioară restaurată în 1526 de Carol Quintul. (După Saladin, *Manuel d'art musulman*).

Alhambra este cel mai însemnat palat maur, din secolele al XIV-lea și al XV-lea. Se ridică pe o colină dominând Grenada. Cu toate mutilațiunile și restaurațiunile ce a suferit, este un monument plin de grație și de o bogăție minunată artistică. Coloanele și capitelele sale sunt de marmoră, Decorațiunea sa se compune din ghipsuri sculptate. «Stalactitele», ornamentație caracteristică a artei musulmane, sunt numeroase.

* *Sălile Ambasadorilor și Celor-două-Surori* sunt foarte luxos împodobite cu sculpturi și bolți cu alveole, de o bogăție extraordinară.

«Plafonurile, porțile de lemn aurit și pictat, decorate cu rozete împletite, marcheteriile de faianță, marmora din belșug, vitraiurile colorate, puse în fileuri de ghips, arabescurile aruncate, ca o dantelă prețioasă și colorată, pe toate zidurile, toate acestea au fost mijloacele minunate, pe care arhitecții le-au întrebuițat cu o ingeniozitate și un gust desăvârșit. Nuanțele decorațiunii Alhambrei sunt la o laltă prețioase și fermecătoare». (H. Saladin, *Manuel d'art musulman*, 267).

Arhitectura interioară este ușoară, aeriană, de o eleganță distinsă. În anumite săli ale palatului, erau fântâni minunate, a căror apă curgea în susure line și misterioase; altele împodobiau, împreună cu basinurile, curțile și grădinile sale fermecătoare, așezate printre chiparoși, lămâi, portocali, înconjurate și despărțite de parteruri de flori, îngrijite cu o deosebită artă. Alhambra eră un adevărat paradis, pe care din nenorocire l-a stricat în parte Carol Quintul.*

Alcazarul din Sevilla este de asemenea un edificiu civil, cu mari încăperi, grupate în jurul unei curți centrale dreptunghiulare. El a fost foarte mult remaniat. (fig. 448)

* Părțile rămase intacte prezintă un deosebit interes pentru studiul artei mauro-spaniole. S'a păstrat, între altele, un admirabil portal, adăpostit supt o mare streșină, pictată și aurită. Partea inferioară alcătuește o adevărată dantelă. Ferestrele cu dublă și triplă deschizătură au arcuri polilobate, precum și mici coloane elegante. Deasupra arcurilor lor, se distinge o sculptură foarte fină, ca o adevărată tapiserie orientală.

Sevilla mai posedă și o mare moschee, construită în secolul al XII-lea, din care a rămas numai minaretul, cunoscut supt numele de *La Giralda*.

* El a fost restaurat în timpul Renașterii, căreia aparține toată partea superioară. Părțile arabe se recomandă prin decorațiunea lor la început, foarte simplă, apoi, cu cât se urcă în sus, mai bogată și mai complicată.

Unele din monumentele siciliene din Palermo arată o vădită influență musulmană. Palatul, numit *La Zisa*, este construit supt această înrăurire. Nu putem însă studia arta siculo-arabă pe alte monumente, care au dispărut. Ele trebuie să fi fost tot atât de mărețe și de luxoase ca cele păstrate în alte regiuni.*

SCULPTURA MUSULMANĂ

Sculptura a jucat în decorațiunea monumentelor musulmane un rol foarte însemnat. Motivele întrebuițate erau geometrice, alcătuind admirabile împletituri de arabescuri.

Arabii n'au exclus la început din arta lor sculpturală figurile omenești sau animale, cum se va întâmpla mai târziu.

* Mai multe texte fac mărturie despre aceasta. Se zice că Abd-er Rahman, califul Cordovei, a așezat statuia favoritei sale, reprezentată supt trăsăturile Florei antice, în palatul său din Medinet- ez-Zahra. La Bagdad, un scriitor arab a văzut la o moschee statuia unui cavaler cu lancea în mână și a unui om indicând orele. Aiurea existau statui reprezentând animale, mai ales lei. În Egipt, primii califi așezară statuile lor, ale femeelor, ale copiilor și ale muzicantelor lor în curtea palatului lor de pe malul Nilului. Ele erau lucrate foarte frumos în lemn, după cum ne asigură un text arab.

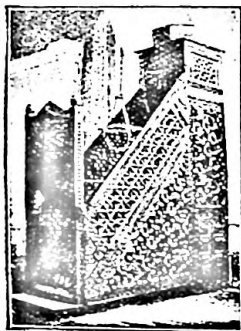

Fig. 449. — Nimbarul moscheei Ala-Eddin din Konia. Sec. XII-lea. (După Migeon, *Manual d'art musulman*)

Toate aceste opere s'au pierdut. Nu putem dar studia, decât sculptura decorativă a monumentelor, executată în piatră, în stuc sau în lemn. În perioada următoare, cei drept, figura omenească e exclusă de la monumente, mai ales de la cele religioase.*

Sculptura în stuc a fost întrebuițată în Egipt încă din primele timpuri. Moscheele lui Ibn Tulun și El — Azhar, de pildă, păstrează încă unele din decorațiunile lor sculpturale în stuc.

Piatra a fost întrebuițată mai târziu în Egipt pentru ornamentația monumentelor. Din acest material, s'au făurit sculpturi admirabile, mai ales balustade, stelele funerare, cenotafe, Minbar-uri, din care unele sunt adevărate capo d'opere (fig. 449)

Nu mai puțin artistic lucrate sunt și unele vase de marmoră sau de alte pietre, unele plăci de fântână, unele basinuri, sculptate elegant și fin.

Fig. 450. — Vas din Mosul. Sec. XIII-lea (British Museum. (După Migeon, *Manual d'art musulman*)

Bazoreliefurile cu motive geometrice sau cu litere stilizate, alcătuit de chenare, sunt demne de amintit. Ele ornamentau plafoanele, porțile, ferestrele, nișele pentru rugăciune, minbarurile, (fig. 449), etc. Muzeele, mai cu seamă cel din Cairo, posedă numeroase specime de astfel de opere, de artă delicată și fină.

Obiectele de fildeș sunt de asemenea interesante. Din acest material, s'au lucrat unele frontoane de minbar-uri, cutii elegante, mânere de pumnale sau de săbii, precum și alte obiecte mici. Toate sunt executate cu o grație deosebită, cu un adanc sentiment artistic.

Industria metalelor, a aramei și a bronzului în special, a fost foarte prosperă la musulmani. Unele vase, ornate cu bazoreliefuri, cu gravuri în adânc sau cu incrustațiuni, sunt frumoase și originale, atât ca formă, cât și ca motive decorative. Ele alcătuiesc obiectul unei vii admirațiuni din partea colecționarilor de artă orientală. (fig. 450).*

Nu mai puțin interesantă este și industria armelor. Unele sunt lucrate cu o extremă fineță și cu un gust rafinat. Mănerile de pildă ale unor săbii, (fig. 451), căscile și armurile de om și de cal sunt executate cu o deosebită îngrijire și cu un simț real artistic.

Fabricațiunea armelor de lux a înflorit în diferite regiuni, la Cairo în Persia în Siria, în Spania.

Fig. 451.— Subie ispano-maură, zisă de Boabdil. Sec. XV-lea. (După Migeon. *Manuel d'art musulman*).

PICTURA MUSULMANĂ

Pictura musulmană se poate studia asupra miniaturilor, smalțurilor și mozaicurilor. Cât privește picturile monumentale, regretăm dispariția lor.

* Totuși Arabii au avut pictori celebri, întemeetori de școale foarte active. Scriitorul Macrisi ne arată că el însuși compusese o biografie a pictorilor musulmani, astăzi perdată. Din nenorocire, nu s'au păstrat nimic din operele artiștilor, ale căror nume a ajuns până la noi.

Miniaturile. — Ne putem însă face idee destul de lămurită despre pictura musulmană, studiind miniaturile, din care unele sunt opere de mare valoare. În această artă, au excelat mai ales Turcii și Persanii. Unele manuscrise poartă numele pictorilor, dar mai cu seamă al caligrafilor, foarte mult considerați în lumea intelectuală.

Miniaturile reprezintă fie motive geometrice, de o varietate de desen și de o armonie de culcri extraordinară, fie scene cu figuri și peisagii. Unele arată interioare, altele vânătorii și explorațiuni în mijlocul unor peisagii. Toate au o tehnică fină, o grație naivă și încântătoare.

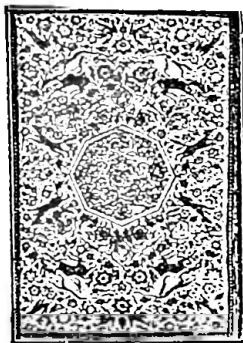

Fig. 452. — Legătura de carte în carton cu lac. Partea centrală e cu mult mai vechie decât restul. (După E. Blochet, *Peintures de manuscrits arabes, persans et turcs.* No. 1029).

Intr'un manuscris persan din secolul al XIV-lea al Bibliotecii Naționale din Paris, conținând cronica lui Rașid-Eddin, se reprezintă între altele celebrul șef al Mongolilor, Gengishan, primind omagiul celor doi fi ai săi. Intr'un alt manuscris turc din aceeași bibliotecă din secolul al XV-lea (suppl. turc 762), întâlnim, pe lângă altele, o scenă naivă de interior, încadrată de un foarte bogat chenar. Intr'un alt manuscris (suppl. turc 116) tot al Bibliotecii Naționale din Paris, se reprezintă diferite scene precum o vânătoare, etc. Un manuscris persan (suppl. 1171) din aceeași colecțiune are, pe lângă multe altele, o foaie

înfățișând pe un tânăr în ghenunchi tinând o cupă încadrat de un chenar original, în mijlocul căruia este un text.

Fig. 453. — Miniatura turcă din Sec. al XVI-lea reprezentând pe șeicul din Sanaan adresând o cuvântare unei tinere femei. (După E. Blochet, *Peintures de manuscrits arabes, persans et turcs de la Bibl. Nationale.*)

În suplimentul turc 316, conținând operele poetice ale lui Mir All Șir Nevai (sec. XVI) sunt mai multe miniaturi frumoase, printre care una înfățișează pe șeicul din Sanaan adresând o cuvântare unei tinere femei. (fig. 453) Arta miniaturilor s'a răspândit în întreaga lume musulmană. O miniatură indiană de Faiz-Allah, a unui manuscris, păstrat în Biblioteca

Fig. 454. — Miniatura indiană de Faiz-Allah: un prinț indian și o prințesă călărind doi cai albi, însoțiți de un servitor, călătoresc într-o noapte întunecoasă. (E. Blochet, *Peintures de manuscrits arabes, persans et turcs de la Bibl. Nationale.*)

Națională din Paris, ne arată pe un prinț și o prințesă călătorind. călări pe o noapte întunecoasă. (fig. 454)

Colectiunile de manuscrise cu miniaturi ale Seraiului din Constantinopol sau ale unor muzee europene africane sau asiatice pot mări la infinit exemplele acestor mici opere picturale lucrate cu un gust fin și un simț artistic, de o naivitate și de un farmec netăgăduite.

Nu mai puțin interesante sunt unele legături de cărți, de o inspirație fericită și de o execuție delicată și fină. De pildă, legătura în carton de lac galben a manuscrisului supliment, persan No. 1029 al Bibliotecii Naționale din Paris, din care partea centrală e mai vechie, poate da o idee despre varietatea și armonia motivelor florale și animale, întrebuințate de artist.* (fig. 252).

Ceramica. — Musulmanii au fost măestri neîntrecuți, mai ales în două ramuri de artă: în ceramică și în țesătorie.

Ceramica lor este de o abundență și de o varietate surprinzătoare atât ca forme plastice, atât ca strălucire a culorilor, cât și ca fan-tezie, libertate și bogăție a decorului.

Clasificarea ceramicii musulmane este anevoioasă. S'au încercat, multe clasificățiuni, dar toate lasă de dorit. Cea propusă de savantul istoric de artă orientală, Gaston Migeon, este mai sistematică. Acest erudit împarte ceramică în mai multe grupuri: *faianța cu lustrul metalic; faianța nezmălțuită; faianța cu decor în relief; mozaicuri de faianță, faianța zmălțuită de căptușit peretii.*

* Toate aceste grupuri se supțimpart în categorii după anumite caractere și anumite regiuni de fabricațiune.

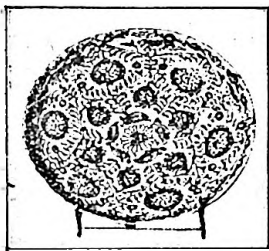

Fig. 456. — Faianță din Cutayah Sec. XVIII-lea. (După Migeon, *Manuel d'art musulman*).

Faianțele cu lustru metalic.—Faianța cu lustrul metalic este de origine mesopotamiană și prezintă un decor de un ton brun, puțin liliachiu; ea are fie inscripțiuni cu caractere cufice, fie împletituri simple, fie flori stilizate, mai ales boboci. Atelierul din orașul mesopotamian Rakka a produs, încă din secolul al IX-lea, un număr foarte mare de vase și farfurii de aceasta categorie.

Fig. 455. — Miniatură persană din sec. al XVI-lea. (După E. Blochet, *Peintures des mss. arabes, persanes et turces de la Bibl. Nation*).

Arta faianței cu lustru trece în diferite alte regiuni orientale, mai cu seamă în Persia. În această țară, dă naștere unei ceramici cu reflexe admirabile, de un verde măsliniu. Figura omenească sau animală apare într-o stilizare curioasă și interesantă. Mai multe obiecte de faianță din Rhages, din secolul al XIII-lea, dau o idee exactă despre această artă originală.

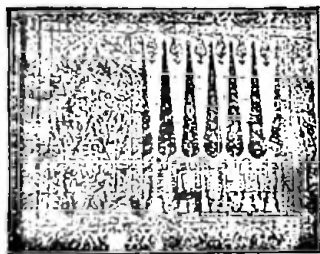

Fig. 457. - Faianțe ale vechiului Serai din Constantinopol, reproducând șofe brodate, pictate sau imprimate în stil persan. (După Saladin, *Manuel d'art musulman*).

ianță aurită pe un fond albastru închis sau albastru «turquoise». Conturile desenurilor sunt indicate cu un brun roșcat, apoi acoperite cu foi de aur. Decorul este vegetal, presărat cu păsări zburând. Ceramica aceasta începe în secolul al XV-lea și se continuă în cele următoare. În deobște, faianțele cu lustru din Persia se fabrică în mare număr în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, când au atins o foarte mare perfecțiune.

S'au mai făurit în această țară și faianțe polihrome, precum și unele cu decor chinezesc.

În Egipt, faianțele cu reflexe metalice au fost de asemenea fabricate încă din secolul al XI-lea. Ele sunt foarte frumoase cu decoruri florale și cu inscripțiuni, conținând între altele și numele lui Allah.

Și Siria a cunoscut ceramica cu lustru metalic. Argila este galbenă deschisă și acoperită cu un zmalț albastru mai mult sau mai

Tot în Persia, alături de această ceramică cu reflexe aurii, există și o fa-

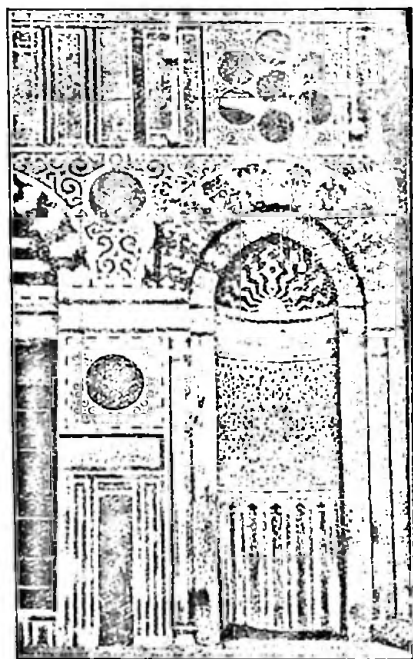

Fig. 468. - Mirabul în mozaic al moscheii Bordaeni din Cairo (După Saladin, *Manuel d'art musulman*).

puțin închis sau cu unul alb lăptos. Motivele «cu decor în lustru măsliniu lasă să apară fileuri suptiri. Acest decor este epigrafic, geometric sau cu motiv animal sau vegetal».*

* **Faianțele nezmălțuite.**—Acestea sunt de asemenea foarte numeroase și de diferite categorii. Regiunile mesopotamiene le-au întrebuințat foarte mult.

Unele vase sunt de culoare albastră și cu un decor în relief. Ele apar la Rakka alături cu faianțele cu lustru metalic.

Unele faianțe, probabil persane, sunt negre, cu un decor rezervat în verde deschis. De proveniență mai sigură persană sunt faianțele albastre cu un decor în relief.

În Egipt, s'a mai fabricat o ceramică cu un decor gravat.*

Mozaicurile și faianțele zmălțuite.—Foarte interesante și frumoase sunt mozaicurile de faianță, destinate a căptuși și împodobi pereții. Ele sunt persane și turești. Primele monumente, care au primit un astfel de placaj, par ar fi cele din Konieh, în secolul al XIII-lea, mai cu seamă *mauzoleul Medersa Kaua Tai*.

Faianțele pentru căptușirea pereților turcești au o deosebită frumusețe. «Asia Mică și Turcia, zice Migeon, cunoscură în secolul al XV-lea o decorațiune de ceramică de captușire, care înflori mai ales supt domnia lui Mohammed I pe zidurile *Moscheei Verzi din Brusa*, terminată în 1424 de Ihias Ali, și a *Moscheei Sultanului*. În aceste monumente, carourile de căptușit nu acoperă cu totul pereții, dar numai suprafețele zidului cele mai însemnate. Pământul roșiu cărămiziu nisipos, este zmălțuit fără o strălucire prea vie în două tonuri albastre, deschis și închis, în verde, în galben, în alb, în lilachiu și în brun. Pe zmalțuri albe sunt încă vizibile urme de aureală „à feu de moufle”. Culoarea preferată este mai ales verdele de aramă. Motivele sunt împrumutate arabescului pur, combinat cu ghirlande de flori, tratate în felul Persanilor, dar în forme cam rigide”. (Mignon, *Manuel d'art musulman*, II, 296).

„Ceramica, care fu specială Asiei Mici și care furniză moschelor, din Constantinopol mai cu seamă această strălucitoare podoabă

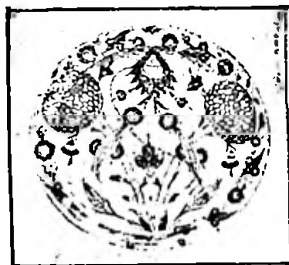

Fig. 459.—Farfurie de Damasc. Sec. XVI-lea. (Muzeul din Amsterdam). (După Migeon, *Manuel d'art musulman*).

sticloasă, trebuie pusă în primul rând în istoria ceramicii orientale pentru frumusețea culorii sale, fantezia decorurilor sale și magistrală perfecțiune a tehnicii, care fără îndoială n'a fost niciodată depășită. Ea se compune din carouri de căptușire pătrate; un decor cu destul de vaste dispozițiuni trebuia să fie adesea repărat, când se așeză la locul său". (*Id.* 299).

Ca exemplu, ne servesc frumoasele faianțe ale *Vechiului Serai* din

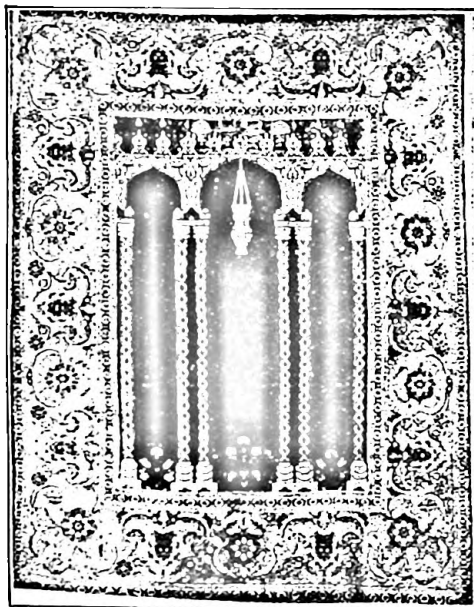

Fig. 460.—Covor de lână fină de Ghiordez. Sec. al XVII-lea (După Nigeon, *Manuel d'art musulman*).

Constantinopol. Motivele decorative sunt fără îndoială reproducțiuni ale celor ale covoarelor orientale, mai ales persane (fig. 457).

Faianțele din Persia și din Asia Mică sunt admirabile. Atât decorul cât și culorile, între care cea albastră predomină, sunt încântătoare. Motivele vegetale sunt cele mai întrebuințate, într'o armonie de linii și o stilizare de un simț decorativ neîntrecut. Dăm ca exemple două farfurii, una fabricată la Damasc în secolul al XVI-lea alta la Cutayeh în al XVIII-lea. (fig. 456, 459).

Industria sticlei zmălțuite a produs de aseme-

nea în Orient opere de o origina'itală și o frumusețe incontestabile, atât ca forme, cât și ca decor și ca culori.

Un minunat mihrab în mozaicuri de faianță este cel al moscheii Bordeini din Cairo. (fig. 458).

Țesăturile.—În arta țesutului, Orientalii au fost neîntrepuți. Pânzele, mai ales covoarele lor, sunt renumite și căutate în lumea întreagă. Ele se recomandă atât prin tehnica, atât prin armonia culorilor lor distinse, cât și prin fineța desenului, de un simț decorativ minunat. Persia, Turkestanul și Asia Mică au avut ateliere ale căror opere sunt de o rară frumusețe. Covoarele persane, cele din Buchara și Ghiordes sunt foarte căutate (fig. 460).

V.—ARTA EXTREMULUI ORIENT

I. ARTA INDIANĂ

India posedă monumente religioase numeroase de un stil original și curios. Clasificarea și datarea lor sunt anevoioase. Cele mai vechi nu sunt anterioare secolului al III-lea înaintea erei noastre.

Prima eposă a arhitecturii indiene e cuprincă între acest secol și secolul al VI-lea, după Christos. Ea este de origină exclusiv budistă și reprezentată astăzi prin câteva rare monumente.

Incepând cu secolul al VI-lea, restaurațiunea brahmanismului determină o eră nouă de construcții religioase. O invaziune mahometană în secolul al XIV-lea și mai ales cucerirea Musulmanilor în secolul al XVI-lea, oprî dezvoltarea arhitecturii brahmanice în regiunea fluviului Gange.

Influențele. — Arhitectura indiană, originală în cece privește lemnăria, a suferit influențele artei chaldeo-asirice, a Persiei Achemenide, a Asiei helenisante, a Mesopotamiei și a Persiei Sasanide.

Stilurile.—Se disting mai multe stiluri: *budist, djaina, hinduist sau indo-aric, indohellenic, dravidian, șalukya.*

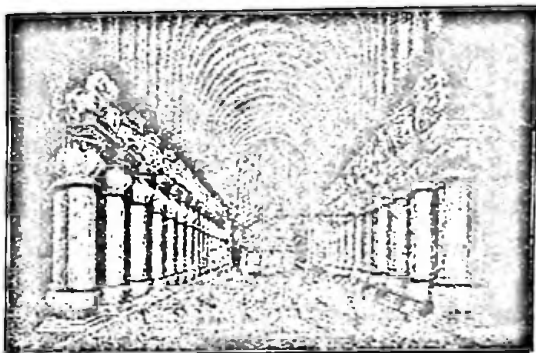

Fig. 461.—Templul Chaitya din Karli, (După Benoit, *L'architecture. L'Orient*).

Stilul budist se întâlnește la monumentele Indiei Gangelui, Indiei Centrale și la Nord-Estul regiunii Dekkan, în Ceilan.

Stilul djaina domnește în Kathiawar, în unele provincii din India centrală, în regiunea Bengal și în Dekkanul occidental, mai ales în localitățile Ellora, Mudbidri, Stravana, Belgala. Epoca sa de maturitate este secolul al XI-lea. În al XIII-lea, începe decadența.

Stilul hindo-hellenic sau greco-budist are ca domeniu provinciile Gandhara și Cașmir din Nord-Vestul Indiei. A înflorit între secolul I-ii înainte de Christos și al III-lea al erei noastre, durând până în al V-lea.

Stilul hinduist sau indo-aric s'a născut în secolul al VII-lea în regiunea Orissa (la Sud de Calcuta), de unde s'a răspândit până în Himalaia și în Nord-Estul Dekkanului. Apogeul său este în secolele al X-lea—XI-lea și durează până pe la sfârșitul secolului al XII-lea.

Stilul dravidian se întinde în jumătatea părții orientale a Dekkanului, la Sud, la Krisna, etc. El se alcătuiește pe la sfârșitul secolului al VII-lea, atinse apogeul între veacurile al X-lea și al XII-lea, apoi avu o renaștere în al XVII și al XIII-lea.

Stilul *șalukya*, născut supt dinastia cu acelaș nume în Dekkan prin secolul al X-lea, este o ramură a școlii dravidiene, El înflori în Nord-Estul peninsulei, până în secolul al XIV-lea, când invaziunea musulmană întrepruse dezvoltarea sa.

Caracteristicile planului monumentelor religioase budiste.— Budistii au avut nevoie pentru trebuin-

țele cultului lor de monumente comemorative, în formă de coloane (acoperite cu inscripții și având în vârf unul sau mai multe animale simbolice), de incinte sacre, de sanctuare, de temple și mănăstiri.

Templul budist, analog bisericii creștine în ceace privește dispozițiunile, este construit pe un plan oblung. Ț precedat de un ves-

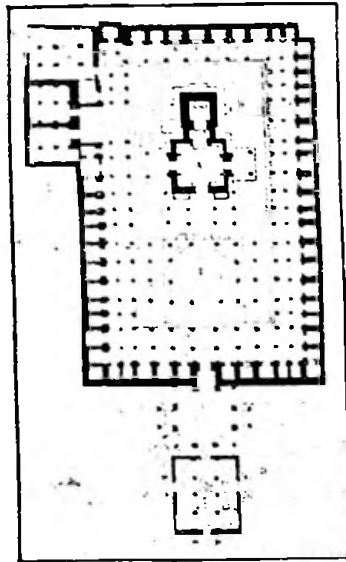

Fig. 462.—Tip de templu djaina. Templul din Vimala, muntele Abu. (După Beauji, *L'architecture. L'Orient*.)

tibul, înaintea căruia se află doi pilaștri, numiți *lat*. O absidă semicirculară termină edificiul. În centrul acesteia, se ridică un mic tumulus, numit *dagaba*, expus luminii, care pătrunde printr'o fereastră largă din partea superioară a clădirii.

Aceasta se împarte în trei nave, din care una largă centrală, prin coloane poligonale, cu capitele curioase, compuse din figuri omenesti, elefanți, etc. Ca exemplu, dăm *templu budist din Karli*, la intrarea căruia, în axa colateralelor, se ridică doi pilaștri, (*lat*), pe care sunt așezați patru lei. (fig. 461)

Fig. 463. — Kailāsa templu din Ellora. După Benoit, *L'architecture. L'Orient*.

Mănăstirile budiste erau înconjurate de un zid, înăuntrul căruia se aflau curți cu arbori și chilii în clădiri de patru caturi.

În regiunile stâncoase, mănăstirile erau suptere, ca și unele temple. Ele aveau o sală hipostilă, o capelă, chilii numeroase.

Caracteristicile planului edificiilor religioase brahmanice. — Templele djaina și brahman se caracterizează prin aceea, că sanctuarul are proporțiile unei mici capele pătrate, în care se adăpostește o imagine sacră.

Așezat în mijlocul unei curți, templul este precedat de un vestibul, care la rândul său nu adesea, decât continuarea unui portic. Jur-împrejur, curtea are portice simple sau duble, iar incinta numeroase celule sau

Fig. 464. — Pilaștrii din marea pagodă din Scirangam. (După Benoit, *L'architecture. L'Orient*).

nișe, ocupate de statui. *Templul din Vimala*, de pildă, din muntele Abu, aparține acestui tip. (fig. 462)

Templele hinduiste din regiunea Orissa se compun dintr'un mic sanctuar pătrat și un vestibul, în deobște dreptunghiular. Înaintea

Paștopă: Templul unei proamne așezate (Eliziei, Indicii, Sizușii)
 înălțat pe un mic tumulus; mică figură de portelan cu capul motil
Pilaștrii: stâlpi pătrați înălțat într-o clădire

lor, se află o sală pentru dansuri și o mare sală de mâncare. O curte închisă cu ziduri înconjoară aceste edificii. Unele temple erau subterane.

Templul dravidian (*Pagoda*) se prezintă supt două variante. Cea mai vechie, reprezentată prin templul subteran din *Ellora*, de pildă, la Sud-Est de Bombai, are o curte săpată într'o colină cu o intrare monumentală, o centură de capele, un sanctuar central pe un plan pătrat, înaintea căruia se află o poartă hipostila (fig. 463).

* Mai târziu, s'a complicat planul templului prin diferite anexe: o hală, «cu mii de coloane», destinată să adăpostiască pelerinii; pilaștri purtând statui sau embleme, lacuri sacre formând bazinuri suprapuse, câteodată înconjurate de colonade; porțice sau galerii dealungul zidurilor incintei; locuințe pentru preoți și baiadere; bazaruri; porți triumfale, care se deschideau în masivuri paralipipedice de zidărie, terminate în vârf cu piramide și al cărui volum întrecea pe cel al sanctuarului însuși. Ca exemplu, dăm templul din Scirangam, care are turnuri înalte, masive, foarte ornamentale, caracteristice artei indiene, etc. (fig. 464, 465).

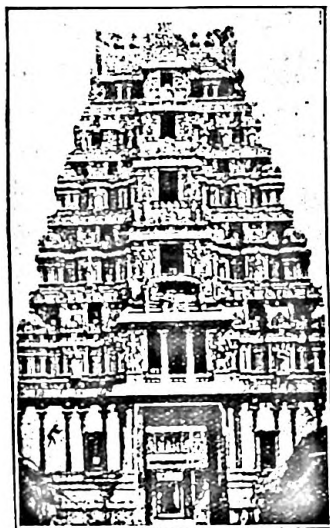

Fig. 465. — Uul din turnurile mării pagode din Scirangam (După Gustave le Bon, *Les monuments de l'Inde*).

Templul brahmanic de stil șaluky-aa are o dispozițiune cruciformă sau stelată. În curte, se găsesc numeroase edificii religioase, capele, pavilioane. O intrare monumentală domină totul.

Aspectul general și plastica monumentelor indiene.—Preocuparea principală a arhitecților indieni eră să atragă atențiunea prin aspectul pitoresc, prin realizări de o tehnică rară și mai ales printr'o extraordinară, s'ar putea zice, ne-bună, abundență de motive decorative.

* Pereții monumentelor sunt sculptați de sus până jos cu o varietate infinită de motive vegetale, de linii geometrice, de animale și figuri omenești, care toate se amestecă, se combină, se complică

într'un tot, greu de definit, greu de găsit firul său conducător. Este o grămadire de pignoane, de festoane, de fleuroane, de arcuri în acoladă, de console, de capitele, de pilaștri de toruri și scotii, o decorațiune sonptuoasă și de aspecte foarte variate.

Plastica este adesea fantezistă, alcătuiind prisme, cilindri suprapuși, sculptați, marcați adesea prin imagini de elefanți, de călăreți cu caii ridicați în două picioare, de monștri, etc. Pilaștri mării Pagode din Scîrangam pot da o idee de această plastică extraordinară (fig. 464).

Toate acestea sunt caracteristicile unei arhitecturi în lemn, ale cărei monumente au pierit, dar a cărei tehnică a trecut la monumentele de mai târziu, construite în piatră.*

II. ARTA CHINEZĂ

Monumentele chineze sunt astăzi destul de rare, datorită fragilității construcțiilor în lemn, cutremurilor dese de pământ, distrugerilor răz-

boaelor civile, lipsei de întreținere. În trecut însă, s'au ridicat numeroase clădiri, de adepții diferitelor religii, care au stăpânit China: Taoism, Confucism, Budism, Lamaism și islamism.

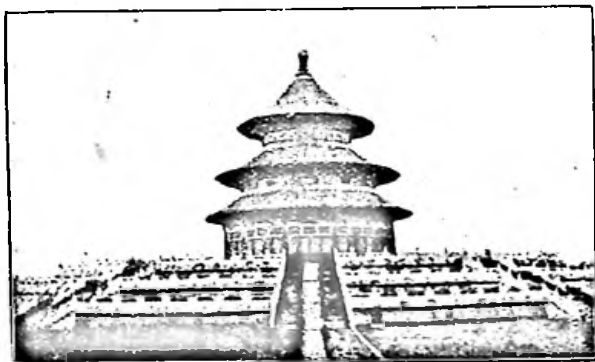

Fig. 465.—Sanctuarul T'sienien-tien al templului soarelui din Pekin. (După Benoit, *L'architecture. L'Orient*).

Arhitectura civilă a fost de asemenea îmbelșugată, grație aristocrației și burghezimii chineze, care își construiau palate mărețe și morminte impunătoare.

* **Influențele.**—Arhitectura chineză este în deobște băștinasă. Totuși a suferit și ea influențe mesopotamiene foarte vechi, precum și unele venite din Asia Centrală și Meridională: persană Achemenidă, greco-budistă; iar în decorație, persană Sassanidă.

* **Caracteristicile arhitecturii chineze.**—Planul construcțiilor civile sau religioase este simplu și monoton.

Casa privată și palatul sunt despărțite de stradă printr'un zid sau gard. Edificiul conține o parte anterioară pentru viața de relații cu lumea și una posterioară, adesea despărțită de precedentă printr'o curte, pentru viața de familie. În dos, se află dependențele.

În fața corpului principal, există o verandă deschisă, care câteodată face înconjurul clădirii.

Arhitectura religioasă este reprezentată mai ales prin monumen-

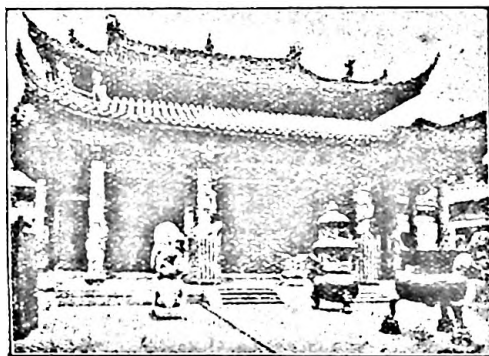

Fig. 467.—Sanctuarul în incinta unui templu chinez.
(După Benoit, *L'architecture, L'Orient*).

tele budiste, din care cele mai vechi sunt din secolul I-ii al erei creștine.

Unele temple au o incintă, delimitată printr'o balustradă, în care se intră printr'o poartă de onoare. În centru, pe un soclu dublu, dreptunghiular sau pătrat, se înalță o piramidă, flancată la colțuri de patru sateliți.

Alte sanctuare sunt pagodele în formă de turnuri

înalte eu trei, cinci, șapte, nouă și chiar treisprezece etaje, care simbolizează cerurile teologiei budiste. Ele au de obicei un plan octogonal; câteodată un etaj este pătrat, al doilea octogonal, al treilea circular, etc.

O altă categorie de monumente religioase sunt altarele cultului budist și taoist. Ele seamănă cu zigguratele mesopotamiene, de unde probabil își trag origina, fiind suprapunere de etaje, circulare sau pătrate, mărginite de balustrate, și pe care se poate sui cineva pe scări, așezate la cele patru puncte cardinale.

Moscheele musulmane n'au minarete.*

Ceeace e mai caracteristic la edificiile chineze sunt acoperișurile, originale și curioase, ieșite mult în afară și întoarse în sus, mai ales la colțuri. Ele sunt construite în lemn.

Clădirea are o temelie de cărămidă sau de piatră, iar restul e construit în lemn și în trestie de bambu.

* **Sculptura.** — Când Budismul pătrunse în China, introduse o sculptură ale cărei subiecte se făuriseră în Indii. Figura lui Buda este tema principală atât a statuelor de mari dimensiuni, cât și a statuelor în lemn, piatră sau bronz.

Statuetele religioase au ceva hieratic, ceva fix și convențional. Totuși unele figuri de preoți budiști sunt adevărate portrete și se depărtează de tradiționalism.

* **Pictura.** — Pictura chineză, admirată și căutată de colecționarii artei Extremului Orient, este executată pe hârtie și pe mătasă. Ea consistă în figuri izolate sau scene fără perspectivă, fără modelaj. Toată grija și îndemânarea artistului este în a trage conturări de mare puritate și siguranță de linii. Două sunt felurile, în care se desfășoară scena unui tablou: în înălțime (Kakemono) și în largime (Makimono).

Temele sunt următoarele: peisagii; flori și păsări; plante și insecte; oameni; animale și lucruri; figuri fantastice, mai ales dragoni cu fețe înspăimântătoare; alegorii.

Pictura chineză are un trecut destul de vechiu, începând cu secolul al V-lea al erei noastre. Se disting mai multe perioade, indicate cu numele unor mari dinastii: I Tang (618—905); II Sung (960—1288); III. Yuan (1288—1360); IV. Ming (1368—1643); V. Ts'ing (1644—1911).

Obiectele în bronz și în fildeș. — **Lacurile.** — Chinezii au lucrat obiecte în bronz, care sunt cele mai vechi din câte posedăm astăzi din arta lor. Data unor clopote și cazane se ridică până la două mii de ani înaintea erei noastre. Ele sunt lucrate prin procedeul cunoscut al cerei pierdute și sfârșite prin ajutorul ciocanului și al gravurii. Gravurile reprezintă motive geometrice sau figuri de monștri, de dragoni, de tigri, etc.

Artiștii chinezi au făurit mici obiecte în fildeș de o inspirație frumoasă, de o grație și o finețe extraordinare. Unele reprezintă scene budiste sau taoiste, altele peisagii și arhitecturi; altele animale, foarte bine imitate după natură.

Lacurile sunt obiecte de lemn, cutii, acoperite cu un lac obținut cu guma unui arbore indigen. Ele sunt lucrate cu un sentiment delicat de artă, cu multă finețe și sunt cu drept cuvânt admirate și căutate.

Ceramica. — În ceramica, artiștii chinezi au făurit opere de o neîntrecută frumusețe. Ele sunt fabricate din gresie, faianță, și porcelan.

* Obiectele de porcelan aparțin mai multor perioade.

În perioada Sung (960—1288), vasele prezintă un aspect sever și tonuri uniforme cenușii. În cea a lui Ming (1368—1643), culoarea este castanie, formele sunt variate, tonurile strălucitoare, printre care se distinge roșiul-sânge. În perioada Kang-Hi (1662—1722) culoarea roșie se menține, dar apare și albastrul transparent. În sfârșit, perioada Kien-Long, culorile de predilecție sunt roșiul și violetul deschis, verdele. În deobște, tonurile sunt spălăcite, slabe.

III. ARTA JAPONEZĂ.

* **Arhitectura.** — Deși tradițiunea vorbește de temple mărețe din secolele I-ii și al II-lea ale erei noastre, totuși cele mai vechi monumente arhitecturale japoneze nu par a se ridica mai sus de veacul al VII-lea. Dezvoltarea arhitecturii s'a sfârșit în al XVIII-lea, când atinge apogeul ei.

* **Influențele.** — «Japonia a importat din China, prin intermediul Coreei aproape toate elementele arhitecturii sale, atât cele ale structurii, cât și ale planului. Multă vreme chiar, ea fu tributară industriei chineze pentru cărămizile zmălțuite ale acoperișurilor sale. Dar, sub influența condițiilor naturale speciale, a particularităților temperamentului, a civilizațiunii și de asemenea a geniului lor artistic superior, Japonezii profitară din împrumuturile lor de modelele lor, în general în avantajul lor». «Sistemul lor de construcție pe piloți pare un indiciu sigur de influențe indonesiene. În sfârșit, nu ne putem mira că o arhitectură budistă a fost impresionată de arta din India» (Benoit, *Architecture. Orient*, 426).

Caracteristicile edificiilor japoneze. — Planul casei japoneze este foarte simplu. E un fel de cutie, cu acoperișul așezat pe patru stâlpi, de care se fixează o podea la o înălțime de 25 centimetri de pământ. Spațiul închis se poate împărți prin pereți de lemn mobili. Astfel, se împarte casa în mai multe celule și un salon, în fundul căruia este o nișă (tokonoma), ornată de câteva *Kakemono*, de un vas cu flori și o etajeră cu bibelouri. O verandă, o galerie, un balcon asigură degajamentele. Rare ori, clădirea are mai multe etaje. Grădina este un element indispensabil al locuinței.

Templul budist se aseamănă cu cel chinez. Se accentuează însă caracterul de împrăștiere a clădirilor. Templul nu-i decât un parc bine îngrijit, în care se ridică pe ici-colo sanctuare, monumente

religioase și dependențele lor. În acest loc sacru, înconjurat de un zid, se intră prin porți triumfale, adesea cu două etaje. Sanctuarul (Kondo) este zidit pe un soclu, înalt de doi metri și, în el, se află figura lui Buda. Câteodată se compune din trei săli în șir: un oratoriu, un vestibul interior, sfânta sfintelor.

În incinta sacră, se înalță edicule pentru ofrande; pagode cu etaje pe plan pătrat: clopotnițe scunde; pavilioane; bazine; biblioteci; mănăstiri; apartamente pentru clerici. (fig. 468), etc.

Ca aspect, edificiile japoneze nu prea se deosebesc de cele chineze. Ele sunt construite pe piloți, ceea ce le dă o mai mare siguranță contra cutremurilor dese și puternice din Japonia. Aco-perișurile se aseamănă cu cele chineze. Totuși, se găsesc unele, de inspirație indigenă, fără întorsătura în sus a colțurilor.

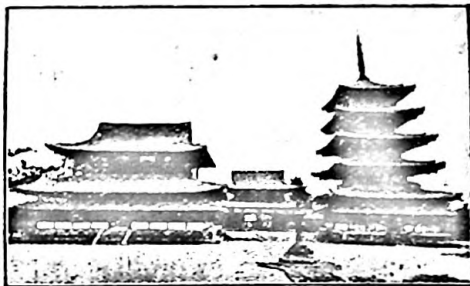

Fig. 468.—Vedere interioară a templului japonez din Horiuji. La stânga, sanctuarul, la dreapta pagoda. În primul plan o lanternă; în fund, intrarea în templu. (După Benoit, *L'architecture L'Orient*).

Pictura Japoneză. — Arta picturii a fost introdusă în Japonia din China prin Coreea, după secolul al V-lea al erei noastre. În secolele al VII-lea și al VIII-lea, se desfășoară o perioadă budistă hieratică.

Fig. 469. — O gustare în interiorul unei case. Estampă de Utamaro.

Pictorul cel mai cunoscut, supranumit «Fidias al artei japoneze» este *Kanaoka*, a cărui artă e variată și vioaie.

În secolul al XIII-lea, înfloresc școlile *Tosa*, iar în anul XV-lea se produce o renaștere sub influența Chinei.

Fig. 470. — Cocori lângă o ramură de pin. Estampă de Utamaro.

Unul din cei mai celebri pictori japonezi, specialist mai ales în

obiecte de lac, este *Kōrin* (1660 – 1715). Artă lui este puternică și impresionistă. După el, pictorii devin gravori.

Gravura. — În această ramură de artă, Japonezii au produs adevărate capo d'opere. Ea începe în secolul al XVI-lea și înfloreste cu o deosebire în al XVIII-lea.

Gravura japoneză se execută cu clișee de lemn și pe o hârtie specială, foarte fină. Subiectele ei sunt variate: peisagii, scene de interior, scene de viață socială, scene de teatru, scene reprezentând alegorii, legende, reprezentațiuni de animale, de flori, peisagii.

* Desenurile sunt foarte originale. Liniile conturilor joacă un rol preponderent. Perspectiva și modelajul lipsește. Culorile sunt fără umbre. Realismul însă apare atât în reprezentarea scenelor din viața de toate zilele, cât și cea a animalelor și a plantelor. În această privință, gravorii japonezi au produs opere de o valoare incontestabilă. Artă lor este decorativă. Nimeni mai bine ca dâșii n'a știut să stilizeze florile, animalele, figurile omenești; nimeni n'a putut evoca mai puternic poezia unei rămuri de copac înflorit, a unei frunze desprinse, care cade, a unor flori deschise, a unor păsări, surprinse în intimitatea lor.

Fig. 471. — Zeul Amida învățând. Sculptură japoneză din sec. al XV-lea. (Muzeul Guimet din Paris).

Principalul inițiator al acestei arte este *Maronobu*. El a lucrat opere însemnate în secolul al XVII-lea, pe care le colora cu mâna. *Masanobu* (1685-1764) fu continuatorul său. *Kiyonobu* (1664-1729) întemeie Școala din *Torii*, care se specializează în reprezentarea scenelor de teatru.

Un alt pictor gravor, *Harunobu* (1718-1770), reușește să creeze o polihromie mai variată prin adăugirea culorii verzi și violete, obținând astfel șapte tonuri. Tot el se silește în tablourile sale să dea impresia spațiului și adâncimii, care totuși nu e perspectiva picturii occi-

Fig. 472. — Muntele Fuji, sus acoperit cu ghetari, jos cu păduri. Estampă de Hokusai (1760—1849).

dentale. El lucrează cu predilecție scene de dragoste. Un alt pictor *Shunsho* (1726—1792) își alege subiectele din lumea teatrului.

Arta lui *Kiyonaga* (1742—1815) este elegantă și realistă. Siluetele figurilor sale feminine sunt zvelte și lungi, desprinzându-se de obicei dintr'un fond format de un peisagiu.

Un foarte mare artist, contemporanul celui precedent, este *Utamaro* (1754—1806), care posedă o artă de o delicateță încântătoare, reprezentând scene familiale și mai ales pe femeia japoneză în toate manifestările ei, : ca soție, ca mamă, ca gospodină, cochetă, serioasă, îndrăgostită, tristă, primitoare (fig. 469). El are și tablourile înfățișând păsări și flori (fig. 470).

Sharaku gravează mai ales figuri de actori cu înfățișarea urâtă și amenințătoare.

Dintre toți acești pictori gra-vori cel mai popular este *Hokusai*

(1760—1849). Arta sa e vioaie, realistă; desenul său are linii de o puritate și o siguranță de penel extraordinare. E autorul unui mare număr de estampe, reprezentând mai ales peisagii. (fig. 472).

Un alt peisagist celebru este *Hiroshige* (1797—1858). Peisagiile sale sunt adesea presărate de personaje, care se mișcă în grup sau izolate și care, ca și tablourile lui Corot, sunt puse pentru a scoate mai mult în relief frumusețile naturii stilizate.

Printre artiștii contemporani renumiți, cităm pe *Koson*, ale cărui gravuri, reprezentând animale, în special păsări, și flori, sunt de o fineță și de un naturalism încântătoare.*

Fig. 474. — Sculptură din Cambodge. (Muzeul din Trocadero. Paris).

Fig. 473. -- Fuguen, zeu japonez al vieții lungi. (Muzeul Guimet din Paris).

• **Sculptura.** — In sculptură, Japonezii au făurit opere curioase și originale. Ele scot în evidență calitățile rasei de cercetare mi-găloasă a amănuntului, de stilizare a naturii, de execuție fină a unor trăsături caracteristice. Obiectele lucrate în bronz, fildeș și lemn sunt opere originale, căutate de colecționari. (fig. 471,473).

• **Arta în Indochina și în insulele Sondei.** — In aceste regiuni, s'a dezvoltat o artă interesantă și curioasă, influențată adânc pe de o parte de artele indiene, pe de alta de cea chineză.

In Indochina și insulele Sondei, mai ales în Java, sunt monu-mente, în cea mai mare parte în ruini, care impun prin masivitatea și măreția lor. Decorațiunea lor sculpturală este cât se poate de interesantă. E o adevărată dantelă complicată, care acoperă pereții de sus până în jos. Sunt motive decorative mici, variate, ameste-cate, a căror aspect amețește, turbură ochiul, care nu poate prinde ușor firul lor conducător (fig. 474).

— S F Ă R Ș I T —

B I B L I O G R A F I E

I. ARTA PREISTORICĂ.

- J. de Baye, *L'archéologie préhistorique*, Paris, éd. II, 1882.
- M. Boule, *Les hommes fossiles*, Paris, 1921.
- E. Cartailhac, *La France préhistorique d'après les sépultures et les monuments*, Paris, 3-a éd. 1896.
- Idem, *Les âges préhistoriques de l'Espagne et du Portugal*, Paris, 1886.
- Joseph Déchelette, *Manuel d'archéologie préhistorique*, Paris, 1908, sq. t. I—IV.
- J. Evans, *L'âge de bronze*, trad. în franceză, extras din *Archeologia*, t. XIX, 1906.
- Fergusson, *Rude stone Monuments*, London, 1872.
- Heierli, *Urgeschichte der Schweiz*, Zürich 1901.
- Hoernes, *Der Diluviane Mensch in Europa*, 1903.
- Joly, *L'homme avant les métaux*, 1888, 5-e éd.
- J. de Morgan, *Recherches sur les origines de l'Égypte l'âge de la pierre et les métaux*.
- Idem, *L'humanité préhistorique*, éd. „La Renaissance du Livre”, Paris, 1921.
- Lucien Febvre et Lionel Bataillon, *La Terre et l'évolution humaine*, éd. „La Renaissance du Livre”, Paris, 1922.
- Montelius, *Les temps préhistoriques en Suède et dans les autres pays scandinaves*, tr. par S. Reinach, Paris, 1895.
- Idem, *Kulturgeschichte Schwedens*, Leipzig, 1906.
- Idem, *Der Orient und Europa* Stockholm 1899.
- G. et A. de Mortillet, *Le préhistorique dans l'Europe centrale*, 1901.
- Sophus Müller, *Urgeschichte Europas*, Strassburg, 1895.
- Nadaillac, *Premiers hommes*.
- S. Reinach, *Le mirage oriental*.
- Volkov, *Arta magdaleneana în Ucraina* (în rusește), 1902.
- A. Moret et G. Davy, *Des clans aux empires*, éd. „La Renaissance du Livre”, Paris, 1923.
- Pentru România:** I. Andrieșescu, *Dacia înainte de Romani*, Iași, 1912.
- Idem, *Asupra epocii de bronz în România*, Buc. 1916.
- Hubert Schmidt, *Tordos in Zeitschrift für Ethnologie*, Berlin, 1903.
- Idem, *Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen, 1909—1910 in Cucuteni bei Jassy*, în aceeași revistă din 1911.
- C. Niculescu-Olin, *Contribuțiuni la metalurgia antică a cuprului în țările locuite azi de Români*, București, 1913.
- G. Poisson, *L'origine latine des Roumains in Revue anthropologique*, Sept.—Oct. 1917 (multe considerațiuni asupra preistoriei țării noastre).
- Gh. Tocilescu, *Dacia, înainte de Romani*, București, 1880.
- Reviste:* Vezi lista completă în Dechelette, la care trebuie adăugate pentru România.
- Dolgozatok az Erdelyi nemzeti Múzeum Erem-Es Régiségtarábol Szerkesztő Posta Béla* (Travaux de la section numismatique et archéologique du Musée National de Transylvanie à Kolozsvár avec un abrégé français, rédigés par Béla Posta), Cluj, 1909—1918.

Revista pentru istorie, arheologie și filologie, București, 1880 și *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, București, 1908 sq, au publicat câteva articole privitoare la preistorie.

II. ARTA EGIPTEANĂ.

- G. Bénédite, *Le temple de Philae in Mémoires de la Mission permanente du Caire*, t. XIII, XVII, 1. 1895. II, 1909.
- Fr. Benoit, *L'architecture. Antiquité*, Paris, 1911.
- B. ssing, *Einführung in der Geschichte der ägyptischen Kunst von der ältesten Zeiten bis aus den Romern*. Berlin, 1908.
- Fechheimer, *La sculpture égyptienne*, Paris, 1924.
- J. Capart, *Les débuts de l'art en Egypte*, Bruxelles, 1904.
- Â. Choisy, *L'art de bâtir chez les Egyptiens*, Paris.
- J. de Morgan, *Recherches sur les origines de l'Egypte*.
- Maricotte, *Les mastabas de l'Ancien Empire*, Paris, 1882—1886.
- Idem, *Abydos*, Paris, 1870.
- G. Maspéro, *L'archéologie égyptienne* Paris, 1905.
- Idem, *Mélanges de Mythologie et d'archéologie égyptiennes*, Paris, t. I-IV
- Idem, *Egypte*, in colecția *Ars-Una*, Paris, 1921.
- G. Perrot et Ch. Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité*. Paris, t. I, 1882
- Flinders Petrie, *Denderah in Egypt Exploration Fund*, t. XVII, London, 1900.
- Idem, *Les artes et les métiers dans l'ancienne Egypte*, in *franç.*, Paris.
- M. de Rochemonteix, *Le temple d'Edjou in Mémoires de la Mission française*, t. X-XI. Vienne, 1892—1899.
- Spiegelberg, *Geschichte der Aegyptischen Kunst*, Berlin, 1903.
- G. Jequier, *Manuel, d'archéologie égyptienne*, Paris, 1924.
- Pentru o bibliografie mai completă să se consulte: G. Maspéro, *Egypte*.

Reviste:

- Annales du Musée Guimet*, Paris, 1880
- Annales du service des Antiquités de l'Egypte*, Le Caire, 1900 sq.
- Bulletin de l'Institut Egyptien*, Le Caire, 2-e série, 1880 sq. 5

Mémoires ou travaux originaux présentés ou lus à l'Institut égyptien, Paris, Le Caire, 1862 sq.

Mémoires publiés par les membres de la Mission française du Caire, Paris, 1884, sq.

Mémoires publiés par les membres de l'Institut français d'archéologie orientale du Caire. Paris, 1900 sq.

Revue Egyptologique, Paris, 1919 sq.

Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde, Leipzig, 1863 sq

Archaeological Survey of Egypt Memoirs, London, 1893 sq.

California Exploration Fund. Archaeological Reports, London, 1885 sq.

Egyptian Research Account, London, 1895 sq.

Pennsylvania University Publications. Publications of the Egyptian Department of the University Museum.

III. ARTA FENICIANĂ, SIRIANĂ ȘI CIPRIOTĂ.

- E. Babelon, *Manuel d'archéologie orientale*, Paris.
- Fr. Benoit, *L'Architecture. Antiquité* Paris, 1911
- L. di Cesnola, *Cyprus*, New-York, 1877.
- Clermont-Ganneau, *Mission en Palestine et en Phénicie entreprise en 1881*.
- E. Dussaud, *Les civilisations préhelléniques dans la mer Egée*. Paris, 1914.
- Hamdy Bey et Th. Reinach, *Une nécropole royale à Sidon*.
- A. Mayr, *Aus des phoenikischen Nekropolen in Malta*, München, 1905.
- A. S. Murray, *Excavations in Cyprus* London, 1906.
- G. Perrot et Ch. Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité*. Paris, 1885, t. III.
- E. Renan, *Mission de Phénicie*. Paris, 1864.
- ## IV. ARTA IUDAICĂ.
- E. Babelon, *Manuel d'archéologie orientale*, Paris.
- Fr. Benoit, *L'architecture, Antiquité*, Paris, 1911.
- Beuzinger, *Hebraische Archaeologie*, Freiburg in Brisgau, 1894.
- E. Meyer, *Die Israeliten und ihre Nachbarstämme*, Halle, 1906.
- G. Perrot et Ch. Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité*, Paris, 1887, t. IV.

- Wilson and Wannen, *The Recovery of Jerusalem*, London, 1871, 2 vol.
- R. P. H. Vincent, *La description du temple de Salomon. Notes exégétiques sur I Rois VI* in *Revue Biblique*, 1907.
- M. de Vogüé, *Le Temple de Jérusalem*, Paris, 1864.
- V. ARTA CHALDEANĂ, ASIRIANĂ ȘI PERSĂ.**
- E. Babelon, *Manuel d'archéologie orientale*, Paris.
- Fr. Benoit, *L'Architecture. Antiquité*, Paris, 1911.
- M. Dicuțafy *L'art antique de la Perse* Paris, 1884—1889, 5 vol.
- Idem, *L'Acropole de Suse d'après les fouilles exécutées en 1884, 1885, 1886, Paris, 1890—92, 4 vol.*
- Jane Dicuțafy, A. Suse, *Journal des fouilles* (1888).
- Idem, *La Perse, la Chaldée et la Susiane*.
- L. Delaporte, *La Mésopotamie. Les civilisations babylonienne et assyrienne*, éd. „La Renaissance du Livre” Paris, 1823.
- Eug. Flandin et P. Coste, *Voyage en Perse ancienne pendant les années 1840 et 1841*. Paris.
- L. Heuzey, *Catalogue des antiquités Chaldéennes du Louvre*. Paris.
- J. Menant, *Recherches sur la glyptique orientale*, t. II.
- J. de Morgan, *Mémoires de la déléation en Perse*, 1897—1902.
- Idem, *Mission scientifique en Perse*. Paris, éd. Leroux, vol. IV.
- G. Perrot et Ch. Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité*. Paris, 1890, t. V.
- Ker Porter, *Travels in Georgia, Persia, Armenia, ancient Babylonia, etc.*, during the years 1817, 1818, 1819, and 1820, with numerous engravings of portraits, costumes, antiquities. London, 1821—1822, 2. vol.
- G. Rawlinson, *The seventh great oriental monarchy or the geography, history and antiquities of the Sassanian and New-Persian empire*, 1876.
- De Sarzec, *Fouilles de Tello*, Paris.
- Texier, *Description de l'Arménie, de la Perse et de la Mésopotamie*, Paris, 1842—1852. 2 vol.
- VI. ARTA GREACĂ.**
- A. Epoca minoană.
- Fr. Benoit, *L'Architecture. Antiquité*, Paris, 1911.
- R.-M. Burrows, *The discoveries in Crete and their Bearing of ancient Civilisation*, London, 1908, éd. 2.
- R. Dussaud, *Les civilisations préhelléniques dans le bassin de la mer Egée. Etudes de Protohistoire orientale*, Paris, 1910, éd. 2-a. 1914.
- A. J. Evans, *Knossos in Annual of the British School at Athens*, t. VI, 1899—1900; t. XI, 1904—1905.
- Idem, *Knossos*, London, 1906.
- Idem, *Scripta Minoa*, Oxford, 1909.
- Halbherr, *Lavori eseguiti dalla Missione archeologica italiana (1903—1908) in Rendiconti di Accademia dei Lincei*. t. XIV, 1905.
- Idem, *Rapporto sugli scavi eseguiti dalla missione archeologica italiana ad Haghia Triada ed a Festo nell'anno 1904 in Memorie della R. Istituto Lombardo*, t. XXI, 1905.
- Idem, *Resti della eta Micena scoperti ad Haghia Triada. presso Phaestos. Rapporto sulle ricerche del 1902 in Monumenti antichi della R. Accademia dei Lincei*, t. XII, 1, 1903.
- G. Hogarth, *Knossos. Early town and ceteries in Annual of the British School at Athens*, t. VI, 1899—1900.
- Mackenzie, *Cretean Palaces and aegean civilisation in Annual of the British School at Athens*, t. XI, XII, XIII, 1904—1907.
- A. Messo, *Escursioni nel Mediterraneo e gli Scavi di Creta*, Roma, 1907.
- T. Naack, *Oval Haus und Palast in Kreta*, Leipzig, 1908.
- R. Paribeni, *I sarcofago dipinto di Haghia Triada in Monumenti antichi della R. Accademia dei Lincei*, t. XIX, 1908.
- L. Pernier, *Scavi della missione italiana a Phaestos (1900—1901) in Monumenti antichi pubblicati per la cura della R. Accademia dei Lincei*, t. XII, 1902.
- E. Pottier, *Le palais du roi Minos in Revue de Paris*, 15 fevr.—1 mars 1902.
- G. Glotz, *La civilisation Egéenne*. éd. „La Renaissance du Livre”, Paris, 1923.
- B. Epoca miceniană—**
- Chr. Belger, *Beiträge zur Kenntniss der griechischen Kuppelgräber*. Berlin, 1887.
- W. Doerpfeld, *Troja und Ilios*, Athen, 1902.
- A. Furtwängler und J. Loescke, *Mykenische Thongefässe*, Berlin, 1879.
- Idem, *Mykenische Vasen*, Berlin, 1886.

- Gropengieser, *Die Gräber von Attica der vormykenischen Zeit*, Athen, 1907.
- M. R. Hall, *The Oldest civilisation of Greece*, London, 1901.
- Hellbig, *Das Homerische Epos aus den Denkmälern erläutert*, Leipzig, 1887, ed. 2.
- G. Perrot et Ch. Chipiez *Histoire de l'art dans l'antiquité*, t. VI-VII, Paris, 1894.
- A. de Ridder, *Fouilles de Gha in Bulletin de correspondance hellénique*, t. XVIII, 1894.
- H. Schliemann, *Ilios, Stadt und Land der Trojaner*, Leipzig, 1880, traducere franceză, Paris, 1885.
- Idem, *Mykene*, Leipzig, 1878.
- Idem, *Orchomenos*, Leipzig, 1881.
- Idem, *Tirynthe*, Paris, 1885.
- H. Schliemann und W. Doerpfeld, *Tiryns Der prähistorische Palast der Könige von Tiryns*, Leipzig, 1886.
- Tsuntas and Manatt, *The Mycenaean Age*, Boston, New-York, 1897.
- C.—Epoca hellenică.
- Bibliografie generală.*
- Anderson (w.-J. and R.), *Phene Spiers, The architecture of Greece and Roma* London, 1907.
- Aurès, *Etude des dimensions du grand temple de Paestum au double point de vue de l'architecture et de la métrologie*, Nîmes, Paris, 1868.
- Babin, *Emploi des triangles dans la mise en proportion des monuments grecs in Revue archéologique*, 3-e série t. XVI 1890.
- Blümner (H.), *Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern*, Leipzig, 1875—84, 4 vol.
- Brumm, *Geschichte der Griechischen Künstler*, Stuttgart, 1889, 2 vol., ediția a 2-a.
- Chipiez (Ch.), *Histoire critique des origines et de la formation des ordres grecs*, Paris, 1876.
- Choisy (A.), *Etudes épigraphiques sur l'architecture grecque*, Paris, 1883—1884.
- Collignon (M.), *L'archéologie grecque* Bibliothèque de l'Enseignement des Beaux Arts, Paris, ediția II, 1907.
- Doerpfeld und Reisch, *Das Griechische Theater*, Leipzig, 1896.
- Doerpfeld, Graeber, Bormann, Sebold, *Ueber die Verwendung von Terrakotten im Geison und Dache Griechischer Bauwerke*, Berlin, 1881.
- Durm (J.), *Die Baukunst der Griechen*, Stuttgart, 1892, edit. 2-a.
- Fauré (P.), *Théorie des proportions en architecture d'après l'analyse des monuments. La Grèce et ses colonies: les temples, les propylées*, Paris, 1892—1893.
- Guhl und Koener, *Das Leben der Griechen und Römer*, Berlin, ed. 6-a, 1893, 2 vol.
- Traducerea franceză de Trawnski și Riemann, *La vie antique*, Paris, 1884, 2 vol.
- Haigh, *The Attic Theatre*, Oxford, ed. 4-a, 1908.
- Hittorf, *Restitutin 'du temple d'Empédocté à Sélinonte ou l'architecture polychrome chez les Grecs*, Paris, 1851.
- Homolle, *Monuments figurés de Delphes. La colonne d'acanthé in Bulletin de Correspondance hellénique*, t. XXXII 1908.
- Laloux, *L'architecture grecque*, Paris, 1888.
- Lechat, *Le temple grec*, Paris, 1902.
- Lloyd, (w.-w.), *Memoir on the systems of Proportion employed in the design of the Doric Temples at Phigaleia and Aegina, in Cockerell, Temples at Aegina and Bassae*.
- Masquand (A.), *Greek architecture*, New-York, 1909.
- Pernose, *An investigation of the principles of Athenian architecture* London, ed. 1-a 2-a, 1888.
- Perrot (G.) et Chipiez (Ch.), *Histoire de l'art dans l'antiquité*, t. VII, VIII et IX, Paris, 1898, 1903.
- Puchstein (O.), *Das ionische Kapitell* Berlin, 1887.
- Puchstein (O.), *Die griechische Bühne. Eine architektonische Untersuchung*, Berlin, 1901.
- Puchstein (O.), *Die ionische Säule*, Leipzig, 1907.
- Rayet (O.), *L'architecture ionique en Ionie in Gazette des Beaux-Arts*, t. XIII (a 2-a perioadă).
- Reber (F. von), *Ueber die Anfänge des ionischen Baustiles in Abhandlung der K. Bayer Akademie*, t. XXII, 1900.
- Reinhardt (R.), *Die Gesetzmässigkeit der griechischen Baukunst. Erster Teil: Der Theseustempel in Athen*, Stuttgart, 1903.

Rochas d'Aiglun (A. de), *Polioredtigue des Grecs*, 1872.

Vallois (R.), *Etude sur les formes architecturales dans les peintures de vases grecs* in *Revue archéologique*, 4-e série, 11, 1908.

Reviste :

Bibliothèque des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome, Paris, 1877 sq.

Bulletin de correspondance hellénique, Athènes, Paris, 1877 sq.

Mitteilungen des Kaiserlich deutschen Archéologischen Institut. Athenische Abteilung, Athen, 1876 sq.

The Annual of the British School at Athens, London, 1895 sq.

The Journal of hellenic Studies, London, 1880 sq.

Papers of the American School of classical Studies at Athens, Boston, 1882.

Ephemeris archaiologichi, Atena, 1837 sq.

Practica tis en Athenais archaeologichis elairias, Atena, 1872 sq.

GRECIA PROPRIU ZISĂ.

Opere generale.

Blouet (A.), *Expédition scientifique en Morée, entreprise par ordre du gouvernement français*, 2-e section: *Architecture*, Paris, 1831—1839, 3 vol.

Heuzey (L.), *Le mont Olympe et l'Arcarnanie*, Paris, 1860.

Heuzey et Daumet, *Mission archéologique de Macédoine*, Paris, 1876 2 vol.

Le Bas, *Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure*, 1842—1844, ed. par S. Reinach, Paris, 1888.

Rudolf Menge, *Antike Kunst*, Leipzig, 1901.

A. Spinger, *Handbuch der Kunstgeschichte. Das Altertum von A. Michaelis*, Leipzig, 1907.

Opere speciale.

Bohn, *Die Propyläen der Akropolis zu Athen* Berlin und Stuttgart 1882

Carapanos (C.), *Dodone et ses ruines*, Paris, 1878, 2 vol.

Cavvadias, *Fouilles d'Epidaure* Atena, 1893.

Idem, *To hieron tu Asclepiu en Epidauro*, Atena, 1900.

Cockerell, *The Temples of Jupiter Panhellenius at Aegina and Apollo Epicurius at Bassae*, London, 1860.

Conze, Hauser u. Niemann, *Archaeologische Untersuchungen auf Samothrace*, Viena, 1880, 2-e éd.

Sculptura, pictura, artele minore clasice.

Braun, *Geschichte der Griechischen Künstler*, 1889, ed. 2-a.

Maxime Collignon, *Histoire de la sculpture grecque*, Paris, 1892—1897, vol. I—II.

Idem, *L'archéologie grecque* in colecția, citată.

Idem, *Les statues funéraires dans l'art grec*, Paris, 1911.

Idem, *Lysippe*, collection „Les Grands artistes”, Paris, f. d.

Furtwaengler, *Meisterwerke der griechischen Plastik*, 1893.

A. S. Murray, *History of Greek Sculpture*, 1880.

Ernest-Arthur Gardner, *A Handbook of Greek Sculpture*, 1907, ed—II.

Wilhelm Klein, *Geschichte der Griechischen Kunst*, 1904—1907.

Joubin, *La sculpture grecque entre les guerres médiques et l'époque de Périclés*, Paris, 1907.

Henri Lechat, *Au Musée de l'Acropole Paris*.

Idem, *La sculpture attique avant Phidias*, Paris, 1904.

Idem, *Phidias et la sculpture grecque au V-e siècle*, Paris, 1906.

Klein, *Praxiteles*, 1890.

Idem, *Praxitelische Studien*, 1899.

A. Mahler, *Polyklet und seine Schule*, 1903.

Overbeck, *Geschichte der griechischen Plastik*, 1893, 4-a ed.

G. Perrot, *Praxiteles*, Paris, 1905

Picard, *La sculpture antique*, Paris, 1923.

Theodor Schreiber, *Studien über das Bildnis Alexander des grossen*, Leipzig, 1902.

Colecțiuni de figuri :

S. Reinach, *Répertoire de la statuaire*, t. I—III, Paris, 1897—1904.

Idem, *Têtes antiques idéales ou idéalisées*, Paris, 1903

Idem, *Répertoire des reliefs grecs et romains*, t. I—III, Paris, 1909—1912.

O. Rayet, *Monuments de l'art antique*, Paris.

Brunn-Bruckmann und Arndt-Bruckmann, *Denkmäler griechischer und römischer Skulptur*, dela 1888 în enence (numeroase fascicole în folio).
Monuments grecs publiés par l'Association des études grecques, Paris, 1873 sq.
Monuments et mémoires publiés sous les auspices de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres. (Monuments Piot), Paris.

D. Arta helenistică.

Altertümer von Pergamon, Berlin 1885—1906.
 M. Collignon et Pontremoi, *Pergame*, Paris, 1900.
 E. Gourbaud, *Le Bas-Relief romain a représentation historique*, Paris, 1889.
 H. Hauser, *Die neu-attischen Reliefs*, Stuttgart, 1889.
 Th. Schreiber, *Die Wiener Brunnenreliefs aus Palazzo Grimani*, Leipzig, 1888.
 Idem, *Die hellenistischen Reliefbilder* Leipzig, 1889—1893.

Stelele funerare.

M. Collignon, *Les statues funéraires dans l'art grec*, Paris, 1911.
 A. Conze, *Ueber griechischen Grabreliefs*, 1872.
 Idem, *Die attischen Grabreliefs*.
 Percy Gardner, *Sculptured Tombs of Hellas*, London, 1896.
 Pervanoglou, *Die Grabsteine der alten Griechen*.
 Stackelberg, *Gräber der Hellenen*.

Figurinele de teracotă.

Heuzey, *Recherches sur les terres cuites grecques*, în *Monuments grecs de l'Association des Etudes grecques*, Paris, 1873 et 1876.
 Huish, *Greek Terracotta statuettes*, London, 1900.
 Kekule *Die Terracotten von Sicilien*, Berlin u. Stuttgart, 1884.
 Idem, *Griechische Thonfiguren aus Tanagra*, Berlin 1878
 E. Pottier, *Les statuettes de terre cuite dans l'antiquité*, Paris, 1890.
 Idem, *Diphilos et les modeleurs de terre cuites grecques*, în colecția „Les Grands artistes”.

E. Pottier et Reinach, *La nécropole de Myrina*, Paris, 1887.

O. Rayet, *Les figurines de Tanagra au musée du Louvre*, în *Gazette des Beaux-Arts*, 1875

Winter, *Die Antiken Terracotten*, Berlin, 1903.

Cataloge :

Heuzey, *Catalogue des figurines antiques de terre cuite*, 1882, și *les Figurines antiques de terre cuite (I. u. vru)*.

J. Martha, *Catalogue des figurines de terre cuite du musée de la Société archéologique d'Athènes*, Paris, 1888.

Walters, *Catalogue of the terracottas in the British Museum*, London, 1903.

— *Griechische Terracotten aus Tanagra und Ephesos im Berliner Museum*, 1878.

Vase :

M. Collignon et Couve, *Catalogue des vases peints du musée d'Athènes*, Paris, 1902, și un *Album de planșe*, Paris, 1904.

Dumont et Châpplain, *Les Céramiques de la Grèce propre*, Paris, 1888.

P. Gardner, *Catalogue of the Greek Vases in the Ashmolean Museum*, Oxford, 1893.

Furtwaengler et Reichhold, *Griechische Vasenmalerei*, München, 1900—1906 (Mare colecție de planșe).

Furtwaengler, *Beschreibung der Vasensammlung im Antiquarium*, Berlin, 1885.

Huddleston, *Lesson from greek Pottery*, London, 1902.

Klein, *Die Griechischen Vasen mit Meistersignaturen*.

K. Masner, *Die Sammlung antiker Vasen im K. K. Oesterreichischen Museum für Kunst und Industrie*, Wien, 1892.

Patroni, *Ceramica antica nell'Italia meridionale*, Napoli, 1897.

G. Perrot et Ch. Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité*, Paris, t. IX, 1911.

E. Pottier, *Catalogue des vases antiques de terre cuite du Louvre*, Paris, 1896—1906, t. I—III.

- Idem, *Douris et les peintres de vases grecs*, Paris, f. d. în colecția „Les grands artistes”.
- 4). Ravet et M. Collignon, *Histoire de la céramique grecque*, Paris, 1888.
- S. Reinach, *Répertoire des vases peints grecs et étrusques*, Paris, 1899.
- De Ridder, *Catalogue des vases peints de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1901—1902.
- Stefani, *Vasensammlung der K. Ermitage (Petrograd)*, 1869.
- Walters, *History of ancient pottery*, London, 1905.
- Idem, *Catalogue of the greek and Etruscan vases in the British Museum*, London, 1891—1896.

Ghiptea :

- E. Babelon, *La gravure sur pierres fines, camées et intailles*, Paris, 1894, în „Bibliothèque de l'Enseignement des Beaux-Arts”.
- Idem, *Les Camées antiques de la Bibliothèque Nationale in Gazette des Beaux-Arts*, Paris, 1889.
- Idem, *Catalogue des Camées antiques et modernes de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1897, 1 vol. și 1 vol. planșe.
- Billings, *The Science of Gems, Jewels, etc.*, London, 1867.
- A. Furtwaengler, *Antike gemmen*, Leipzig, 1900.
- Klause, *Pyrgoteles oder die Steine der Alten*, Halle, 1856.
- King, *Antique Gems, their Origin, Uses, etc.*, London, 1872.
- S. Reinach, *Pierres gravées*, Paris, 1897.

Orfevrerie :

- De Lasteyrie, *L'Orfevrerie depuis les temps anciens jusqu'à nos jours*, Paris.
- Billings, *The Science of Gems, Jewels, etc.*, London, 1867.
- Clément, *Catalogue des bijoux du musée Napoléon III*, Paris, 1862.
- Arnth, *Die antiken Gold und Silbermonumente des antiken Cabinets in Wien*.
- E. Fontenay, *Les Bijoux anciens et modernes*, 1887.
- Hadaczek, *Der Ohrschmuck der griechen und Etrusker*, Wien, 1903.
- Schreiber, *Die Alexandrinische Toreutik*, Wien, 1894.

- A. Heron de Villefosse, *Le Trésor de Boscoréale*, în *Monuments Piot*, t. IV, 1899.
- Idem, *L'argenterie et les bijoux d'or du trésor de Boscoréale*, Paris, 1903.
- S. Reinach, *Antiquités de la Russie méridionale*, Paris, 1892.

VII. ARTA ROMANĂ.

- Altmann (W.), *Die römische Grabtätare*, Berlin, 1905.
- Idem, *Architektur und Ornamentik der antiken Sarkophage*, Berlin, 1902.
- Amelung (W.), *Die Skulpturen des Vatikanischen Museums*, Berlin, 1902—1908.
- Babelon (E.), et Blanchet (J. A.), *Catalogue des bronzes antiques de la Bibliothèque nationale*, Paris 1895.
- Bendorf (O.) und Schoene (R.), *Die antiken Bildwerke des Lateranischen Museums beschrieben*, Leipzig, 1876.
- Benoit (Fr.), *L'architecture Antiquité*, Paris, 1911.
- Bertaux (E.), *Rome*, Paris, 1904—5.
- Blümner (m.), *Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei griechen und Römern*, Leipzig, 1875—1885 (ediția a II-a a vol. I, în 1913).
- Breton (E.), *Pompeia décrite et dessinée*, Paris, 1870.
- Cagnat (R.), et Ballu (Alb.), *Tingad, une cité africaine sous l'Empire romain*, Paris, 1905.
- Cagnat (R.), et Gaukler (P.), *Les monuments historiques de la Tunisie*. I. *Les monuments antiques. Les temples païens*, Paris, 1898.
- Cagnat (R.), et Chapot (V.), *Manuel d'archéologie romaine*. T. I.: *Les monuments. Décoration des monuments. Sculpture*, Paris, 1917. T. II: *Décoration des monuments (suite). Peinture et mosaïque. Instruments de la vie publique et privée*, Paris, 1920.
- Canina (L.), *L'architettura antica descritta e dimostrata coi monumenti*, Roma, 1834—44.
- Idem, *Gli edifizii di Roma antica*, vol. I—IV; *Gli edifizii antichi dei contorni di Roma*, vol. V—VI, Roma, 1848—56.
- Idem, *La prima parte de la Via Appia dalla Porta Capena a Boville Roma*, 1853.
- Choisy (A.), *L'art de bâtir chez les Romains*, Paris, 1873 (a 2-a ed. 1876).

- Idem, *Histoire de l'architecture*, t. 1, Paris, 1899.
- Cichorius (C.), *Die Reliefs der Trajanssäule*, Berlin, 1896.
- Clarac (F. de), *Musée de sculpture antique et moderne ou Description historique et graphique du Louvre et de toutes ses parties*, Paris, t. I—VI, 1841—1853.
- Crosby Butler (H.), *Ancient Architecture in Syria*, Leyde, 1907—1914.
- Idem, *American Archaeological Expedition to Syria in 1899—1900*, New-York, 1903.
- Daremberg (Ch.), Saglio (E.), Pottier (E.) et Lafaye (G.), *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines d'après les textes et les monuments*, Paris, 1877 sq.
- Durn, (J.) *Die Baukunst der Etrusker und Römer*, Leipzig, 1905.
- Déchelette (J.), *Les vases céramiques ornés de la Gaule romaine*, Paris, 1904.
- Espérandieu (Em.), *Recueil général des bas-reliefs, statues et bustes de la Gaule romaine*, Paris, 1907—1916.
- D'Espouy (H.), *Fragments d'architecture antique d'après les relevés et restaurations des anciens pensionnaires de l'Académie de France à Rome*, Paris, 1896—1905.
- Formigé (J.), *Remarques diverse sur les théâtres romains à propos de ceux d'Arles et d'Orange*, Paris, 1911. Extras din *Mémoires présentés par divers savants à l'Académie des Inscriptions et des Belles-Lettres*, t. XIII).
- Froehner (W.), *La Colonne Trajane*, Paris, 1872—1874.
- Gsell (S.), *Les Monuments antiques de l'Algérie*, Paris, 1901.
- Gusman (P.), *L'art décoratif de Rome de la fin de la République au IV-e siècle*, (Paris, in curs de publicație).
- Idem, *Pompéi La ville, les mœurs les arts*, Paris, 1906.
- Idem, *La villa impériale de Tibur (Villa Hadriana)*, Paris, 1904.
- Hebrard (E.), et Zeiller (J.) *Spalato-le Palais de Dioclétien*, Paris, 1912.
- Heibig (W.), *Führer durch die öffentlichen Sammlungen Klassischer Altertümer in Rom*, Leipzig, 1913, (a 3-a ed.).
- Heibig (W.), *Guide dans les musées d'archéologie classique de Rome*, trad. de J. Toutain, Leipzig, 1893.
- Idem *Wandgemälde der vom Vesuv verschütteten Städte Campaniens beschrieben*, Leipzig, 1868.
- Hermann (P.), *Denkmäler der Malerei des Altertums*, München, gr. fol. (in curs de publicație).
- Hülssen (Chr.) *Le forum romain, son histoire, ses monuments*, trad. de Carcop no, Rome, 1906.
- Lancian, *Ancient Rome in the light of recent discoveries*, London, 1888.
- Idem, *The ruins and excavations of Ancient Rome*, London, 1897.
- Lanchoronsky (Ch.), Nemann (G.) et Petersen (E.), *Les Villes de la Pamphylië et de la Pisidie*, Paris, 1890.
- Martha (Jules), *Manuel d'archéologie étrusque et romaine*, Paris, in colecția „Bibliothèque de l'enseignement des Beaux-Arts” (fără dată).
- Mau (A.), *Pompeii in Leben und Kunst*, Leipzig, 2-a ed. 1908 cu supliment apărut după moartea autorului, în 1913.
- Idem, *Pompeii, its Life and Art*, traducere de Fr. W. Kelsey, New York, 1899.
- *Monuments antiques relevés et restaurés par les architectes pensionnaires de l'Académie de France à Rome*, Paris, fără dată.
- *Mosaïques de Gaule. Inventaire des mosaïques de la Gaule et de l'Afrique*, par G. Lafaye, A. Blanchet, P. Gauckler, Pachtère, Paris 1909—1911.
- Overbeck (J.), *Pompeii in seinen Gebäuden, Alterthümern und Kunstwerken*, Leipzig, 1884, ediția a 4-a revăzută de A. Mau.
- Reinach (S.), *Antiquités nationales. Description raisonnée du musée Saint-Germain-en-Laye. Bronzes figurés de la Gaule romaine*, Paris, 1894.
- Idem, *Répertoire de reliefs grecs et romains*, Paris, 1909—1912.
- Idem, *Répertoire de la statuaire grecque et romaine*, Paris, 1897—1910.
- Nogara (B.), *I mosaici antichi conservati nei palazzi pontifici del Vaticano e del Laterano*, Milano, 1910.
- Rüdiger (A. de), *Les bronzes antiques du Louvre*, Paris, 1913—1915.
- Rodenwaldt, *Die Komposition der pompejanischen Wandgemälde*, Berlin 1909.
- Ruesch (A.), *Guida illustrata del Museo nazionale di Napoli*, Napoli, 1911, a 2-a ed.

- Rugg'ero (E. de), *Il foro romano*, Roma, 1913.
- Roscher (H. W.), *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, Leipzig.
- Strong (Arth.), *Roman Sculpture from Augustus to Constantine*, London, 1907.
- Stuart (Jones), *A Catalogue of the Ancient Sculptures preserved in the Municipal Collections of Rome. — The Sculptures of the Museo Capitolino*, Oxford, 1912, cu un album.
- Thedenat (H.), *Le forum romain*, Paris, 1908, ed. 4-a.
- Idem, *Pompéi*, Paris, 1910, ed. 2-a.
- Vogüé (M. de), *Syrie centrale. Architecture civile et religieuse du I-er siècle au VII-e*, Paris, 1865—1877.
- Walters (H.-B.), *Catalogue of the Roman Pottery in the Departements of Antiquities*, British Museum, London, 1908.
- Reviste.**
- American Journal of Archaeology.*
- Annali dell' Istituto di corrispondenza archeologica.*
- Antike Denkmäler des Kaiserlichen archäologischen Instituts.*
- Jahrbuch des Kais. arch. Instituts* din Berlin.
- Archäologische Zeitung.*
- Mittheilungen des Kaiserlichen deutschen archäologischen Instituts.*
- Bulletin de correspondance hellénique*, Atena.
- Bulletin archéologique du Comité des travaux historiques et scientifiques.*
- Bulletino della commissione archeologica comunale di Roma.*
- Bulletino di archeologia cristiana.*
- Bulletino dell' Istituto di corrispondenza archeologica*, Roma.
- Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France.*
- Bulletin monumental.*
- Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, București.
- Jahrbuch des Kaiserlichen deutschen Instituts.*
- Jahreshefte des oesterreichischen archäologischen Institutes in Wien.*
- The Journal of Hellenic Studies*, Atena.
- Mélanges d'archéologie et d'histoire. Ecoles française de Rome.*

- Mémoires de la Société nationale des Antiquaires de France.*
- Mittheilungen des Kaiserlichen deutschen archäologischen Instituts. Römische Abteilung.*
- Monumenti pubblicati dall' Istituto di corrispondenza archeologica.*
- Notizie degli Scavi di Antichità, pubblicate per cura della Reale Accademia dei Lincei.*
- Recueil des notices et mémoires de la Société archéologique de Constantine.*
- Revue des Etudes anciennes.*
- Revue des études grecques.*

VIII. ARTA ETRUSCĂ.

- Boissier, *Les tombes étrusques de Corneto* în *Revue des deux Mondes*, 15 aug. 1882.
- Bruna, *I rilievi delle urne etrusche*, Roma, 1870.
- Idem, *Pitture etrusche* (Annali, 1859 și 1866).
- Chirardini, *La Necropoli antichissima di Corneto — Tarquinia*, 1882.
- Contestabile, *Monumenti di Perugia etrusca e romana*, Perugia, 1870, 4 vol. și un atlas.
- Denn's, *The cities and cemeteries of Etruria*, London, 1878, t. I—II.
- Gsell, *Fouilles dans la nécropole de Vulci*, Paris, 1891.
- Inchirami, *Monumenti etruschi o di etrusco nome*, 1821—1826, 7 vol.
- Helbig, *Pitture cornelane* (Annali, 1863).
- Lenormant (F.), *Les vases étrusques de terre noire* în *Gazette archéologique*, 1879, și în *l'Art*, 1882.
- M. gali, *Monumenti inediti*, atlas care se raportează la *l'histoire de l'Italie avant les Romains*, 1844, 2 vol.
- Müller (O.), *Die Etrusker*, Stuttgart, 1877 t. I—II.
- Noel des Vergers, *L'Etrurie et les Etrusques*, P., 1862—64, 2 vol. și un atlas.
- Martha (J.), *L'art étrusque*, Paris 1889.
- Idem, *Manuel d'archéologie étrusque et romaine*, Paris, fără dată.

IX. ARTA PRIMITIVĂ CREȘTINĂ.

- Barbet de Jouy, *Les mosaïques chrétiennes de Rome*, 1863.
- Bayel, *Recherches pour servir à l'histoire de la peinture et de la sculpture chrétiennes en Orient*, Paris, 1879.

- Becker, *Die Wandgemälde der römischen Katakomben*, Gera, 1876.
- Bertraux (E.), *L'art dans l'Italie méridionale*, Paris, t. I, 1909.
- Bosio, *Roma Solteranea*, 1632.
- Bréhier (L.), *Les origines du crucifix dans l'art religieux*, 1914.
- Ciampini, *Vetera monumenta*, Roma, 1689—1680, 2. vol.
- Idem, *De sacris aedificiis a Constantino Magno constructis*, Roma, 1693.
- Clause, *Basiliques et mosaïques chrétiennes, Italie-Sicile*, Paris, 1895.
- Cabrol (Dom.), *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris, 1903 sq. (in curs de publicație).
- Enlart (C.), *L'architecture chrétienne en Occident avant l'époque romane* în *Histoire de l'art* de André M.chel, t. I, Paris, 1905.
- Holtzinger (H.), *Die altchristliche Architektur*, Stuttgart, 1889.
- Garrucci, *Le Bon Pasteur* în *Mélanges de l'Ecole de Rome*, 1885.
- Idem, *Etude sur l'histoire des sarcophages chrétiens*, 1885.
- Kehrer (Hugo), *Die heiligen drei Könige*, Leipzig, 1909, 2 vol.
- Kaufmann (K. M.), *Handbuch der christlichen Archaeologie*, Paderborn, 1905.
- Kraus, *Real Encyclopædie der christlichen Alterthümer*, Freiburg in Breisgau, 1880.
- Idem, *Geschichte der christlichen Kunst*, Freiburg in Breisgau, 1895—1900, t. I—III.
- Lehner, *Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten*, Stuttgart, 1886.
- Lowrie, *Christian Art and archeology*, 1901.
- Le Noir, *Architecture monastique*, Paris, 1868.
- Martigny (l'abbé), *Dictionnaire des antiquités chrétiennes*, Paris, 1877, ed. 2-a.
- Péroté (A.), *L'archéologie chrétienne* în „Bibliothèque de l'Enseignement des Beaux-Arts”, Paris, 1892.
- Idem, *Les commencements de l'art chrétien en Occident* în *Histoire de l'art* de André M.chel, t. I, 1905.
- Pohl, *Die altchristliche Fresko und Mosaik-Malerei*, 1888.
- Rivoira (G. T.), *Le origini della architettura lombarda*, Roma, 1901.
- Rohault de Fleury (Ch.), *La Messe. Etudes archéologiques sur ses monuments*, 1882—88, 8 volume.
- Idem, *Les Saints de la Messe et leurs monuments*, Paris, 1895—1900, 10 volume.
- De Rossi, *Roma sotteranea*, 1864—1877, 3 vol.
- Idem, *Musaici cristiani e saggi dei pavimenti delle chiese di Roma anteriori al secolo XV*, Roma, 1870—1896.
- Schultze (V.), *Archaeologie der altchristlichen Kunst*, München, 1895.
- Strzygowski (J.), *Christus in hellenistischer und orientalischer Auffassung* (extras din *Allg. Zeitung*, 19 an. 1903).
- De Vogüé, *Les Eglises de Terre Sainte*.
- Idem, *Monuments de la Syrie occidentale du IV-e au VIII-e siècle*, Paris, 1865—1877.
- Wilpert, *Prinzipienfragen der christlichen Archaeologie*, 1892.
- Idem, *Die Katakombengemälde und ihre allen Kopien*, 1896.
- Idem, *Ein Cyclus christologischer Gemälde aus der Katakombe der Heiligen Petrus und Marcellinus*, 1891.
- Idem, *Die Malereien der Katakomben Roms*, 2 vol., 1904.
- Weis-Liebersdorf, *Christus- und Apostelbilder*, Freiburg, 1902.

Reviste.

- Bulletino d'archeologia cristiana*, condusă de De Rossi, 1863—1895 și continuată sub titlul de *Nuovo-Bulletino di archeologia cristiana*, după 1895.
- Oriens christianus*, Roma, 1901 și urm.
- Revue de l'art chrétien*, Paris, dela 1857 încoace.
- Revue archéologique* a publicat numeroase articole despre arta creștină din Orient și Occident, cași alte reviste arheologice din cele citate în bibliografiile artelor precedente.
- Römische Quartalschrift der christlichen Alterthümer*, Roma, dela 1877 încoace.

X. ARTA BIZANTINĂ și RĂMURILE EI

- Ainalov (D.), *Originile hellenistice ale artei bizantine*, S.-Petersburg, 1900 (în rusește).
- Idem, *Mosaicurile din sec. IV și V*, S.-Petersburg, 1900 (în rusește).

- Ainalov și Rjedin, *Catedrala Sf. Sofii din Kiev*, S.-Petersburg, 1889 (în rusește).
- Antoniadis, *Ekfrasis tis aghias Sofias*, Paris, 1907 (în grecește).
- Ballu (A.), *Le monastère byzantin de Tebessa*, Paris, 1897.
- Bayet, *L'art byzantin*, Paris, 1904, ed. 2-a.
- Idem, *Recherches pour servir à l'histoire de la peinture et de la sculpture chrétiennes en Orient avant la querelle des iconoclastes*, Paris, 1879.
- Bock (W. de), *Matériaux pour servir à l'archéologie de l'Égypte chrétienne*, S.-Petersburg, 1901.
- Bertaux (E.), *L'art dans l'Italie méridionale, de la fin de l'Empire romain à la conquête de Charles d'Anjou*, Paris, 1904.
- Baillet, *Les tapisseries d'Antinoé au musée d'Orléans*, Orléans, 1907.
- Brockhaus, *Die Kunst in den Athos Kloostern*, Leipzig, 1891.
- Bals (G.), *O vizită la căteva biserici din Serbia*, București, 1911 (este și o trad. franceză).
- Bordier, *Description des peintures et autres ornements contenus dans les manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale*, Paris, 1883.
- Bréhier, (L.), *La sculpture byzantine*, Paris, 1918.
- Idem, *L'art chrétien*, Paris, 1918.
- Idem, *L'art byzantin*, Paris, 1924.
- Beylié (général de), *L'habitation byzantine*, Paris, 1902.
- Clédat, *Les monastères et la nécropole de Baouit*, Le Caire, 1906, 1 vol.
- Choisy (A.), *L'art de bâtir chez les Byzantins*, Paris, 1882.
- Idem, *Histoire de l'architecture*, Paris, t. II.
- Dalton (O.), *Byzantine Art and Archaeology*, Oxford, 1911.
- Dan (D.), *Mănăstirea Putna*. Buc., 1905.
- Delattre (R. P.), *La basilique de Damous-el-Karita, à Carthage*, Constantine, 1892.
- Diehl (Ch.), *Manuel d'art byzantin*, Paris, 1910.
- Diehl (Ch.), *L'Afrique byzantine*, Paris, 1896.
- Idem, *Études byzantines*, Paris, 1905.
- Idem, *L'art byzantin dans l'Italie méridionale*, Paris, 1894.
- Idem, *Palerme et Syracuse*, Paris, 1907.
- Idem, *Ravenna*, Paris, 1903.
- Idem, *L'Église et les mosaïques de Saint-Luc en Phocide*, Paris, 1889.
- Idem, *Les églises chrétiennes de Salonique*, Paris, 1917.
- Duchesne et Bayet, *Mission au Mont Athos*, Paris, 1875.
- Ebersolt (J.), *Le grand palais de Constantinople et le livre des Cérémonies*, Paris, 1910.
- Idem, *Les arts somptuaires de Byzance*, Paris, 1923.
- I. Ebersolt et Thiers, *Les églises de Constantinople*, Paris, 1913.
- Errard et Gavet, *L'art byzantin, Ravenne et Pompose*. Parenzo. Venise, Paris, 1901—1903, 3 volume.
- Evetts, *The churches and monasteries of Egypt and some neighbouring countries attributed to Abu Sâlih the Armenian*, Oxford, 1895.
- Gayet, *L'art copte*, Paris, 1902.
- B. Filow, *Sfânta Sofia din Sofia* (în bulgărește). Sofia, 1913.
- Idem, *L'ancien art bulgare*. Genève 1924.
- Ghica-Budești (N.) și Bals (G.), *Mănăstirea Probota*, București, 1909.
- Garrucci, *Storia dell'arte cristiana nei primi otto secoli della Chiesa*, Prato, 1873—1881, 6 volume.
- Gsell, *Les monuments antiques de l'Algérie*, Paris, 1901, t. II.
- A. Grabar, *L'église de Boian*, Sofia, 1924.
- Heisenberg, *Die Apostelkirche in Konstantinopel*, Leipzig, 1908.
- Hartel und Wichkoff, *Die Wiener genesis*, 1897.
- Haseloff, *Codex purpureus rossanensis*, Berlin, Leipzig, 1898.
- Grimm, *Monuments d'architecture byzantine en Géorgie et en Arménie*. S.-Petersburg, 1860.
- Graeven, *Frühchristliche und mittelalterliche Elfenbeinwerke in photographischer Nachbildung*. Roma, 1898—1900.
- R. P. G. de Jerphanion, *Les églises de Cappadoce*, Paris, 1925.
- Kaufmann (K. M.), *Die Ausgrabung der Menas Heiligthümer in der Mareotiswüste*, Cairo, 1906—1910, 3 vol.
- Jaffé (F.), *Die bischöfliche Klosterkirche zu Curtea de Argeș*, Berlin, 1911.
- Kondakov (D.), *Monumente ale artei creștine la Muntele Athos*, S.-Petersburg, 1902 (în rusește).

- Idem, *Histoire de l'art byzantin et de l'iconographie d'après les miniatures des manuscrits grecs*. Odessa, trad. franceză, Paris, 1886—1891, 2 vol.
- Idem, *Macedonia*, S.-Petersburg, 1909 (în rusește).
- Idem, *Reise nach Sinai im Jahr 1881*. Odessa, 1882.
- Lethaby and Swainson, *The Chure of Sancta Sophia*, Constantinople, London and New-York, 1894.
- Lichacev, *Materiaturi pentru istoria iconografiei ruse*, S.-Petersburg, 1907, 2 vol. (în rusește).
- Millet (G.), *L'art byzantin în Histoire de l'Art* de A. Michel, Paris, 1905. t. I și t. III partea II. 1908.
- Idem, *La collection byzantine des Hautes-Etudes*, Paris, 1903.
- Idem *Les monuments byzantins de Mistra*, Paris, 1910.
- Idem, *Le monastère de Daphni*, Paris, 1899.
- Idem, *L'école grecque dans l'architecture byzantine*, Paris, 1916.
- Idem, *Recherches sur, L'iconographie de l'Évangile aux XIV-e, XV-e et XVI-e siècles*, Paris, 1916.
- Idem, *L'ancien art serbe*, Paris, 1919.
- Millingen (Van), *Byzantine Constantinople, the walls of the city and adjoining historical sites*, London, 1899.
- Molinier, *Histoire des arts appliqués à l'industrie*, t. I și IV.
- Idem, *Le trésor de la basilique de Saint-Marc à Venise*. Venise, 1888.
- Nollac, *Le Virgile du Vatican*, Paris, 1897.
- Nicolaevici, *Die kirchliche Architektur der Serben*, Belgrad, 1902.
- Omont, *Fac-similés des miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale du VI-e au XI-e siècle* Paris, 1902.
- Al. Petcovici, *Manastir Studenița*. Belgrad, 1924 (în serbește).
- Pokrovski (D.), *Pictura murală în vechile biserici grecești și rusești*. Moscova, 1890 (în rusește).
- Idem, *Monumente de iconografie și de artă ortodoxă*, S.-Petersburg, 1894, ed. II, 1900 (în rusește).
- *Lucrările congresului arheologic al 7-lea, ținut la Iaroslav*, t. I. (în rusește).
- L'ulgher, *Les églises byzantines de Constantinople*, Vienne, 1880.
- Poksyșkin, *Arhitectura bisericilor ortodoxe în regatul actual al Serbiei*, S.-Petersburg, 1906 (în rusește).
- Reissenberger (L.), *L'église du monastère épiscopal de Kurtca de Argis en Valachie*, Vienne, 1867.
- Romstoerfer (K.-A.), *Die moldavisch-byzantinische Baukunst*, 1896.
- Diferite alte articole despre *Sf. Gheorghe* și biserica *Mitroui*, din Succava, biserica din *Reuzeni*, etc. publicate în *Mittheilung d. k. k. Central-Komision für Kunst und hist. Denkmale*, 1899, 1901, etc.
- Rjedin, *Mosaicurile bisericilor din Ravenna*, S.-Petersburg, 1897 (în rusește).
- Richter (J.-P.), *Die Mosaiken von Ravenna*, Wien, 1878.
- Ricci (C.), *Ravenna, Bergamo*, 1902.
- Rivoira, *Le origini della architettura lombarda e delle sue principali derivazioni nei paesi d'oltr' Alpe*, Roma, 1901—1907, 2 vol.
- Rudell, *Die Kahrle-Dschamisi in Konstantinopel*, Berlin, 1908.
- Salzenberg (W.) *Altchristliche Baudenkmäler von Konstantinopel vom 5 bis 12 Jahrhundert*, Berlin, 1854.
- Schlumberger (G.), *Mélanges d'archéologie byzantine*, Paris, 1895.
- Idem, *Sigillographie byzantine*, Paris, 1884.
- Șkorpiu, *Monumentele din Bulgaria*, Sofia, 1888 (în bulgărește).
- Schmitt, *Kahrle-djami*, Leipzig, 1906.
- Schultz.- (R.-W.) and Barnsley (S.-H.), *The monastery of Saint-Luke of Stiris in Phocis and the dependent monastery of Saint-Nicolas in the fields, near Skripou in Beotia*, London 1901.
- Strzygowski (J.), *Byzantinische Denkmäler*, Wien, 1891—1903, 3 volume.
- Idem, *Kleinasiens. Ein Neuland der Kunstgeschichte*, Leipzig, 1903.
- Idem, *Orient oder Rom*, Leipzig, 1901.
- Idem, *Iconographie der Taufe Christi*, München, 1885.
- Tafraji (O.), *Topographie de Thessalonique*, Paris, 1912.
- Idem, *Mélanges d'archéologie et d'épigraphie byzantines*, Paris, 1913.
- Idem, *Iconografia imnului acatist, București*, 1915.
- Idem, *Les fresques de Saint-Nicolas de Curtea-de-Argeș* (Extras din *Monuments Piot*). Paris, 1919.
- Idem, *Le trésor byzantine et roumain du monastère de Poutna*. Paris 1925.

- Texier (Ch.) et Pullan (P.), *Byzantine architecture*, London, 1843—1864.
- Tolstoi și Kondakof, *Antichități rușești*, Petersburg, 1889—1891 (în rușește).
- Tikkanen, *Die Psalter Illustration im Mittelalter*, Helsingfors, 1895.
- Tocilescu (Gr.), *Biserica episcopală a monăstirii Curtea-de-Argeș*, București, 1886.
- Uvarov (Contesă), *Monumente creștine. Materialuri pentru arheologia Caucazului*, Moscova, 1894 (în rușește).
- Venturi (A.), *Storia dell' Arte italiana*, Milano, 1901, t. I—II.
- Vogüé (Melchior de), *Les églises de Terre-Sainte*, Paris, 1860.
- Idem, *Syrie centrale*, Paris, 1865—1876.
- Wulff (O.), *Die Koimesiskirche in Nicæa*, Strassburg, 1903.
- Wiegand, *Das altchristliche Hauptportal an der Kirche der hl. Sabina*, Trèves, 1900.
- Reviste.**
- Arhaiologički Ephimeris*, Atena.
- Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, București, 1908 sq.
- Bulletin de Correspondance hellénique*, Atena, Paris, 1877 sq.
- Bulletin de la société et de l'institut archéologique bulgare*, Sofia.
- Byzantinische Zeitschrift*, München, 1892 sq.
- Byzantion*, Bruxelles, 1925.
- Epeteris byzantinis Eterias*, Atena, 1925.
- Vizantijskij Vremennik*, S.-Petersburg, 1894 sq.
- Izvestija russkago arheologičeskago instituta v Constantinopolje*, Odessa, Leipzig și Constantinopol, 1896 sq.
- Monuments Piot*, Paris.
- Nuovo Bullettino di archeologia cristiana*.
- Oriens Christianus*.
- Revue Archéologique*, Paris.
- Revue de l'art chrétien*, Paris.
- Römische Onartalschrift*, Roma.
- Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, director Dr. Tocilescu. București, 1881 și urm.
- XI. ARTA ROMANICĂ.**
- A. Epoca merovingiană și carolingiană.**
- Avena (A.), *Monumenti dell' Italia meridionale*, Roma, 1902.
- Bastard (Comte A. de) *Peintures et ornements des manuscrits*, 1832—1869.
- Beissel, *Valikanische Mintaturen*, 1893.
- Bertaux (E.), *L'art dans l'Italie méridionale*, Paris, 1903.
- De Baye (J.), *L'industrie longobarde*, 1888.
- Bréhier (L.), *L'art chrétien*, Paris, 1918.
- Idem, *Les „homélies” du moine Jacques in Monuments Piot*, 1921.
- Cahier et Martin, *Mélanges d'archéologie*, 1847—1856.
- Idem, *Nouveaux Mélanges*, 1874—1877.
- Cattaneo (R.), *L'architecture en Italie du VI au XI siècle*, Venise.
- Cochet (abbé), *Sépultures gauloises, romaines, franques et normandes*, 1857.
- Corrover (Ed.), *L'architecture romane* în colecția „Bibliothèque de l'enseignement des Beaux-Arts”, Paris, 1888.
- Ebner (A.), *Quellen und Forschungen zur Geschichte und Kunstgeschichte des Missale Romanum, Iter Italicum*, 1896.
- Leprieur (Paul), *L'art de l'époque mérovingienne et carolingienne en Occident* în *Histoire de l'art* de André Michel, t. I, partea I, Paris, 1905.
- Labarte, *Histoire des arts industriels* Paris, ed. 2, 1872—1875.
- Lenoir (A.), *Architecture monastique*, P. II, 1856.
- Linas, *L'orfèvrerie mérovingienne; les œuvres de Saint Eloi et la verroterie cloisonnée*, 1884.
- Molinier (E.), *Histoire des arts appliqués à l'industrie*, du V-e à la fin du XVIII-e siècle, t. IV: L'orfèvrerie civile et religieuse, du V à la fin du XV-e.
- Odobescu (A.), *Le trésor de Pétroussa*, 1889.
- Omont, *Fac-similés de manuscrits grecs, latins et français du V-e au XV-e siècles exposés dans la galerie Mazarine* (Bibliothèque Nationale), 1901.
- Rivoira, *Le origini dell' Architettura lombarda*, Roma, 1901.
- Sauerland und Haseloff, *Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier*, Trier (Trèves), 1901.
- Swarzenski (G.), *Die Regensburger Buchmalerei des X und XI Jahrh.*, Leipzig, 1901.

- Du Sommerard, *Les arts au moyen âge*, Paris, 1836—1848.
- Springer, *Die Psalterillustrationen im frühen Mittelalter*, 1880.
- Idem, *Die Genesis in der Kunst des früh. Mittelalters*, 1884.
- Idem, *Der Bilderschmuck in den Sacramentarien des früh. Mittelalters*, 1889.
- Venturi (A.), *Storia dell' arte italiana*. Roma, 1902, t. II.
- B. Epoca romanică.
- Berloux (E.), *L'art dans l'Italie méridionale*, Paris, t. I.
- Idem, *I monumenti medioevali della regione della del Vulture*, Napoli, 1897.
- Billing (R. W.), *The baronial and ecclesiastical antiquities of Scotland*, London, 1845—1852.
- Boisserée (S.), *Denkmale der Baukunst vom VII bis zum XIII Jahrhundert an Nieder Rhein*, München, 1833.
- Boito (L.), *Architettura del Medio Evo in Italia*, Milano, 1880.
- Bormann (R.) und Grau (R.), *Die Baukunst*, Berlin u. Stuttgart, 1897, 1898.
- Bode (W.), *Die Italienische Plastik*, Berlin, 1891.
- Bréhier (L.), *L'art chrétien. Son développement iconographique dès origines à nos jours*, Paris, 1918.
- Cattaneo, *L'Architettura in Italia dal sec. VI al mille circa*, Venezia, 1889.
- Choisy (A.), *Histoire de l'architecture*. Paris, 1899, vol. II.
- Cloquet (L.), *Les grandes cathédrales du monde catholique*, Lille, 1897.
- Corroyer (Ed.), *L'architecture romane* in colecția „Bibl. de l'Enseignement des Beaux-Arts”, Paris, 1888.
- Dehio, *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler für Aufträge des Denkmalpflegeamtes*, Berlin, 1905.
- Dartein (D.), *L'architecture lombarde*, Paris, 1892.
- Durrieu, (P.), *Manuscripts d'Espagne remarquables par leurs peintures* in „Bibliothèque de l'Ecole des Chartres”, LIX, 1895.
- Enlart (Camille), *L'architecture romane* in *Histoire de l'art*, de André Michel, t. I partie II, Paris, 1905.
- Idem, *Manuel d'archéologie française*, T. I—III, Paris, 1902, 1903 și 1916.
- Geo J. Clark, *Medieval military architecture in England*, London, 1884, 2 vol.
- Haseloff (Arthus), *Peintures, miniatures et vitraux de l'époque romane*.
- I. *Dans le pays du Nord* in *Histoire de l'art* de André Michel, t. I, partie II, Paris, 1905.
- Janitschek, *Geschichte der deutschen Malerei*, Berlin, 1890.
- Knackfuss und Zimmermann, *Allgemeine Kunstgeschichte*, Bielefeld u. Leipzig, 1903, 3 volume.
- Laffille (H.), *La peinture murale en France avant la Renaissance*, 1893.
- De Lasteyrie (R.), *L'architecture religieuse en France à l'époque romane*, Paris, 1912.
- Lübke (W.), *Denkmäler der Kunst*, Stuttgart, 1890.
- Mâle (E.), *L'art religieux au XIII-e siècle* Paris.
- Idem, *Peintures, miniatures et vitraux de l'époque romane*, II. *La peinture murale en France*, in *Histoire de l'art* de A. Michel, I. 2.
- Mantz (Pau), *La peinture française du XI-e siècle à la fin du XVI* in colecția „Bibliothèque de l'Enseignement des Beaux-Arts”, Paris, 1897.
- Magne, *L'œuvre des peintres verriers français*, Paris, 1885.
- Michel (A.), *La sculpture romane* in *Histoire de l'art* de André Michel, t. I, partie II, Paris, 1905.
- Merson (Olivier), *Les vitraux*, Paris, 1895.
- Nodet (H.), *Architecture portugaise* in Planat, *Encyclopédie d'architecture*.
- Oldtmann (H.), *Die Glasmalerei*, Köln 1898, 2 vol.
- Ongana (edit.), *La Basilica di San Marco*, Venezia, 1878—1898.
- Quicherat (J.), *Mélanges d'archéologie*, t. II, *Moyen âge*, édité par R. de Lasteyrie, Paris, 1886.
- Rey (E. G. baron), *L'architecture militaire des Croisés*, Paris, 1871.
- Rivoira (comte G. T.), *Le origini della architettura lombarda* Roma, 1901.
- Roman (J.), *Manuel de sigillographie française*, Paris, 1912.
- Romilly Allen (J.), *Monumental History of the Early British Church*, London, 1889.
- Ruprich-Robert (V.), *L'architecture normande aux XI-e et XII siècle* en

- Normandie et en Angleterre, Paris, fără dată.
- Saladin (H.), *Architecture espagnole in Planat, Encyclopédie d'architecture*.
- Schayes, *Histoire de l'architecture en Belgique*, Bruxelles, 1850—1860.
- Schulz (W.), *Denkmäler der Kunst des Mittelalters in Unteritalien*, Dresden, 1860, 4 volume.
- Salazaro, *Monumenti dell' Italia Meridionale*, Napoli, 1870—1878.
- Supino (I. B.), *Arte Pisana*, Firenze, 1904.
- Turner (Hudson) and Parker, *Some account of domestic architecture in England*, Oxford a. London, 1853—1877, 4 volume.
- Venturi, *Storia dell' Arte italiana*, t. II și III, 1902, 1903.
- Viollet-Le-Duc (E.), *Dictionnaire raisonne de l'architecture française*, Paris, 1875, 10 volume.
- Vogué (marquis de), *Les églises de la Terre-Sainte*, Paris, 1860.
- Zimmermann, *Oberitalienische Plastik*, Leipzig, 1897.
- Reviste.**
- Annales archéologiques de Didron.*
Archives de l'art français.
Revue archéologique.
Bulletin monumental.
 Série du Congrès archéologique de France.
Bibliothèque de l'École de Chartres.
Revue de l'art chrétien.
Revue de l'Orient latin.
Le Moyen âge.
Repertorium für Kunstwissenschaft.
Zeitschrift für christliche Kunst.
- XII. ARTA GOTICĂ.**
- Bertaux (E.), *La sculpture du XIV-e siècle en Italie et en Espagne in Histoire de l'art de A. Michel*, Paris, 1906, t. II, partea II.
- Bode (W.), *Die italienische Plastik*, Berlin, 1891.
- Bond (Francis), *Gothic Architecture in England*, London, 1905.
- Burchkardt (J.), *Le Cicerone*, Paris, tradus de A. Gérard.
- Cavalcaselle e Crowe, *Storia della pittura in Italia*, Firenze, t. I, 1875.
- Dehaisnes, *Histoire de l'art dans la Flandre, l'Artois et le Hainaut avant le XV-e siècle*, Lille, 1886.
- Dehio (G.), und Bezold (G. von), *Kirchliche Baukunst des Abendlandes*, Leipzig, 1891—1901.
- Dehio (G.), *L'influence de l'art français sur l'art allemand au XIII-e siècle in Revue archéologique*, 1900.
- Dohme und Bode, *Deutsche Kunstgeschichte*, 1887, 5 volume.
- Enlart (Camille), *L'architecture gothique du XIII siècle in Histoire de l'art de André Michel*, Paris, 1906, t. II, prima parte.
- Idem, *L'architecture gothique au XIV-e siècle in aceeași operă*, t. II, partea II-a.
- Idem, *L'art gothique et la Renaissance en Chypre*, Paris, 1899.
- Idem, *Manuel d'archéologie française*, Paris, 1902—1903, t. I și II.
- Idem, *La sculpture en Angleterre (sec. XIV in Histoire de l'art de A. Michel*, Paris, t. II, partea II.
- Idem, *L'architecture gothique en Grèce in Revue de l'art chrétien*, 1899.
- Idem, *Origines françaises de l'architecture gothique en Italie*, Paris, 1891.
- Gionse, *L'art gothique*, Paris, 1890.
- Gruher (B.), *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen*, Wien, 1871.
- Henzlman, *Murégeszeti Kalauz Kónónós Tekintettel Magyarorszarag ittraida Magyar Tudományos Akademia bizottsaza*, Pesth, 1886.
- Heider (G.), Eitalberger (R. von) und Heise (J.), *Mittelalterliche Kunstdenkmale des Oesterreichischen Kaiserstaates*, Stuttgart, 1858—60.
- Huseloff (Arthus), *Les miniatures—Les vitraux—La peinture murale*, I. *La miniature dans les pays cispalins depuis le commencement du XII-e jusqu'au milieu du XIV-e siècle in Histoire de l'art de A. Michel*, t. II, prima parte.
- Krauss (F. X.), *Real Encyklopaedie der christlichen Alterthümer*, 1879—1886.
- Idem, *Geschichte der christlichen Kunst*, t. II, Freiburg in Breisgau, 1897—1900.
- Mâle (Emile), *La peinture sur verre en France in Histoire de l'art de André Michel*, t. II, partea I, Paris 1906.
- Michel (André), *Formation et développement de la sculpture gothique du milieu du XII-e à la fin du XIII-e siècle in Histoire de l'art de André Michel*, Paris, 1906, t. II, prima parte

- Idem, *La sculpture en France et dans les pays du Nord jusqu'au dernier quart du XIV-e siècle* în aceeași operă și același volum.
- Idem, *La sculpture en Allemagne.*
- Molinier (E.), *Histoire générale des arts appliqués à l'Industrie: I. Les ivoires*, Paris, fără dată.
- Moore (Ch.-H.), *Gothic Architecture*, London, 1899, ed. 2-a.
- Mykowsky, *Les monuments d'art du Moyen âge et de la Renaissance en Hongrie*, Vienne.
- Nodet, *L'architecture en Portugal* în Planat, *Encyclopédie de l'architecture*.
- Perati (André), *La peinture italienne avant Giotto* în *Histoire de l'art de André Michel*, Paris, 1906, t. II partea 1-a.
- Quincherat (J.), *Mélanges d'archéologie*, Paris, 1886, t. II.
- Rickman (Th.), *Gothic architecture*, ediția a 7-a, revăzută și augmentată de Parkar, Oxford.
- Ricci (A.), *Storia dell' Architettura in Italia*, 1858.
- Schayes, *Histoire de l'architecture en Belgique*, Bruxelles, fără dată, 4 volume.
- Street (G. E.), *Gothic architecture in Spain*, London, 1865.
- Thiener (P. Aug.), *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, Roma, 1883, 2 volume.
- Thompson (M. E.), *English illuminated manuscripts*, London, 1895.
- Villanueva (D. G. L.), *Viaje literario à las iglesias de Espana*, Madrid, 1803—1850, 22 volume.
- Venturi, *Storia dell' arte italiana*, t. II III și IV, Milano, 1902—1903.
- Viollet-Le-Duc, *Dictionnaire raisonné de l'Architecture française*, Paris, 1854—59.
- XIII. ARTELE MUSULMANE.**
- Benoit (Fr.), *L'architecture. L'Orient*, Paris, 1912.
- Berchem (M. van), *Notes d'archéologie arabe*, Paris, 1881.
- Bourgoin (J.), *Précis de l'art arabe et matériaux pour servir à l'histoire, à la théorie et à la technique des arts de l'Orient musulman*, Paris, 1889—1894, 2 vol.
- Idem, *Les éléments de l'art arabe, Le trait des entrelacs*, Paris, 1879.
- Contreras (R.), *Estudio descriptivo de los Monumentos arabos de Granada, Sevilla y Cordova*, Madrid, 1885 și 1889.
- Herz-Bey, *La polychromie dans les peintures et l'architecture arabes en Egypte*, Le Caire, 1834.
- Franz-Paşa, *Die Baukunst der Islam*, Darmstadt, 1896, a 2-a ed.
- Eago (V.), *L'arte arabe in Siria e in Egitto*, Roma, 1909.
- Guyet (A.), *L'art arabe* în Colecția „Bibliothèque de l'Enseignement des Beaux-Arts”, Paris, fără dată.
- Girault de Prangey, *Essai sur l'architecture des Arabes et des Maures en Espagne, en Sicile et en Barbarie*, Paris, 1841.
- Migeon (G.), *Manuel d'art musulman. Les arts plastiques et industriels*, Paris, 1907.
- Nizet (C.), *La mosquée de Cordoue*, Paris, 1905.
- Parvillée (L.), *Architecture et décorations turques au XV-e siècle*, Paris, 1874.
- Prisse d'Avesnes, *L'art arabe, d'après les monuments du Caire, depuis le VII-e siècle jusqu'à la fin du VXIII* Paris' 1877, 4 vol.
- Idem, *La décoration arabe*, Paris, 1888.
- Saladin (H.), *Manuel d'art musulman. L'architecture*, Paris, 1907, Acesta alcătuiește vol. I. Vol. II este de Migeon, citat mai sus.
- Texier, *Description de l'Asie Mineure*, Paris, 1839—1849, 3 vol.
- Idem, *Description de l'Arménie, de la Perse et de la Mésopotamie*, Paris, 1842—1852, 2 vol.
- XIV. ARTA IN INDIA.**
- Beylié (général de), *L'architecture hindoue en Extrême-Orient*, Paris, 1904.
- Benoit (Fr.), *L'architecture. L'Orient*, Paris, 1911.
- Burgess (G.), *The ancient monument, temples and sculptures of India*, London, 1897, 2 vol.
- Idem, *Report on the Buddhist Cave-temples*, London 1883.
- Fanshawe, *Delhi Past and Present*, London, 1902.
- Fergusson (G.), *History of Indian and Eastern Architecture*, London, 1910, 2 vol.
- Foucher (A.), *L'art greco-bouddhique du Gandhâra*, Paris, 1905.

Hope (T.-C.), Fergusson, Biggs, *Architecture of Ahmedabad*. London, 1866.

Le Bon (Gust.), *Les monuments de l'Inde*. Paris, 1893.

Idem. *L'Inde monumentale*, Paris, 1885. 5 vol.

XV. ARTA CHINEZĂ.

Benoit (Fr.), Opera citată.

Boerschmann, *Die Baukunst und religiöse Kultur der Chinesen*. Berlin, 1911.

Buschell (St.-W.), *Chinese Art*. London, 1901. 2 vol.

Chavannes (E.), *La sculpture sur pierre en Chine au temps des deux dynasties Han*. Paris, 1893.

Idem. *Mission archéologique dans la Chine septentrionale*. Paris, 1909, 2 vol.

Fergusson, Burgess, Phené Spiers. *History of Indian and Eastern architecture*. London, 1910, 2 vol.

Munsterberg (O.), *Chinesischen Kunstgeschichte*. Esslingen a. N. 1910, 2 vol.

Paléologue, *L'art chinois* în Colecția „Bibliothèque de l'Enseignement des Beaux-Arts”, Paris, 1887.

XVI. ARTA JAPONEZĂ.

Baltzer (E. von), *Das japanische Haus*. Berlin, 1903.

Idem. *Die Architektur der Kultbauten Japans*. Berlin, 1907.

Benoit (Fr.), Op. cit.

Conder (J.), *Domestic architecture of Japan, 1886—1887*.

Gonse. *L'art japonais*. Paris, 1883, 2 vol.

Idem. *L'art japonais* în Colecția „Bibliothèque de l'Enseignement des Beaux-Arts”, Paris, 1883.

Munsterberg (O.), *Japanische Kunstgeschichte*. Braunschweig, 1904—1905, 3 vol.

Sladen (D.). *Japan in pictures*, London, 1904.

INȚELESUL CATORVA CUVINTE TEHNICE INTREBUINȚATE ÎN TEXT

Abax— abacuri = Piatră pătrată sau oblungă așezată pe capitelul coloanei, pe care se ridică partea superioară a clădirii unui templu grec.

absidă sau **sân** = extremitate, de formă semicirculară, răsăriteană a unei biserici, corespunzând cu altarul; abside sau sănuri laterale sunt părțile semicirculare, din dreapta și din stânga bisericii alcătuind brațele cruci planului ei.

absidiolă sau **sănuri mici** = abside de dimensiuni mici.

ablutiuni = spălare sacră.

acant = spin, ornament întrebuințat în ordinul corintic.

acoalat = alăturarea a două embleme sau a două statui.

acoostat = se zice de ornamente sau de statui așezate de o parte sau de alta a unor alte piese artistice.

acrotier = ornament așezat la extremitatea sau în vârful frontonului templelor grecești.

ajurat = lucrat cu â-jururi.

alveole = scobiturile sau sănurile, pe care le au sculpturile, care împodobesc porțile și ferestrele monumentele ale edificiilor gotice.

altoreliei = relief având aparența unei statui, atașată însă de placa de piatră, care îi servește de cadru și spătar.

animalier = artist specialist în reprezentarea animalelor.

apeduct = construcție de conducte subterane sau aeriene pentru aducerea sau scurgerea apelor.

arabescuri = motive decorative de linii împletite alcătuind figuri complicate și grațioase.

arendă = deschizătură în zid formată de un arc.

arc în accoladă = arc gotic sau arab, având la mijloc un unghiu ridicat în sus.

arc brisè = arc frânt la vârf.

arc ogival = arc format prin întâlnirea a două arcuri, alcătuind un unghiu ascuțit, caracteristic stilului gotic.

arc pliu-cintru=arc format dintr'o semicircumferință.
 arc outrepassé=se compune dintr'un arc plin-cintru rezămat pe două baze verticale, care prelungesc deschizătura.
 arc boutant=arc-proptea exterior, întrebuințat în edificiile gotice pentru susținerea zidurilor lor înalte.
 arc trilobat=format dintr'o succesiune de trei alte arcuri mai mici.
 arcatura=reuniunea mai multor arcade, alcătuiind un tot. Adesea arcadele sunt astupate de zidărie și servesc numai ca motiv decorativ.
 arhaisant=care imită o operă arhaică.
 arhitravă=Partea inferioară a acoperișului unui templu, așezată pe coloanele lui.
 arhivoltă=ornament alcătuit dintr'o fașie îngustă concavă sau conexă de zidărie decorând o arcadă și urmărind exact profilul arcului.
 astragal=ornament grec al cărui profil este o semicircumferință.
 atrium=vestibul anterior, în casa romană; iar la clădirile bizantine, curte împodobită cu coloane, precedând edificul.
 Baghetă=ornament de zidărie (ciubuc) al cărui profil este un semicerc.
 balustradă=împrejmuire scundă în piatră, lemn sau fer, îngrijit lucrată.
 baptister=edificiu circular sau poligonal așezat înaintea sau în vecinătatea basilicilor vechi și servind la botezul celor convertiți la creștinism.
 Calotă=boltă în formă de calotă sferică, întrebuințată des în planurile bisericilor la acoperiș.
 Caneluri=jghiaburi verticale săpate de alungul coloanelor templelor grecești.
 canelat=cu caneluri.
 canon=regulă observată de unli sculptori greci în făurirea operelor lor.
 capitel=capătul de sus al coloanelor sau al pilaștrilor.
 centaur=animal fantastic partea posterioară a corpului fiind cea de cal, iar partea anterioară cea de om.
 cilindre=pietre de formă cilindrică, pe care sunt gravate embleme sau inscripții, servind drept pecetie. Sunt cilindre chaldeene, asiriene, perse, minoene.
 ciselură=arta de a modela metalul

cu ajutorul unui instrument numit „ciselet” și ciocanul.
 ciubuc sau mulură=ornament de zid, format printr'o ieșitură de zidărie concavă sau convexă.
 champ levé=procedeu de zmlăuire a unui obiect, consistând în a scobi suprafața de decorat și a vărsa zmlăul în partea scobită.
 cheie de boltă=piatra centrală a bolții, așezată în axa ei.
 chevrans=motiv decorativ în formă de unghiu ascuțit sau compas puțin deschis.
 chimera=monstru fabulos cu cap de leu, corpul de capră și coadă de zineu sau de șarpe.
 clocheton=cloșeton=Piramidă decorativă în formă de clopotniță mică terminând un turn, un contrafort, sau unghiurile unei clopotnițe mari de stil gotic.
 cloisonné=procedeu de zmlăuire consistând în a vărsa praful smălțului în cuiburi de metal alcătuiind forme decorative, voite de artist.
 cloisonnat=lucrat cu procedul de mai sus.
 colaterali=părțile laterale ale bisericii, pe lângă zidurile meridional și septențional.
 colonadă=șir de coloane.
 colonetă=coloană mică.
 consolă=ornament arhitectural, destinat să suporte porțiuni de cimburi, cornișe, balcoane, etc.
 contrafort=proptea de zidărie în formă de stâlp pentru susținerea zidurilor edificiilor prea înalte.
 cornișă=partea superioară decorativă a acoperișului unei clădiri antice, făcând o ieșitură înaintea frizei.
 coroplast=fabricant de statuete în argilă.
 creneluri=partea superioară a zidurilor fortificate, alcătuită de părți pline și spațuri goale, pe unde apărătorii puteau arunca proiectilele lor.
 crenelat=prevăzut cu creneluri.
 Dom=construcție exterioară acoperită cu o cupolă, ridicată pe un plan poligonal, circular sau eliptic și dominând un ansamblu arhitectural. În Italia, numele de dom se dă bisericilor catedrale.
 doujon=turn fortificat puternic, așe-

- zat, în evul mediu, fie în interiorul curții, fie într'un unghiu al castelului. În ei, se depuneau tezaurul și arhivele.
- Echauguette**=turnuleț acoperit, formând o ieșitură în zidul unei fortărețe și prevăzut cu un orificiu, pe unde apărătorii puteau arunca proiectilele lor.
- encorbellement**=suprapunere de zidărie alcătuită din părți, care se razămă reciproc și înaintază în vid din ce în ce mai mult. Acest sistem are multe întrebuințări, mai ales în construirea unor bolți.
- entrelaies**=Ornamente formate din frunze, flori ori alte motive descriind linii curbe, care se încrucieșează și se împletesc.
- epistyl**=arhitravă.
- exedra**=bancă sau jeț semicirculară.
- exonartex**=nartex sau pridvor exterior, încăpere precedând pridvorul propriu zis al unei biserici.
- ex-voto**=ofrandă sacră.
- Feston**=motiv decorativ arhitectural, alcătuit fie de o succesiune de arcuri, de denteluri sau loburi, fie de împletituri de frunze sau flori.
- festonat**=prevăzut cu festoane.
- fiute**=farfurie, în ceramica greacă; bazin pentru abluțiuni, așezat înaintea bisericilor, în arhitectura bizantină.
- fride**=arcaturi oarbe în arhitectura românească.
- neuron**=ornament sculptat, alcătuit dintr'un motiv floral, întrebuințat în arhitectura gotică pentru împodobirea vârfurilor acoperișurilor.
- foliolă**=frunză mică decorativă.
- formerets**= se numesc nervurile (vezi cuvântul) bolților gotice paralele cu axa navei unei biserici. La stilul bizantin, formeretele sunt niște arcuri imense paralele cu axa clădirii, susținând cupola centrală.
- frescă**=pictură lucrată cu culori de apă pe zidul încă umed.
- friză**=partea acoperișului unui templu grec sau roman, cuprinsă între arhitrava și cornișa.
- frontispiciu**=Totalitatea părții superioare a fațadei unui edificiu.
- fronton**=Partea superioară în formă de triunghi a fațadei unui templu grec sau roman.
- Ius**=partea coloanei cuprinsă între bază și capitel.
- grecque**=motiv special decorativ grec format de linii frânte în unghi drept și descriind porțiuni de pătrate sau de dreptunghiuri, legate între ele prin porțiuni de linii drepte.
- grifon**=animal fantastic cu capul și aripile de vultur, iar cu corpul de leu.
- Hiton**=cămașă greacă.
- hlamis—hlamidă**=mantică greacă.
- hlamidion**=mantică mică.
- hypogeu**=beciu, construcție subterană servind de templu sau de mormânt.
- hypostyl**=încăpere al cărei plafond este susținut de numeroase coloane.
- laneeolat**=ornament care are forma unui fer de lance.
- lanternă**=mic turnuleț cu ferestre pus în vârful domului unui edificiu.
- lintou (lîteau)**=Pragul de sus al unei porți sau ușe.
- loggia**=galerii și portice, cu care sunt prevăzute fațadele unor edificii din Italia și decorate adesea cu picturi.
- lotiform**=în formă de floare de lotus.
- Machetă**=schiza unei statui, făcută în lut, ale cărei dimensiuni sunt mai mici, de cât cele ale operei definitive.
- meandri**=motiv de ornamentație, format din fragmente de linii frânte în felurite chipuri având înfățișarea unei panglici șerpuitoare.
- meplat**=relief lucrat cu suprafețe netede, nemodelate și puțin rocamente.
- merloane**=părțile superioare ale parapetului unei cetăți sau turn, care alternează cu spații egale vide, formând împreună crenurile.
- metoapă**=partea frizei unui templu doric, acoperită cu scene sculptate și cuprinsă între două triglife.
- moaloane**=pietre de dimensiuni mici cioplite sau nu, întrebuințate în construcție.
- mulură sau eluhue**=ieșitură de zidărie, cu profil drept, concav sau convex, alcătuită un ornament așezat în zidul neted.
- Naos**=partea bisericii între altar și tinda sau pridvorul.
- nartex**=tinda sau pridvorul bisericii.
- natură moartă**=gen de pictură reprezentând fructe, păsări sau pești

- pe masă sau într'un coș, farfurie ori disc.
- navă = o parte sau secțiunea maosului unei biserici, considerată de la răsărit sau la apus. De obicei, o biserică are trei nave, una centrală și două laterale (colaterali), despărțite prin coloane. Sunt însă biserici cu o singură navă, cu cinci sau mai multe.
- nervură = se zice în stilul gotic pentru a desemna mulurile de la uși și ferestre sau pe cele care formează scheletul bolșilor.
- nimb = aureolă.
- niubat = cu aureolă.
- nișă = cavitate, mare sau mică, prevăzută în zid.
- ogivă = vezi arc ogival.
- orantă = figură rugătoare, cu brațele întinse în sus.
- oratoriu = capelă mică privată.
- ove = motiv decorativ alcătuit dintr'o succesiune de jumătăți de ouă, încadrate de un jghiab.
- Pallium = haină exterioară romană.
- palmetă = motiv decorativ imitând o frunză în formă de palmă.
- panou = suprafață plană sau convexă, netedă și încadrată sau decorată de muluri. Panourile sunt de obicei acoperite de picturi.
- papiriform = motiv decorativ egiptean imitând floarea de papirus.
- puteră = vas antic în formă de cupă foarte întinsă, sau farfurie.
- pectoral = ornament, care se așează pe pept.
- pendentiv = termin de arhitectură desemnând triumphiurile sferice, pe care se razămă cupolă. Ele fac trecerea între suprafața pătrată a planului și circumferența cupolei.
- penetrațiuni = cuvânt tehnic indicând întăririle, întretăerile, pătrunderile reciproce ale unor anumite părți ale zidăriei.
- peplos = mantie antică.
- peristyl = șirul de coloane, care face înconjurul unui templu antic.
- pignon = partea superioară a fațadei unei clădiri occidentale din evul mediu, formând un unghiu ascuțit amintind frontonul antic.
- plăstru = coloană sau suport pătrat, având de obicei o bază și un capitel.
- plin-cintru = vezi arc plin-cintru.
- plintă = baza dreptunghiulară sau rotundă a unei coloane ionice sau a unei statui.
- polihromic = cu mai multe culori.
- portal (portail) = intrarea monumentală a fațadei unei biserici romanice sau gotice.
- portic = galerie prevăzută cu numeroase coloane.
- Registre = se zice în sculptura sau pictură pentru a desemna zonele succesive de sus în jos.
- au repoussé = termin indicând procedeul, întrebuițat adesea ori, de a lucra un relief pe placă sau foaie de metal, bătând-o cu ciocanul în partea posterioară.
- rinocan = ornament alcătuit din rămuri și frunze, așezate în mod simetric și ondulator.
- ronde bosse = sculptură, lucrată în toate părțile ei, căreia i se poate face înconjurul. Toate statuele așezate pe o bază sunt în ronde bosse.
- Sân-sânuri = vezi absidă.
- sarcofag = sicriu antic de piatră sau lemn.
- scotie = mulură cu profil concav sau adânc.
- soelu = bază.
- speos = templu sau mormânt subteran.
- spiraliform = în formă de spirală.
- stalactite = motiv decorativ sculptural, întrebuițat în arhitectura musulmană imitând aspectul stalactitelor peșterilor.
- stilizare = se zice în arta decorativă pentru a desemna modificările ce se aduc modelului din natura, de pildă a unei plante, animal sau obiect oarecare, pentru a obține o simetrie o accentuare sau o diminuare a unor anumite părți în vederea unui efect estetic.
- stilizat = ceace a suferit o stilizare.
- stilobat = baza, pe care se razămă coloanele templului antic.
- substrucțiuni = zidărie de temelie.
- syringe = mormânt egiptean cu galerii și săli subterane.
- swastică = cruce având la capetele ei un mic adaos.
- Tambur = corpul vertical în formă de cilindru sau prismă poligonală a cupolei.
- tempera = procedeu vechiu de pictură în culori de apă. Pentru a zugrăvi în tempera scenele pe zid sau pe

- lemnul unei icoane, trebuia o preparație prealabilă specială a acestui material. Se întrebuișcă între altele varul, albușul de ou, miecea, cleiul, etc.
- tiară** = pălărie sau căciulă înaltă orientală.
- timpan** = spațiul triunghiular sculptat, cuprins în unghiul ogivei al unei părți gotice sau romanice.
- tiranicid** = omorător de tiran.
- tholos** = construcție minocană, miceniană sau greacă, acoperită cu cupolă.
- tor** = mulură cu profil convex sau rotund.
- tors** = bust, partea superioară a corpului.
- torsadă** = motiv decorativ având aspectul unei fringhii sucite.
- transept** = braț de construcție, care taie perpendicular planul bisericilor creștine, mai ales celor în stil gotic, alcătuiind forma unei cruci.
- traseu** = contur, totalitatea liniilor delimitând o suprafață.
- travée-traveu** = Diviziunile formate de arcadele unei clădiri.
- triglife** = ornamente sculpturale ale stilului doric, alcătuite din muluri verticale, despărțind metoapele frizei.
- trilobat** = vezi arc trilobat.
- trompe d'angle** = sferturi de sferă, alcătuiind ieșituri în zidul exterior al bazei unei cupole. Ele înlocuiesc pendentivele.
- Vitraluri** = geamuri pictate, întrebuișcate în bisericile de stil romanice și gotic.
- volută** = ornament în formă de spirală sau de melc, care împodobește capitelul ionic. S'au mai întrebuișcat ca element decorativ în pictura preistorică și în sculptura și pictura antică.
- vusoare** = petele care alcătuiesc bolta.

TABLA DE MATERIE

INTRODUCERE

Insemnătatea și scopul artei	5
In ce spirit trebuiesc studiate operele de artă	6

I. ARTA PREISTORICĂ

Apariția omului pe pământ	9
Diviziunile preistoriei	9
Vârsta pietrei	10
Primele locuințe ale omului preistoric	10
Arta în epoca renului	10
Pictura corporală și tatuajul	10
Obiecte de găteala	11
Inceputurile arhitecturii	11
Satele preistorice	11
Stațiunile și incintele neolitice	11
Fortificațiile neolitice	11
Monumentele megalitice. Menhirii și Dolmenii	12
Origina dolmenilor și a alelor acoperite	14
Inceputurile sculpturii și gravurii	15
Sculptura și gravura preistorică : stilul arhaic și stilul liber	15
Gravura epocii magdalenene	16
Inceputurile picturii	17
Pictura parietală a epocii quaternare	17
Ceramica neolitică	18
Clasificarea vaselor preistorice	18
Cronologia ceramicii preistorice	19
Statuetele de lut de la Cucuteni	20
Epoca de bronz	21

II. ARTELE ÎN ANTICHITATE

ARTA EGIPTEANĂ

Civilizațiunea egipteană	22
Diviziunile istoriei egiptene, Cronologia ei	22
Arhitectura egipteană	24

I. ARHITECTURA FUNERARĂ

Mormântul în epoca menfită : Mastabațele și Piramidele	25
---	----

Piramidele	27
Mormântul vechiului imperiu teban	29
Mormântul Noului imperiu teban	30

II. TEMPLUL

Templul în epoca tinită	30
Templul în epoca memfită	31
Templul Soarelui de la Abusir	32
Templul în epocile tebană și saită	34
Caracteristica templului teban	35
I. Tipul templelor zidite la suprafață	37
Karnak și Luxor	37
II. Tipul templelor hemispeos: Gherf-Hossein și Deir-el-Bahari	38
III. Templele de tipul speosului: Ipsambul	39
Tipul templelor de aspect grec: Templul din Elefantina	40
Templele din epoca saită și greco-romană. Edfu, File, chioșcul din File	40
Elementele arhitecturale ale templului egiptean	41
Pilaștrii	41
Coloanele	42
Capitelele	42
Cornișa egipteană	43

SCULPTURĂ EGIPTEANĂ

Sculptura în epoca preistorică	43
Sculptura în epoca tinită	44
Sculptura în epoca memfită	45
Sculptura tebană	48
Sculptura saită	51
Bazoreliefurile	52
Juvaere și ustensile de găteală	52

PICTURA EGIPTEANĂ

Vechimea picturii egiptene	55
Caracterul picturii egiptene	55
Epoca preistorică	55
Epoca memfită	56
Epoca tebană	57
Calitățile picturilor egiptene	57
Convențiunile picturii egiptene	58

ARTA CHALDEEANĂ

Civilizațiunea chaldeenă	60
Diviziunile istoriei artei chaldecene	61
Arhitectura chaldeenă	65
Palatul și templul chaldecian	65
Sculptura chaldeenă	67
Epoca lui Gudcea	71
Statuetele și artele industriale chaldecian	75
Reprezentațiunile animalelor	77
Gliptica	78
Ceramica	78
Juvaerele	79

ARTA ASIRIANĂ

Epoca asiriană	79
Epoca noului imperiu babilonian	80
Arhitectura asiriană	81
Palatul asirian	81
Templul asirian	82
Orașele și fortificațiile lor.—Babilonul	84
Elementele arhitecturii asiriene	86
Materialul	86
Bolta	86
Pilaștrii și coloanele	87
Sculptura asiriană	87
Reprezentățiuni de ființe fantastice	89
Reprezentățiuni istorice	93
Caracteristicile sculpturii asiriene	94
Reprezentățiunile animalelor	95
Pictura asiriană	96
Znațurile	96
Motivete decorative	97

ARTELE ECLECTICE ORIENTALE

ARTA FENICIANĂ

Templele feniciene	97
Alte monumente	98
Mormintele feniciene	98
Artele minore	98

ARTA JUDAICĂ

Templul din Ierusalim	100
---------------------------------	-----

ARTA PERSĂ

Arhitectura	101
Arhitectura religioasă	101
Arhitectura civilă	101
Ruinile din Pasargade	102
Ruinile din Persepolis	102
Ruinile din Suza	104
Elementele arhitecturale	104
Arhitectura funerară :	105
Mormântul de stil lidian și grec	105
Mormântul hipogeu sau speos	106
Sculptura persă	106
Pictura și znațurile	107
Gliptica și juvaerele	109
Elementele decorative	109

ARTA GREACĂ.

Diviziunile artei grecești	110
--------------------------------------	-----

EPOCA PREHELLENICĂ

A. Arta egeeană sau minoană	110
Rezultatele săpăturilor școalelor arheologice engleze, italiene și grecești în Creta	110

Arhitectura minoenească	112
Palatele	112
Palatul din Cnossos	112
Palatul din Festos și Haghia Triada	115
Arhitectura civilă	116
Arhitectura funerară	116
Sculptura minoenească	117
Pictura minoenească	119
A. Frescele	119
B. Ceramica	122
Sarcofagele de lut și decorul lor	125
B. ARTA MICENIANĂ	127
Săpăturile din Troia	127
Săpăturile din Micene	128
Săpăturile din Tirint	129
Alte săpături	129
Arhitectura miceniană	129
Fortificațiile	129
Palatele	130
Arhitectura funerară	131
Elementele arhitecturale	133
Sculptura miceniană	133
Bazoreliefurile și punnalele din Micene. Vasele din Vafio	133
Pictura miceniană	135
II. ARTA HELLENICĂ	137
A. Perioada arhaică	137
Scurtă privire asupra poporului grec în perioada arhaică	137
Inceputurile artei arhaice grecești	138
Sculptura Arhaică (Înainte de Fidias)	139
Școala ioniană	141
Școala peloponesiană (numită de obicei dorian)	143
Școala Atică	144
Școala din Egina	147
Legea frontalității	148
Realismul sculpturii arhaice	148
CERAMICA GRECĂ	149
Formele vaselor	149
Clasificarea vaselor grecești	150
Vasele arhaice	151
Vasele din Dipylon	152
Vasele aparținând vechilui stil ionian și corintian	153
Vasele de stil ionian	153
Vasele de stil corintian	155
Vasele cu figuri negre	155
Stilul atic în secolul al VI-lea.—Vasul François	155

II. PERIOADA HELLENICĂ SAU CLASICĂ

Arhitectura greacă	158
Templul grec	158
Clasificarea templelor grecești	158
Cele trei ordine	160
Ordinul doric	160
Ordinul ionic	164
Ordinul corintic	167
Acropola Ateni și monumentele ei: Propyleele, Partenonul, Erechteinul, Templul Victoriei-fără-aripi (Apteros Nike)	167
Sculptura greacă clasică	170

Sculptura epocii de tranziție: Kalamis, Pitagora din Region, Miron . . .	170
Școala din Argos	173
Templul lui Zeus din Olimpia și sculpturile sale	175
Fidias	178
Sculpturile Partenonului	181
Caracterul artei lui Fidias	183
Sculpturile templului Erehteion	183
Noua școală atică: Calimah.—Sculpturile templului Apteros Nike	184
Școala ioniană nouă	186
Stelele funerare și sculpturile de ex-voto	186
Sculptura în secolul al IV-lea	187
Caracteristica sculpturii secolului al IV-lea	187
Școala atică	188
Scopas	188
Școala lui Scopas	190
Praxitele	192
Alte opere ale școlii atice	195
Școala nouă argo-sicleoneană	196
Lisip	196
Pictura în secolele al V-lea și al VI-lea	199
Ceramica secolelor V și IV (vasele cu figuri roșii)	199
Vasele cu stil sever, 520—460	202
Stilul liber dintre 460 și 336	202
Stilul atic de la sfârșitul secolului al V-lea și secolul al IV-lea. Vase poli- hrome și cu decoruri aurite	202
Vasele cu fond alb	203
III. EPOCA HELLENISTICĂ	204
Arta după anul 320 până la eucerirea romană	204
Sculptura	204
Școala din Pergam	205
Școala din Rodos și din Tralles	206
Școala alexandrină	207
Sculptura hellenistico-romană	208
Figurile de teracotă	209
Gliptica	213
ARTELE ECLECTICE OCCIDENTALE: ETRUSCĂ ȘI ROMANĂ	
I. ARTA ETRUSCĂ	214
Scurtă privire asupra Etruscilor	214
Arhitectura etruscă	216
Lucrările de inginerie	216
Arhitectura funerară	216
Sculptura	217
Sarcofagele	217
Pictura și ceramica etruscă	219
II ARTA ROMANĂ	220
Influențele etruscă și greacă asupra Romanilor	220
Arhitectura	221
1. Templul roman	221
Templul pătrat	221
Planul templelor romane	222
Ordinele arhitectonice romane	223
Ordinul compozit	226
Edificiile cu plan circular	226
2. Edificiile publice	228
Forul	228
3. Sălile de spectacole	231
Teatrele	231
Odeonurile	233

Amfiteatrele	233
4. Termele (Dăile)	234
5. Casele, palatele și vilele romane	236
Casa romană	237
Casa hellenistico-romană	237
Palatul roman	239
Vilele romane	239
6. Monumentele comemorative	240
Arcurile de triumf	240
Trofeele	242
Columnnele	215
Lucrările de artă de utilitate publică	246
(Căi de comunicație, poduri, porturi cisterne, apeducte, canale)	246
Sculptura	219
Sculptura în epoca republicii	249
Sculptura greacă la Romani	250
Școala asiatică	251
Școala atică	251
Școala lui Paștele	252
Caracterizarea sculpturii grecești din epoca romană	252
Sculptura romană	253
Bazoreliefurile	255
Bazoreliefurile funerare	256
Pictura romană	256
Pictura în timpul republicii	256
Pictura în timpul imperiului	257
Frescele	258
Frescele pompeiene	258
Primul stil	259
Stilul al II-lea	259
Stilul al III-lea	259
Stilul al IV-lea	260
Subiectele frescelor pompeiene	261
Mozaicurile	263
Orfevreria	264

III. ARTA CREȘTINĂ

ARTA CREȘTINĂ ÎN PRIMELE CINCI SECOLE	268
Catacombele	268
Arhitectura și topografia catacombelor	270
Arta catacombelor	271
Tehnica picturii	272
Iconografia catacombelor	273
I. Elementul păgân	273
II. Elementul simbolic	274
Oranța și Bunul Păstor	274
Banchetele cerești	275
III. Elementul istoric	275
A. Figurile biblice	276
B. Figurile evangelice.—Primele figuri ale lui Iisus Christos, ale Mariei Domnului și ale Profeților	276
Arhitectura creștină — de la origine până în secolul VI-lea	277
Primele biserici	277
Data construcției primelor biserici	278
Forma primelor biserici	278
Diferențelor forme ale bisericilor din secolele al III-lea, al IV-lea și al V-lea	279

O. Tafraii.—Istoria Artelor, Ed. II, ex. 5000

Planul basilical	276
Cele trei părți ale bisericii creștine	279
Transeptul	279
Planul circular sau central	279
Planul cruciform	282
Planul compozit	282
Elementele arhitecturale	283
Pictura creștină în secolele al IV-lea și al V-lea	283
Mozaicurile	283
Noua iconografie	283
Mozaicurile basilicii Vaticanului	285
Mozaicurile basilicii Sfintei-Pudențiene și ale baptisterelor din Vatican și Lateran	285
Mozaicurile bisericilor Sfânta-Maria-Maggiore, Sfântul-Pavel—în—afară de ziduri, Sfântul-Ioan-Lateranul din secolul al V-lea	287
SCULPTURA CREȘTINĂ DIN SECOLELE AL III-LEA, AL IV-LEA ȘI AL V-LEA	288
II. ARTA BIZANTINĂ	289
Arhitectura	290
Tipurile de biserici	290
Basilica cu cupolă	290
Trompe d'angle și pendetive	290
Sfânta-Sofie	291
Decorațiunea Sfintei Sofii	295
Basilica cu cupolă în secolele următoare	296
Planul în cruce greacă	296
Tipul bisericii în cruce greacă în România	297
Bisericile în plan central	298
Sfântul Vital din Ravena	298
Arhitectura în diferite provincii bizantine	299
Arhitectura în Siria	299
Monumentele Siriei centrale	300
Bolțile	301
Arhitectura în Asia Mică	301
Arhitectura armenească	302
Caracterele arhitecturii armenesti	301
Influența armenească asupra artei românești	305
Ultima evoluție a arhitecturii bizantine	305
Influențele	305
Arhitectura bizantină între secolele al X-lea și al XIV-lea	307
Basilica hellenistică	307
Basilica orientală	308
Planul cruciform	309
ARHITECTURILE ECLECTICE DIN RĂSĂRITUL EUROPEI	310
Influențele	311
Planul bisericilor serbești	311
Aparatul	312
Caracterele bisericilor serbești	312
B. Arhitectura rusească	313
Scurtă privire asupra istoriei Rusiei	313
Stilul bisericilor rusești	315
C. Arhitectura Muntenească și Moldovenească	316
Arhitectura Muntenească	316
Biserica episcopală a lui Neagoe-Basarab din Curtea-de-Arges	317
Cupola muntenească bizantină	319
Arhitectura moldovenească	319
Caracterele stilului moldovenesc	319

Planul treflat	320
Planul basical modificat, ...	321
Cupola moldovenească	321
Diferite tipuri de biserici moldovenești	322
Influențele	324
PICTURA BIZANTINĂ	326
Frescele primitive bizantine din Egipt	328
Mozaicurile	329
Mozaicurile Baptisterului Ortodoxilor din Ravena și ale Sfântului Gheorghe din Salonic	329
Mozaicurile mausoleului Galiei Placida, ale Sfântului-Vital, ale Sfântului-Apollinare-in-Classe din Ravena și ale bisericilor din Parenzo și muntele Sina	330
Miniaturile	332
Pictura bizantină din timpul dinastiilor Macedonienilor și Comnenilor	336
Pictura în secolele al XII-lea și al XVII-lea	337

III. ARTA ROMANICĂ

Arhitectura	342
Definițiune	342
Diferite categorii ale arhitecturii romanice	345
1. Baptisterii și capele rurale și funerare	343
2. Biserici în plan basical	344
3. Biserici în plan rotund sau poligonal	345
4. Biserici bolite	345
Sculptura romanică	346
În Franța	347
În Italia	349
Considerațiuni generale	350

IV. ARTA GOTICĂ

Arhitectura	351
Origina și caracterele distinctive ale stilului gotic.—Țările unde a înflorit	351
Elementele stilului gotic: Bolta, Coloanele	352
A. Arhitectura religioasă gotică	353
Fașa dabisericilor gotice	353
Stilul gotic în Franța.—Școalele	355
Catedralele Notre-Dame-de Paris, Amiens, Chartres și Reims	356
Arhitectura gotică în Germania	356
Arhitectura în Țările-de-Jos	358
Arhitectura gotică în Anglia	359
Arhitectura gotică în Italia	359
Arhitectura gotică în Spania și Portugalia	360
Stilul gotic în secolul al XIV-lea	360
Stilul gotic flamboalant	360
Caracterele generale ale acestui stil	360
B. Arhitectura civilă gotică	362
Poduri și Fântâni	362
Primării și Hale	362
Spitale	361
Castele	365
Căse	366
Sculptura gotică	368
Sculptura marilor catedrale	368
Pictura în epoca romanică	370
Cele trei feluri de pictură	370

Miniaturile	371
Diferitele școale de miniaturiști	373
Frescele romanice din Franța	374
Pietura pe sticlă (Vitralurile)	375
Pietura în epoca gotică	376
Miniaturile	376
Vitralurile	377
Școala din Chartres	377
Școala din Lyon	377
Școala din Paris	378

ARTELE ECLECTICE MUSULMANE

-- Arabă, Persană, Turcă	379
Cauzele fâuririi artelor musulmane	379
Arhitectura	379
Privire generale	379
Cele cinci școale ale arhitecturii musulmane	382
Influențele	382
Moscheele.—Dispozițiunile generale	383
Decorațiunea	384
Câteva moschee și palate celebre	384
Sculptura musulmană	388
Pietura musulmană	389
Miniaturile	389
Ceramica	391
Faianțele cu lustru metalic	391
Faianțele nezmălțuite	393
Mozaicurile și faianțele zmălțuite	393
Țesăturile	394

ARTELE EXTREMULUI ORIENT (India, China și Japonia)

I. ARTA INDIANĂ	395
Influențele	395
Stilurile	395
Caracteristicile planului monumentelor religioase budiste	396
Caracteristicile planului edificiilor religioase brahmanice	397
Aspectul general și plastica monumentelor indiene	398
II. ARTA CHINEZĂ	399
Influențele	399
Caracteristicile arhitecturii chineze	400
Sculptura	401
Pietura	401
Obiectele în bronz și în fildeș	401
Lacurile	401
Ceramica	402
III. ARTA JAPONEZĂ	402
Arhitectura	402
Influențele	402
Caracteristicile edificiilor japoneze	402
Pietura japoneze	403
Gravura	404
Sculptura	406
Arta în Indochina și în insulele Sondei	406
<i>Bibliographic</i>	407

DE ACELAȘ AUTOR

Cărți didactice:

1. *Manual de Istorie Antică*, pentru cl. I-a secundară.
2. *Manual de Istorie Antică*, pentru cl. V-a secundară.
3. *Manual de Istorie Modernă și Contemporană*, pentru clasele a III-a și a VII-a secundare (în colaborare cu d-l profesor universitar I. Găvănescul).

Toate aprobate de Ministerul Instrucțiunii.

4. *Manual de Istorie politică și militară*, conform directivelor programului analitic al Ministerului de Război pentru școlile speciale de ofițeri.

Lucrări de Istoria Artelor:

1. *Muzeul Luvru: Antichități egiptene, chaldeene și asiriene*, București, 1906—1907.
2. *Mélanges d'archéologie et d'épigraphie byzantines*, Paris, 1913.
3. *Iconografia imnului Acatist*, București, 1915.
4. *Les fresques de l'église Saint-Nicolas de Courtéa de Argeș*, în *Monuments et Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, Paris, 1919.
5. *La cité pontique de Callatis (Mangalia)* în *Revue archéologique*, 1925.
6. *Le trésor byzantin et roumain du monastère de Pontua*, éd. Paul Geuthner, Paris, 1925, 1 vol. text și 1 atlas.

PREȚUL LEI 150.—